

• *eus*
Jakin 235

herria kultura hizkuntza azaroa-abendua
2019

Euskal kultura 2019

Okeyish

GORKA URBIZU RUIZ

ALBERTO BARANDIARAN AMILLANO
MIREN RUBIO ITURRIA
PERU IPARRAGIRRE
ENERITZ ARTETXE ARANAZ
BEÑAT GAZTELUMENDI ARANDIA
AIORA SAMPEDRO ALEGRIA
LEIRE PALACIOS EGIGUREN
XABIER GANTZARAIN ETXANIZ
MAIALEN GONI BALENTZIAGA
LIBE MIMENZA CASTILLO

ANTTON OLARIAGA
TXAKUR GORRIA
DIEGO PALLÉS
JOSEVISKY
ARRATE RODRIGUEZ MARTIN
LOINAZ LEKUONA IZAGIRRE
EIDER EIBAR ZUGAZABEITIA
NEREA UNANUA OTXOANTEZANA

LIBURUAK

Euskal liburugintza 2017
JOAN MARI TORREALDAI

Jakin^{•eus}**235**
herria kultura hizkuntza azaroa-abendua
2019

JAKINEko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

LEHENDAKARIA

Joan Mari Torrealdai

OHOREZKO KIDEAK

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

ZUZENDARIA

Lorea Agirre

ERREDAKZIO BURUA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Lorea Agirre, Haizea Barcenilla, Harkaitz Cano, Xabier Eizagirre,
Idurre Eskisabel, Patxi Juaristi, Joanmari Larrarte, Maialen Lujanbio,
Imanol Murua, Andoni Olariaga, Olatz Osa, Gexan Sors,
Joan Mari Torrealdai, Eguzki Urteaga

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 Andoain
Tel. 943 21 80 92
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

KULTURA ETA HIZKUNTZA
POLITIKA SAIA

DEPARTAMENTO DE CULTURA
Y POLITICA LINGÜISTICA

*Kultura eta Hizkuntza Politika Sailak
(Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak) diruz lagundua*

Jabegoa: Jakin Fundazioa. Donostia. Lege gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: 0211/495X
Inprimaketa: Leitzaran Grafikak, S.L., Gudarien Etorbidea, 8. Andoain (Gipuzkoa)

SUMMARY

5

ZUZENDARIAREN HITZAK

7

GAI NAGUSIA Euskal kultura 2019

11 Okeyish

Gorka Urbizu Ruiz

Berri Txarrak taldearen hogeita bost urteko ibilbidea amaitu berritan, Gorka Urbizu Ruizek hizkuntza, kultura eta bereziki musika bizi, ulertu eta zabaltzeko berezko modu baten inguruan egiten du gogoeta.

25 Alberto Barandiaran Amillano • Miren Rubio Iturria Peru Iparragirre • Antton Olariaga • Txakur Gorria Eneritz Artetxe Aranaz • Diego Pallés Josevisky • Beñat Gaztelumendi Arandia Aiora Samp Pedro Alegria • Arrate Rodriguez Martin Leire Palacios Egiguren • Loinaz Lekuona Izagirre Xabier Gantzarain Etxaniz • Eider Eibar Zugazabeitia Maialen Goñi Balentziaga • Nerea Unanua Otxoantezana • Libe Mimenza Castillo

Urtean zehar kulturaren alorrean gertatutakoaren balantzea idazten dute hamar egilek. Alberto Barandiaran Amillanok Nafarroan euskarak gainean daraman inposizioaren mamuak hizkuntzaren sustapenari sortzen dizkion eragozpenen inguruan egiten du gogoeta; Miren Rubio Iturriak egia eta fikzioaren arteko harremanetik iruzkintzen ditu hainbat kultur eta sormen proposamen; Peru Iparragirrek, Arestiren ama-euskara-herria hirukotik abiatuta, herri gogoaren ideiaz dihardu;

Eneritz Artetxe Aranaz, Beñat Gaztelumendi Arandia, Aiora Sampedro Alegria, Leire Palacios Egiguren, Xabier Gantzarain Etxaniz, Maialen Goñi Balentziaga eta Libe Mimenza Castillok antzerki, bertsolaritza, literatura, musika, arte, zinema eta he-dabideen eremuak jorratzen dituzte, hurrenez hurren. Antton Olariaga, Arrate Rodriguez Martin, Diego Pallés, Eider Eibar Zugazabeitia, Josevisky, Loinaz Lekuona Izagirre eta Nerea Unanua Otxoantezana marrazkilarien eta Txakur Gorria sormen taldearen begiradak biribiltzen du urtearen balantzea.

LIBURUAK

107 Euskal liburugintza 2017 Joan Mari Torrealdai

Joan Mari Torrealdaik 2017an euskaraz argitaratutako liburu-
en azterketa aurkezten du: liburu produkzioaren zifren iturriak; argitalgintzari dagokionez, liburu ekoizleen izaera eta aniztasuna, argitaletxe emankorrenen aipamena eta kanpoko eta bertoko argitaletxeen ekoizpenaren konparaketa; argitalpenaren zenbakien inguruan, argitaratutako tituluen zifrak eta nobedadeak eta berrargitalpenak; azkenik, gai multzoen sailkapenari buruzko datuak eta azterketa.

KONTRAZALA Unai Iturriaga

BASQUE CULTURE 2019

Okeyish

The musician Gorka Urbizu Ruiz, who recently ended his twenty-five years in the band Berri Txarrak, reflects on his particular way of living, understanding and disseminating language, culture and music.

Gorka Urbizu Ruiz

Basque culture 2019

Ten authors, professionals and analysts from the world of Basque culture provide us with a critical commentary of the cultural events that have taken place during 2019. Alberto Barandiaran Amillano reflects on the damage done to promotion of the Basque language by the hackneyed idea that it is being imposed in Navarre; Miren Rubio Iturria comments on a range of cultural and artistic proposals via the relationship between truth and fiction; Peru Iparragirre reflects on the notion and concept of national spirit by focusing on the mother-Basque language-people triangle of Aresti; Eneritz Artetxe Aranaz, Beñat Gaztelumendi Arandia, Aiora Sampedro Alegria, Leire Palacios Egiguren, Xabier Gantzarain Etxaniz, Maialen Goñi Balentziaga and Libe Mimenza Castillo provide an overview of the activity pursued in fields of theatre, verse improvisation, literature, music, art, film and the media respectively. Meanwhile, the satirical and artistic standpoint provided by the cartoonists Antton Olariaga, Arrate Rodriguez Martin, Diego Pallés, Eider Eibar Zugazabeitia, Josevisky, Loinaz Lekuona Izagirre and Nerea Unanua Otxoantezana and from the Txakur Gorria group illustrate this overview of Basque culture. **Various authors**

Basque bibliography 2017

Joan Mari Torrealdai, sociologist, writer and President of the Jakin Foundation, publishes appraisal of the development of bibliographical publication in the Basque language during 2017. In this year, 2.267 books were published in the Basque language, 46 more than in 2016. Most of these publications are school books (32,7%), followed by children's and young people's literature (30%), books on human and social sciences (14,5%) and literature for adults (12,2%). Torrealdai has been cataloguing Basque bibliographical publication since 1976. **Joan Mari Torrealdai**

Aurten, besteak beste, Berri Txarrak taldearen urtea izan da. Berri Txarrak taldearen agur urtea. Hogeita bost urte eta hamabi disko eta gero, Gorka Urbizu Ruizek gidatu duen taldeak azken kontzertua eman zuen Iruñean, azaroaren 23an. Urte luzeotan, bere musikaz gainera, euskarazko kultura egiteko modu bat, ulertzeko modu bat eta zabaltzeko modu bat jarri ditu taldeak mahai gainean. Modu horren emaitza bistakoa da, baina talkak ere izan dira. Urbizuk berak egin digu egiteko eta ekiteko modu horren laburpen bat, eta baita talka horien muina eta kontraesana mahairatu ere. Eta hor, hizkuntzaren, kulturaren eta bereziki musikaren funtzioarekiko ikuspegi bat nabari zaio, engaiamenduari, transmisioari, komunitateari eta izan nahiari lotua, benetan interesgarria.

Alberto Barandiaran Amillanok hizkuntza du gai nagusi, euskara Nafarroan, inposizioaren mamuari aurre egiteko modua beldurrak identifikatu eta elkar ezagutza bultzatzea dela sinetsita, esperientziak, bizitza zatiak partekatzea euskararekin. Euskara guztion esperientzia bitaletik pasaraztea. Miren Rubio Iturriak, berriz, egiaren eta fikzioaren arteko korrelazioaz gogoetatzen du, eta lotura horren hegian kokatutako hainbat kultur eta sormen proposamen harilkatzen. Peru Iparragirrek, Arestiren ama-euskara-herria hirukotik tiraka, herri-gogoia ideia mahaigaineratzen eta problematizatzen du, irauntzatik bizitzara eman beharreko pausoa argitzen saiatzeko.

Antzerkiak eman dituen «urrats esanguratsuei» erreparatu die Eneritz Artetxe Aranazek, besteak beste, hezkuntzarekin lotzearena eta generoaren begiradarena. Beñat Gaztelumendi Arandiak ere, besteren artean, bertsolaritzan generoaren gaineko gogoetak eta praktikak ireki duten bidea sakon aztertu du, bertsolaritzak garatzeko eta biziberritzeko ezinbesteko duen bidea dela sinetsita. Neutroaren eremua aniztasunaz betetzeaz ari da nolabait, kanona hausteaz. Kanonaren gogoetaz dihardu Aiora Sampedro Alegriak literaturari botatzen dion begiradan; kanona, hau da, neutroa eta bestetasuna definitzen dituen hori, azken finean botere-egitura baten aldamioa baita.

Leire Palacios Egigurenek musikak 2019an eman duenaren soka luzearen erreparoa egin digu. Sorkuntzarik eta proposamenik ez

da falta. Batzuk badoaz, Berri Txarrak lez, eta beste batzuk bada-toz. Eta joera eta galdera berriak ere bai: sare sozialen gailentasuna musikaren irismenerako, talde berean euskara beste hizkuntzekin nahas-mahas erabiltzea naturalizatu (arazi?) izana edo letretan kolektibotasunetik individualismora pasa izana. Zinemak ere 2005ean aro berri bati ekin ziola iritzi dio Maialen Goñi Balentziagak, eta azken urte honetan ere joera finkatu egin dela, bai film kopuruan eta baita ikusle kopuruan ere. Libe Mimenza Castillok mundua aldatu egin dela idatzi du hedabideen gaineko artikuluan, eta teknologia (ez) berrien mundu digital globalizatuak goitik behera zeharkatzen gaituen honetan, «erresistentzia kulturalak komunikazio espazioa artikulatzea» urgentziaz eskatzen duela iritzi dio. Xabier Gantzarain Etxanizek, artearen urteari begira jarrita, dagoeneko arteak zer bait ekar dezakeelako ustea ere urtez urte galdetzen doala iritzi dio.

Berrogeita bigarren urtez jarraian, Joan Mari Torrealdaik liburugintzaren azterketa egin du (www.jakin.eus atarian duzu oso-osorik). Ohi duenez, azterketa sakona eta zolia da. Eta honetan ere esan genezake hainbat joera gordetzen dela. Liburu argitaratuen kopuruak gora egin duela da bat: 2.267 liburu, horietatik 1.462 (%64,5) sormen lanak dira eta 805 itzulpenak. Horietatik, hamarretik ia zortzi nobedadeak dira, lan berriak, eta bi berrargitalpenak. Liburuen bizitza laburraz hitz egiten digu datu horrek, eta laburtasun horrek liburugintza (eta kultura) ez-normalizatu batez. Berrian berri bai, baina irauteko arazoak. Gaitegiari begira ere, kultur diglosia begi-bistakoa da: hamarretik sei haur eta gazteentzat liburuak dira, izan literatura, izan testuliburuak. Testuliburuaren artean, gainera, aipatu beharrekoa da kanpoko argitaletxeak direla nagusi, bertokoen produkzioaren gaineratik 24 puntura iristen direla, hau da produkzioaren %58,7 kanpokoaren eskutik egiten dela. Ondorioa, kezkarria: EAEko eskoletan curriculum espainiarra da zabalduena euskarazko bertsioan. Zer esanik ez erdal bertsioan. Bada zer aztertua, zer gogoetatua eta zer kontuan hartua kultura osoaren irudi bat emateko ere balio digun liburugintzaren eremuan ere.

Hitzetatik harago, irudiak ere asko esaten du, eta horregatik kulturaren urtea irudi banara tolestu digute Antton Olariagak, Txakur Gorria sormen taldeak, Diego Pallése, Joseviskyk, Arrate Rodriguez Martinek, Loinaz Lekuona Izagirrek, Eider Eibar Zugazabeitiak eta Nerea Unanua Otxoantezanak. Eta, nola ez, Unai Iturriagak kontrazala ilustratu du, Gorka Urbizuri omen eginez.

EUSKAL KULTURA 2019

11 Okeyish

Gorka Urbizu Ruiz

25 Alberto Barandiaran Amillano

Miren Rubio Iturria

Peru Iparragirre

Antton Olariaga

Txakur Gorria

Eneritz Artetxe Aranaz

Diego Pallés

Josevisky

Beñat Gaztelumendi Arandia

Aiora Sampedro Alegria

Arrate Rodriguez Martin

Leire Palacios Egiguren

Loinaz Lekuona Izagirre

Xabier Gantzarain Etxaniz

Eider Eibar Zugazabeitia

Maialen Goñi Balentziaga

Nerea Unanua Otxoantezana

Libe Mimenza Castillo

Okeyish

B*i laundry gehienez.* Horrela neurtzen genuen azken urteotan atzerriko biren iraupen egokia. Tour bat ezin da beti nahieran diseinatu, noski, baina saiatzen ginen arau hori betetzen eta betearazten. Bi laundry, arropa garbitzeko bi saio baino ez. Ez da egun kopuru jakin bat, birak har ditzake bi aste, hiru gehienez jota. Ezin jakin egutegian zenbat ixka daukazun idatzita –kontzertuko ixka bat, *Hundir la flota* emozional bat bailitzan: demagun bost kontzertu jarraian, bost ixka egutegian: *to-cado y hundido*, transatlantiko bat kaput–.

Garai batean denari baietz esaten genion, gerora gauzak ordenatuxeago egiten saiatu ginen. Edo. Eskarmentua, higadura, estrategia, adina, zer dakit nik. Erran nahi baita *to-cado*-ak eta *agua*-k tartekatzen hasi ginela gure sukaldeko kalendarioetan. Bi laundry. Amerikarren *-ish* atzizkiaren pareko zerbait, erabat zehaztu gabea baina kalkulatzeko bidea ematen duena nolabait. *Infrasoinuak* diskoa grabatzen ari ginela, Coloradon, Jason Livermore ekoizleak halaxe lotzen zituen hitzorduak hurrengo grabaketa saiorako.

— What time tomorrow, Jason?

— Mmmmm.... noonish?

Horixe ba, eguerdi partean edo. Zehaztugabetasun horren gatibu, kirioak dantzan ibiltzen ginen sesioak noiz hasiko zain, kaiola barruan dauden tigreak gu. Ekoizlearen zain, bazkaldu ez bazkaldu zalantzan egoten ginen, Murphyren

legea gailentzen zen arte, noski: hasi zerbait kozinatzen eta orduantxe agertuko zen Livermore jauna, Bad Religionen disko zaharrak birmasterizatzen bukatu zuela eta prest, *Basque* txoro hauek zer dakarten entzuteko. Shit!

Bai, *-ish* atzizkia maite zuen Jasonek, biziki maite, gainera. Edozertarako balio zion, baita nire gitarra jotzeko modu sui generisa –eskasa– deskribatzeko ere. Alegia, toma bat grabatu eta joaldia hobetu nezakeela uste bazuen, halaxe transkriba genezake gure arteko elkarrizketa:

— What do you think, Jason? Should I play it again?

— Mmmmm... it sounds *okeyish* to me. But, do you think you could do it better, Gorka?

Tocado y hundido.

Aizue, Bad Religionen diskoak birmasterizatzetik zetorren, nola irudituko zitzaion ba nire joaldia balekoa? Saia zaitetze gitarra jotzen Brett Gurewitzen ondoren. *Okeyish* sonatzea izango da zuen aspiraziorik gorena, egon ziur!

Onar dezadan, dena den, Jasonek arrazoi zuela: *okeyish* jotzen dut –gehienez ere–. Ez naiz Tom Morello, ezta Aitor Gorosabel ere. Horrek nire ‘Gabezien Teoriaz’ hausnartzerara eramanez denboran zehar. Alegia, dohainek baino, norbere gabeziek erabakitzen dutela batek jotzeko eta are sortzeko duen modua. Niri behintzat hala gertatu zait. Nik musika egiteko modu bat taxutu dut, niri balio didana barruan dudana transmititzeko. Bada, sortzeko molde hori nire gabezien galga gaingitzeke asmatu behar izan ditudan estrategiek eraiki dute, nire abileziak baino askoz gehiago. Nahiko garbi daukat.

Nerabezaroan irrati-formula entzuten nuen, erruz. RRVa arrotz zitzaidan eta distortsioarekiko mira berandu loratu zen nigan. Intentsitate baxuko damua daukat horrekiko, azken finean aldagai asko baitago bakoitzak txikitan zer musika entzungo duen ebazteko; normalean ez da norberak guztiz erabaki dezakeen zerbait, jaioterriarekin gertatzen den bezalatsu. Neu nintzen anaia nagusia etxean, eta Lekunberri, zer nahi

duzue esatea, anti-rocka izan da beti, Bidasoatik urruti xamar dago aukeran. Aitak buruz zekizkien bere gazte garaian Espainiak urtero Eurovisionera aurkeztutako kantuak; horretaz aparte, euskal musikaren kanonik estuenaren ezagutza estandarra zeukan eta kitto, etxera ez zen askoz gehiago sartzen. Esan nahi dut jasotako input musikalak, 80etatik 90etarako trantsizio urte horietan, ezin zirela sofistikatuegiak izan nire kasuan. Internet aurreko aroaz ari gara, irakurle millennialik bada. Aitor dezadan orduan: nire *guilty pleasure* zerrenda, egungo talaiatik begiratuta, luzea eta zabala da. Berriki bota nituen izen batzuk elkarrizketa batean eta debattetxoan egon zen Twitterren, benetan ari ote nintzenentz. Bada bai: pop melenga, rap zuria eta kolore bereko stablimentak onartzeko moduko musika beltz urardotua tonaka irentsi nituen, rock gogorra deskubritu arte. Nerd-aren ibilbide-orria jarraitu nuen %100, gelako Mr. Bikain nintzen eta begirada jaisteko joera geratu zitzaidan, betiko, orduko akne basatitik. Irrati-formula entzuteak utziko zuen nigan lorratzen bat, egun kantuak egiteko orduan baliatuko dudana ziurrenik, eragin askorekin gertatu ohi denez, oharkabean. Ez naiz damutzen, denetik ikas daiteke, hau ez da behin ere gelditzen, badakizue. Beharbada domaia izan daiteke orain baloratuko nukeen musika asko bere aroan –hots, kantu horiek irten ziren garaian– galdu izana. Baina horrek orain ez du atzera bueltarik, eta, nahi izatera, klik batera daukagu musika guztia, ez da hala?

Lehenengo muxuak eta lehenengo gitarrak paretsu iritsi ziren nire bizitzara, gauzak zer diren. Metala, trasha... zer ez. Bilaketa prozesu horretan, ordu arte entzuten nuena estaltzeko dezibelio geruzak behar nituen, horixe eskatzen zidan barrenak. Baina gauza bat da entzutea eta oso bestelako bat

Pop melenga, rap zuria eta kolore bereko stablimentak onartzeko moduko musika beltz urardotua tonaka irentsi nituen, rock gogorra deskubritu arte

jotzea. Deskubritu berri nuen estilo horrek teknika eskatzen zuen eta niri beti interesatu zait kantuekin zerbait transmititzea. Ni soinutik, pianotik eta korutik nentorren, eta gitarra- rekin ez nengoen ariketa gehiegi egiteko prest. Maite nuen Megadeth-en *Hangar 18* edo Su Ta Garren *Mari*, baina zail- legia zen dena nik jo ahal izan eta ondo pasatzeko. Sepultura edo Pantera itzelak ziren, baina ni ez nintzen kapaz inondik inora horrela abesteko.

Halaxe heldu ziren 1992ko sanferminak. Hamabost urte bete berri, Roncalesan Iruñeratu ginen lagun kuadrilla. Auto- bus estazio zaharraren ondoan kasete piratak saltzen zituzten postutxo batzuetan. Zinta horien azalak zuri-beltzeko foto- kopiak izaten ziren. Gehienak nik irratian entzuten nituen arrakasta hortera horiek ziren, baina bazen salbuespenik. Multzo horretako batek atentzioa eman zidan berehala. Fo- tokopiatutako azal ilunean haur jaioberri bat ageri zen, pis- zina baten barruan dolar baten atzetik igerian. *Nevermind*, Nirvana. Hura erosi eta ondoko banketxe baten loreontzi erraldoi batean ezkutatu nuen. (Bero egiten du uztailean eta enbarazu egiten zuen praketako poltsikoan gau osoan kasete bat eramateak. Plastikozko kutxaren erpinek min ematen zu- ten.) Horrexegatik ezkutatu nuen *Nevermind*-en kopia hura, eta gauzak zer diren, banketxe baten atariko loreontzia izan zen nire kutxa-gotor inprobisatua. Jarauta kalera joan ginen jarraian, festara, eta Zaldieroaren Katxi, Kaña eta Zuritorekin ordu batzuk igaro ondoren, etxerako autobusa hartzeko or- dua heldu zen. Loreontzitzarrera gerturatu nintzen, urduri, norbaitek zinta lapurtu ote zidan beldurrez. Zorionez han jarraitzen zuen: txakur urduri batek hezurra nola, halaxe atera nuen kasete lohituia lurpetik.

Une horretan ez nekien TDK horrek musika ulertzeko leiho erraldoi bat irekiko zidanik, baina hala izan zen: okeyish jo- tzen dugunontzat grial saildua zen hura. Beti egongo naiz zorretan Seattle eta Iruñea batu zituen kointzidentzia ho- rrekin. Ez dut esan nahi Cobainek egiten duena erraza de- nik inondik ere, baina bai erakutsi zidan hiru akorde behar

bezala lerrokatuta eta jarrera dosi egoki batekin posible dela zure ezinegona okaztatu eta hurkoarekin konexio hautsezin bat lortzea. Hedabideek grungea deitu zioten horri, baina nik punkaren lehendabiziko legea ikasi nuen sanfermin horietan: egizu zerorrek, egizu zure modura; edo bestela esanda: nola jotzen duzun gutxienekoa da, egiten duzuna barrutik irtendakoa bada. Bi urte falta ziren Berri Txarrak sortzeko eta beste hamazazpi Chicagora bidaiatu eta Nirvanaren ekoizle izandako Steve Albinirekin disko bat grabatzeko (*Payola*, 2009). Nork esango. Hamaika kantu grabatu genituen bertan... eta bi laundry egin, gehiago ez.

Anbizio apur bat beharrezkoa da Steve Albinirekin grabatzeko. Loiuraino eraman behar zaitu norbaitek (garesti ateratzen da bi astez autoa parkinean uztea); prest egon behar duzu ediziorik –ordenagailurik– gabe grabatzeko; Chicagoko hotza hezurretan sufritu ondoren Gasteiz Kordoba irudituko zaizu. Baina, trukean, putokasorik egin ez dizun *El País* egunkarian zure taldearen izena ager daiteke urte batzuk beranduago, alboan *terrorismo*, *suspensión* edo *vascuence* bezalako hitz itsusirik irakurri behar izan gabe (Albiniri berari egindako elkarrizketa batean). Trukean, bere garaian inor gutxik ulertu zuen soinu gordinak diskoaren alde egingo du denborarekin, eta Roadrunner zigilu mitikoaren katalogoan euskarazko ale bat agertuko da, XXIV. mendeko arkeologo eta filologo gozamenerako. Irudika dezaket euren harridura, diskoko lehendabiziko hitza *Etxepare* dela deskubritzen duten unean, zer eta *Folklore* izeneko kantu batean. Ez horregatik, etorkizuneko ikertzaileok. Eta, ikasketa prozesu etengabeko horretan, barneratuko duzu ekoizle bakoitzak musika ulertzeko bere modua daukala eta leku berrietara irits zaitezkeela elkarlan horri esker, zure kantuak beste norbaiten eskuetan jartzeak dakarren errezeloari aurre eginez gero. Horregatik aldatu izan dugu ekoizlea ia diskorik disko, ikuskera ezberdinetatik gehiago ikasteko. Finean, artista gisa hazteko nahia da anbizioa: koldarrik ausartenaren determinazioa.

Bada, anbizioaz eta lanaz gauza asko esan daiteke egun, baita euskal musikan ere. Talent showek eta sare sozialek lehendabizikoa lehenetsi dute bigarrenaren gainetik, nahiko begi-bistakoa da hori. Kontua ez da hainbeste artista izatea, kontua da famatua izatea. Baina ez dut haritik tira egingo, patetiko agertzeko biderik laburrena baita belaunaldi berriei buruz hitz egitea; erdipurdiko analista naiz, gainera.

Gure inguruan, berriz, zentzu peioratiboa izan du ia anbizioak, eta, musikaria bazara, lana egin bai, baina komeni da gehiegi ez nabarmentzea. Porrotari beldurra egon daiteke horren atzean, nagikeria, utzikeria, denbora falta, ezina, harrotasuna eta harrokeria nahasteko joera... batek daki. Edo, besterik gabe, musikaren mundua ulertzeko beste modu sosegatuago bat. Baina nago gure hedabideek izan dutela zeresanik mito horiek gogamen kolektiboan iltzatzeko orduan. Edo beharbada laurogeiko hamarkadako logika aplikatzen jarraitzen dugu hainbat alorretan.

Hemen bi gurpiltxo gehigarriak sekula kendu gabe bizikletan ibiltzea da ohikoena. Horietaz libratu eta sorkuntzatik bizitzeko hautua egitea ez da prentsa onekoa, batez ere zure asmoa gauzatzea lortzen baduzu. Outsidderraren epika zaharra nahiago. Ogibide 'normalari' esker hilero 1.500 € bermatuta izan eta gero musikan (literaturan, antzerkian...) jauzi mortalak egiten dituen egilea gurtzea, zenbatetan ikusi ote dugu. Zilegi eta errespetagarria, noski. Historikoki eurenak dira «urteko obrak» gure hedabideetan. *Infra*-tik aritzeak horixe dauka onetik, periferian jar daitekeela fokua inongo industria edo lobbyren presiorik gabe; berezko joera izaten da gainera, *irten* egiten zaigu proposamen txikiakiko mira hori. Baina ertzaren ertzari toki egitea txalotzekoa

Komeni da ez ahaztea kultura subalternoa dela gurea, dena dagoelako egiteko beti, inork ez duela gure alde ezer egingo, etengabe gabiltzala azken poxpoloarekin jolasean

den bezala, nago batzuetan ahaztu egiten ditugula bestelako irizpide batzuk, sistema kultural erkin bati itsatsita doazenak. Esate baterako, euskarazko erreferenteen urritasuna, egoera soziolinguistikoa, euskarazko kulturaren kontsumo datuak (euskaradunenak zein euskaraz ez dakitenenak), transmisioa eta abar. Betikoa, gainetik kendu ezin dugun testuinguru anormal astun hori. Komeni baita ez ahaztea kultura subalternoa dela gurea, dena dagoela egiteko beti, inork ez duela gure alde ezer egingo, etengabe gabiltzala azken poxpoloarekin jolasean. Nahiz eta batzuek euskal mainstream bezalako oximoronak darabiltzaten. Nahiz eta normalizazio linguistikoa zerutik erori izan balitz bezala sortzen duten hainbat artista berrik. Ez da alarmismoa, 2020 bezpera da. Entzule aktiboak behar ditu gure hizkuntzak eta horretarako denetik behar dugu: ertza eta ertza ez dena. Testuinguruak dena kutsatzen du, baina; horregatik ez du balio komeni zaigunean ahaztu eta bestetan lehen lerroa ekartzeak.

Amateurraren profesional bezala beteta daude gure bazterrak, eta alderantziz. Batak ez du bestea kentzen eta denon ekarpena da beharrezkoa. Paradoxikoki, honetaz bizitzeak ez zaitu automatikoki profesional bihurtzen, eta asko dira honetaz bizitzeko hautua/aukera gauzatu gabe oso modu profesionalean jokatzeko dutenak. Zintzoki sortu eta entzulea errespetuz tratatzea da gakoa. Ni musikarengatik eta musikarentzat bizi izan naiz gitarra hartu nuen une beretik; alta, bosgarren diskoarekin erabaki nuen nire ogibidea utzi eta, musikarengatik eta musikarentzat bizitzeari utzi gabe, musikatik bizitzen saiatzea, talde gisa zailtzen jarraitzeko bide bakarra zelakoan. Atzizki aldaketa horrek dena aldatzen du, manifestu bat da berez.

Erabaki horrek ahalbidetu zuen bertan goxo horri aurre egin eta Euskal Herritik kanpo sarriago jotzen hastea. Azken hamarkadan hiru kontzertutik bi euskararen eremu naturaletik kanpo ematen genuen. Inguruko musikari askok, are orduko gure lantaldekoek ez zuten ulertzen. Ez daukat ahazteko nire talde kuttunenetako musikari batek esandakoa:

«Azkenean zein irteten da irabazten eta zein galtzen? Zuk kilometro pila egiten duzu, gastu guztiak zure gain. Taberna beteta tabernaria pozik eta zu esku hutsik etxera beste kilometro pila eginda. Ez du merezi». Gaizki ulertutako beste 'kilometro zero' bat. Domaia da.

Baina bai, askorentzako hobe musikaria musikatik bizitzea salbuespen izaten jarrai dezala, zer gerta ere. Laboa medikua zen... gaixoak gu. Doctor Deseoko Francisek esana da: «Vivir de la música es fácil, sólo hay una condición: no ser el músico».

Kolegen arteko mira izango da beharbada, baina euren proposamenaren alde anbizio minimo batekin lan egiteko prest dauden taldeei (idazleei, margolariei...) diet errespetua, lehenik eta behin. Sorkuntzaren artisautza, estiloen gainetik. Sortzailearen ofizioa duintzeko modu eraginkorrena baita hori. Hautu horrek jarrera bat uzten duelako agerian, errespetu osoa eta miresmena sorrarazten didana.

Rock and Roll High School Ramonesen kantu baten izenburua besterik ez da, berez ez dago eskolarik rock musikari izateko. Bidean –errepidean– ikasten da, non bestela. Baina ofizioaren inguruko ohar pare bat idatziko ditut, interesatzen zaionik balego.

Diru-sarrerei dagokienez, jauzia emateko zalantzatan bazabiltza, hemen tutorial llabur bat. Bost iturri ezberdin daude:

- Kontzertuak: zuzeneko saioetatik jasotzen duzuna. Izan daiteke udal batek kontratatuta edo jaialdi-areto pribatu batek ordainduta. Ezinbesteko gaztetxeak ere hor daude. Zenbat jende sartzen duzun, horixe gutxi-asko zure katxeta (hori aplikatzen dakieke atal guztiei, azken batean musikariaren paradoxa horixe da: entzulea dela zure 'nagusia', baina edozein momentutan nagusi horrek bota egin zaitzakeela eta gainera ez dela ideia ona ugazaba kontent uzteko helburu hutsez lan egitea). Diru-iturri nagusia eta askotan bakarra da hau.
- Diskoak: ateratzen dituzun diskoen salmentatik jasotzen duzuna. Ordaintzen duen diskoetxe batean bazaude,

zorionekoa zu, ez da-eta hain ohikoa; orduan adostutako royalty bat jasoko duzu aldian behin. Autoekoizpena da beste bidea, geroz eta sarriago ikusten dena. Lan-karga izugarria, baina bitartekaririk ez eta, ondorioz, askatasun osoa eta mozkin handiagoa.

Bi iturri ezberdin: fisikoa eta digitala. Fisikoak sal daitezke disko-dendetan, zuzenekoetan, online dendetan, euskal taldeok Durangoko Azokan... Formatu ezberdinak daude, hala nola CDa (etengabeko gainbeheran), biniloa (gorakada izan duena baina gaur-gaurkoz oraindik CDaren azpitik dagoena), kasetea, eta abar.

Digitalak, aldiz, kantu solteengatik edo disko digitalengatik jendeak ordaindutakoak (iTunes, Bandcamp...) gehi zure taldearen edukiek plataforma digitaletan entzunal-diengatik, bisitengatik edo publizitatetik sortzen dutena: YouTube, Spotify... Gaur egun, salmenta fisikoa geroz eta urriagoa den aldetik, etekin digitalak oparagoak dira. Gure mailan, baina, ez du askorako ematen.

- Merchandisinga: oro har zure taldeko kamisetak edo saldu nahi duzuna. Zuzenekoetan saldu ohi da normalean, baina baita webgunearen bidez edo sare sozialen bitartez (online salmenta).
- Egile-eskubideak: egileak kopuru bat jasotzen du, teorian (galdu egiten naiz apur bat gai honekin), kantua erreproduzitzen den aldiro, beti ere kantua egile-eskubideak kudeatzen dituen erakunderen batekin erregistratu badu (ezagunena SGAE). Kudeaketa hori iluna, lausoa, injustua, abusiboa eta kontrolatzen zaila izan daiteke askotan, nahiz eta sasimonopolio horren alternatibek oraindik ez duten lortu egile-eskubideen diru-bilketa behar bezala bermatzerik. Editorial bat egon daiteke tarteko ala ez. Aukera dago Creative Commons edo Copyleft bezalako bidez eskubide horiei ezetz esateko, norberak sortutakoa libre utzita, kasu horretan etekinik lortu gabe. Bestela, teorian egile-eskubideak dagozkizu zure kantu bat zuzenean jotzen den aldiro (zure taldeak edo beste

edonork), hedabideetan jartzen denean eta fabrikatu-saltzen den disko bakoitzeko... Hiru hilabetero izaten dira likidazioak.

AIE (Hegoaldean, Sociedad de Artistas Intérpretes o Ejecutantes de España) erakundeak ere irabazi urri batzuk banatzen ditu.

- Diru-laguntzak: erakunde publikoen diru-laguntzak: atzerriko birei laguntzak (Etxepare Institutuak banatzen dituenak, esaterako), proiektu jakin bati emandakoak, eta abar. Mundu bat.

Horietaz gain, badira beste iturri batzuk, baina ez dira aurrekoak bezain ohikoak nik dakidala behintzat, hala nola:

- Sariak (?).
- Publizitatea / *Endorsement*-a: zure kanturen bat marka bati saltzea. *Endorsement*-a, aldiz, marka batentzako zure irudia jartzeko prest zaudenean. Izan daiteke musika-tresnak doan edo merkeago jasotzearen truke (ohikoena), edo ikusgarritasun handiko artista bazara (like edo follower asko), bestelako marka batzuen publizitatea egitea diru truk: jantziak, perfumeak...

Gainera, Intermittence delakoa dago: Iparraldean bakkari, Frantziako Estatuak musikariei ordaintzen dien soldata moduko bat da, betiere urtean kontzertu kopuru jakin bat eman eta deklaritzen baduzu. Hegoaldean ez dago halakorik.

Ez dakit baten bat ahaztu dudan, beharbada egongo da beste zerbaite, edo ez dut ezagutzen edo ez dut gogoan, barkamenak alde aurretik. Ez dakit ere beste diziplina artistikoetan zertan den afera, ondo legoke jakitea.

Zilegi da, noski, diru-iturri horietako baten bat –edo denak– errefusatzeko. Boutade bat ere bai, nola begiratzen den, seguraski denak beharko baitituzu musikaz bizi ahal izateko; hortik atera beharko duzu zure hileroko soldata eta, lagunok, musikariok ere egunean hiru aldiz jateko ohitura txarra daukagu, batzuek haurrak izan eta fakturak pilatzekoa ere bai. Ziurrenik, horietako bati muzin egiten badiuzu, beste

ogibide bat daukazulako da, musika zuretzako hobby bat delako, diru-sarrera estra bat. Musikazale askoren kasua da eta, berriz diot, hortik pasatakoa nauzu.

Horregatik, barre gaiztoa irteten zait ikusita nola txunditzen den asko artistaren batek esaterako egile-eskubideak kudeatzen dizkion erakundetik irten dela lau haizeetara zabalitzen duenean. Koherentzia tapaki txikiegi bat bezalakoa dela dio esaera zaharrak: hankak estali nahi badituzu, soina airean utziko duzu halabeharrez eta, alde erantziz, gorputza tapatzen saiatzen bazara hanka-puntak bistan izango dituzu, hotz. Ziurrenik inor ez gara libratzen. Norbera aske da erabakiak hartzeko, baina berriz diot, batzuek iraultza ikusten duten tokian, nik gehiago ikusten dut pribilegio bat, estutasun berezirik ez duen norbaiten apeta, musikariaren ofizioari mesede eskasa egiten diona, bidenabar.

Zilegi da, noski,
diru-iturriak errefusatzea.
Baina batzuek iraultza
ikusten duten tokian,
nik gehiago ikusten
dut pribilegio bat,
estutasun berezirik ez
duen norbaiten apeta,
musikariaren ofizioari
mesede eskasa egiten
diona, bidenabar

Herri txikia baita gurea, kritika biszeralaren kaltetan, esanen nuke. Hemen gerta dakizuke disko baten aurkezpen prentsaurrekora joatea beren beregi taldeko abeslaria zoriontzera, diskoa asko gustatu zaizulako. Demagun Albinirekin grabatutako lan bat. Denboragarrenera, ez jakin zergatik, zoriondu zenuen talde horren aurka artikulu bat idazten duzu, silogismo merkez betea, non eta abeslari horrek idazten duen aldizkarian bertan. Suerte txarra da, baina gerta dakizuke, artikulua dagoeneko aldizkarira bidalita duzula, argitaratzeko bezperan, abeslari horrekin berarekin topo egitea, demagun Gasteizko Aldapa kafetegian. Herri txikia da gurea. Gerta dakizuke idazterakoan izan zenuen ausardiarik ez izatea

abeslariarekin parez pare topatu zarenean eta isilgordean ez aipatzea artikulu itsusi bat daukazula zure gmaileko *Sent* atalean, zerrikeriaz jositakoa. Faltsukeriagatik batek, ezjakintasunagatik besteak, gerta dakizuke honetaz eta hartaz hitz egitea enkontru horretan, barre artean gogoratzuz nola jo zenuen bibolina abeslari horren beste proiektu batek gonbidatuta, poesia tarteko, nola ezagutu zenuten elkar Alemaniako G-20ren kontrako jaialdi hartan. Halakoak. Ez da oso probablea, ez da oso agradablea, baina gerta dakizuke, herri txikia da gurea eta zenbaitetan egoa zaila da kontrolatzen, denoi pasa zaigu noizbait.

Berri Txarrak-en publikoa gentrifikatu egin dela irakurri nuen beste behin. Arrazoia? Bob Marleyren *Redemption Song*. Utzi azaltzen: Parisen izan ginen 2015eko neguan, Fresnesko kartzelako gizonezko presoentzat kontzertua jotzen. Berriki komiki bat atera da programa eder horren inguruan (*Symphonie carcérale*, Romain Dutter eta Bouqué egile frantse-sena, ondo legoke norbaitek euskarara ekartzea, bidenabar!). Gure kantuekin amaitu ondoren, otu zitzaidan Marleyren doinu hori beharbada ezagun egingo zitzaiola preso askori eta polita izan zitekeela hura denon artean abestea, bis modura. Musikak eman didan unerik berezietakoa izan zen zinez. Hunkigarria eta gogorra aldi berean, kontzertua amaituta eurak ziegara itzuli zirelako eta gu, aldiz, furgonetara. Baina kantuak iraun bitartean ez zen besterik izan, musikak kolorez bete zuen leku gris eta ilun hori. Bada, handik aste gutxira Madrilgo Joy Eslavan jo genuen. Fresnesko pasadizoa gogoratu nuen mikrofonotik eta berriz ere *Redemption Song* jotzea erabaki nuen (gutxitan jotzen dut kantu hori). Hala iriten, momentuko burutazioa izan zen. Bada, antza denez hori ez zen ondo egon kritikariarentzat. Fresnesen bai, Joy Eslavan ez: gentrifikatu egin da zure publikoa, esaldi okurrenteegia da idatzi gabe uzteko, zinez ulertzen dut, *mola*. Gogoratu egin beharko zaio bati baino gehiagori, dena den, Madril beste kartzela bat izan dela urtetan euskal musikariontzako.

Bilerara berandu iritsi eta aurrekoena entzun gabe iritzia ozenegi botatzen duen morroia dakarkit gogora. Vallecasko Jimmy Jazz tabernan jo genuen estreinakoz Madrilen, hamar lagunen aurrean; azkenekoan 7.000 lagun batu genituen WiZinken (Palacio de los Deportes zena). Tartean, tamaina guztietako aretoak pasa ditugu, hamabost bat bai: lana, lana, lana eta lana. Hainbat debeku eta mehatxu ere bai. Ezizenarekin ere jota gaude Estatuko hiriburuan. Horixe gure gentrifikazioa. Enfin, herri txikia da gurea, baina *nevermind*.

Bukatzer a noa. Talde bat sortzea botila batean mezu bat sartu eta itsasora botatzea da. Horregatik harritzen nau oraindik beste norbaitengana iritsi dela ikusteak, gauza handia da mirari txiki hori. Uste dut euskaraz abesteak munduan kokatu eta katebegi bihurtzen zaituela, engranaje zahar baten pieza txiki bat, tirriki-tarraka aurrerantz doana. Eta hor, denon ekarpena da ezinbestekoa, asmatu beharko dugu azken poxpolo horrekin zuzi berriak pizten.

Hizkuntza inportantea baita, batez ere esateko zerbait dagoenean. 🍷

'Inposizio' hitza nola desaktibatu

Oharkabe samarrean pasa bada ere, lan esanguratsua argitaratu zuen Nafarroako Gobernuak iazko irailean, Xabier Erize soziolinguistaren eskutik: *Euskararen inguruko adostasun sozial berrietarako azterketa soziolinguistikoa Nafarroan*. Ahalegin ez txikia eskatuko zuen lanak, ez dut zalantzarik, nahiz eta konbentzitzenak ere aspertzeko modukoa izan daitekeen gaia: «ba al dago zoru komunik euskara bultzatu nahi dutenen eta euskara bere horretan, bere esparruan, bere kaiolan utzi nahi dutenen artean?». Aspertzeko modukoa, diot, gaiak –artikulu, solasaldi, jardunaldi, mintegi, gradu bukaerako lan, graduondoko, master, liburu, argitalpen zientifiko, manifestu eta manifestazio ziklikoen helburu izan arren– ez duelako aurrerabiderik, ez duelako ikerketa guttiei exijitu ohi zaien aitzinamendurik topatzen. Eta, hala ere, jende asko kezkatzen du, eta politikoki lehen mailakoa da.

Oraingo ahalegin honetan, «adituen talde-dinamikekin egindako ikerketa soziolinguistiko kualitatibo bati dagokion metodologia» erabili ondoren, emaitzak «diskurtsoen analisiarekin eta inkesta soziolinguistikoen ustiaetarekin» konbinatu ziren. Alegia: aditu batzuk elkartu ziren (hogeita lau), eta entzundakoa eta esandakoa soziolinguistikaren begiradapean analizatu zen gero.

Erizek berak aitortu zuen, liburuan idatzitako aitzinsolasean, oinarrizko hiru ideia-eremuan lortu zela adostasuna: erdaldunen eta euskal hiztunen arteko errespetuak egon behar du; euskara babestu eta sustatu behar da, baina borondatez; dinamika eta asmoa bera, hau da, desberdinen arteko elkarrizketa ziurtatzeko espazioak sortzea, oso positibotzat jo zuten.

Laburbildu dezagun geuk: borondatean oinarritutako sustapen adostua da atzeman daitekeen zirrikitu bakarra, sentsibilitate guztiak errespetatu nahi baldin badira. Eta ondorioak, logikoak izan arren, etsigarri samarrak dira: 1: ezin da talkarik egon; 2: ezin da gehiengoak nahi ez duen egoera baterantz bultzatu; 3: ezin da proaktiboa izan, edo ausarta, ezin direlako esperimentuak egin; 4: ezin da gutxiengoaren mesedetan jardun.

Borondatea eta adostasuna da, beraz, inoiz ahaztu behar ez den mantra. Ezin da inor behartu, beraz. Gehiengoak beti izango du azken hitza, beraz. *Statu quo*-a aldatzeko tarterik ez, beraz. Ez espero aldaketa esanguratsurik hurrengo urteetan, beraz.

Ez da sorpresa handirik, bagenekien lehenagotik ere. Baina deigarria egin zait *inposizio* edo *inposatu* hitzek (premia larritz disekezionatu beharko litzatekeen kontzeptua) zer nolako nagusitasuna hartu zuten dinamikak iraun zuen bitartean: prozesu osoa esplikatzen duen txosten idatzian, hirurogei aldiz errepikatuta dago ideia hori. Badirudi, gainera, hura izan zela desadostasun handiena eragin zuen kontzeptua. Batez ere lanpostu publikoetan eskatu beharreko hizkuntz profilarren gaia mahaigaineratu zenean ageri zen. Desadostasun hori hitzetan jartzea eskatu zitzaizenean, adituek hainbat erataria laburbildu zuten ideia; bi esaldi dira nahiko adierazgarriak (biak gaztelaniaz jatorrian):

Azken bi urteetan egindako aldaketak oso txikiak iruditzen zaizkit, eta inposizioaz hitz egiteak... kezkatu egiten nau.

Politika guztiek dute, segur aski, inposizio ukitu bat, Zirkulazio Kodeak... Galdera da gizartea zenbateko inposizioa onartzeko prest dagoen; gizartea noraino sentitzen den eroso inposatzen zaizkion gauzekin. Jendeak, eroso sentitzeko, sentitu behar du hortik aurrera pauso bat lortuko duela. Bestela, bai, sentituko du inposatzen zaiona bere borondatearen aurka doala.

Disekezionatu beharko genuke *inposizio* hitza, bai. Ulertu zer ezkututzen den haren atzean. Zergatik, Nafarroan, euskararekin erabiltzen den mamu hori, eta zergatik ez zaion beste ha maika inposiziori aplikatzen: matematikak ikasteari, esaterako.

Gorroto hitza erabiltzen dugu, maiz, esplikazio bila hasten garenean. «Euskara gorrotatzen dute»; edo: «oraindik autogorrotto dugu». Seguru nago beldurraren bidez analizatzen saiatuko bagina, azterketak beste pista batzuk emango lizkigukeela. Eta errazago egingo litzaiguke, gainera. Beldurra errazago desaktibatzen delako gorrotoa baino. Asmatu beharko genuke beldur hori desaktibatzeke moduko neurriak proposatzen.

Lotu dezagun hizkuntza esperientziarekin

Arazo potoloa baitaukagu Nafarroan: inoiz baino handiagoa da euskararen kontrako jarrera. Ez, ez da hori: inoiz baino handiagoa da euskararen sustapenaren kontrako jarrera. Ñabardura garrantzitsua da, ez genuke bistatik galdu behar: jendea ez dago, oro har, hizkuntzaren kontra; bai, ordea, hizkuntzak espazio berriak irabaztearen kontra, batez ere bere espazioan sartzen denean, noski.

Jarrera hori beldurrarekin lotzen baldin badugu, uste dut sendabidea erraz ulertzen dugula denok. Zeri ohi diogu beldurra? Ezezagunari, arrotzari. Ezagutzaren eta hurbiltasunaren bidez indargabetu daitezke beldur batzuk. Horregatik, politika iraultzailea litzateke Nafarroako gazte guztiak euskararekin harremanean jartzea irakaskuntza arautuaren bizitzaren uneren batean. Formula ugari daude horretarako, eta Valentzian martxan jarri dutena ez da txarra: ikastetxe bakoitzak dauka hizkuntza eredia hautatzeko eskubidea, baina denetan ziurtatuta daude hiru hizkuntzaren ezagutza, graduazio ezberdinekin: valentziera, gaztelania eta ingelesa. Sekulako aldaketa litzateke hori Nafarroan, eta hizkuntza komunitatean uste baino adostasun handiagoa egon liteke; baina oso urrun gaude, politikoki, hortik. Eta, gainera, miseria: hori ez dugu arazo bakarra.

Eragile asko ari dira ohartarazten gero eta gaitasun maila txikiagoa dutela gazteek euskaraz. Ez da kontu berria, aspaldian jo zuten alarma, baina oraingo tamainan ez omen da

inoiz ikusi. Bizitza osoa euskaraz ikasi dutenei buruz ari gara. Badirudi gabezia hori lotuta egon daitekeela komunikatzeko moduarekin. Badakigu zein garrantzi duten ahozketasunean plazak, kaleak, hizkera ez formalak garatzeko espazioek. Eta plaza galdu egin dute oraingo belaunaldi gazteek. Pantaila bidezko komunikazioa hegemoniko bilakatzen ari da edo bilakatu da, eta hor euskarak ez du tokia aurkitzen. Edo oso inguru zehatz eta minoritarioetan baino ez ditu oasi txikiak aurkitzen.

Gainera, hizkuntzak galdu omen du esperientzia edo kontzientzia zehatz batekin identifikatua izateko gaitasuna. Esperientziak eta kontzientziak, une honetan, beste batzuk dira gazteentzat, ez datoz euskararen bidez. Horregatik, berebiziko urgentzia dauka esperientzia horiek berreskuratzen ahalegintzeak. Zer dauka euskarak gazteei eskaintzeko, plaza ez bada? Eskaini ahal die haiek maite dituzten gauzekiko harreman berri bat? Esaterako, musikarekin, edo ikus-entzunezkoekin, edo sare sozialekin? Probatu beharko genuke euskara esperientziaren bidez erakusteko moduko sistema berri bat. Asmatu beharko genuke esperientziarekin lotutako diziplina horiekin sare iraunkor bat nola sortu eta hezkuntzarekin nola lotu.

Hitzak erreka bezain gardenak

Bere azken liburua aurkezteko Iruñean egin zuen jende aurreko aurkezpenean, Bernardo Atxagak berretsi zuen azken liburua izango duela *Etxeak eta hilobiak*. Gero berehala esan zuen beste testu batzuk bazituela, eta seguru nago argitalpen berriak ezagutuko ditugula, baina iruditu zitzaidan benetan zirkulua ixten ari zela esan nahi zigula, esan zuenean Obabatik gauza asko zituela azken liburu horrek.

XIX. mendeko idazlea iruditzen zait Atxaga. Zentzu zaibalean. Badu literaturaren funtzioarekiko ikuspegi klasikoa: liburuen eta irakurleen arteko lotura behar-beharrezkoa da; irakurleak osatu behar du idazleak idatzitakoa; mundua interpretatzeko saiakera egin behar du idazleak. Funtzioa,

ahalegina, helburua: literaturak zerbaitetarako balio du; irakurleak esperientzia izan behar du liburuarekin; idazleak arduradura dauka bere garaiarekiko. Kontzeptu ia erromantikoak dira, eta erakusten dute idaztearen aldeko hautu oso kontzientea. Atxagak badu, gainera, hizkuntzarekiko konpromiso oso indartsua, eta badu, era berean, ahozkotasurekin lotzen duen korrante sakona, antzinakoa.

Azken liburua bada, eta zirkulua ixten ari baldin bada, badirudi balantzea egiteko garaia dela, eta ez dakit zer berreskuratuko lukeen Atxagak Obabaren mundu hartatik, baina galdera hori egingo nioke grabagailuarekin aurrean edukitzeko aukera banu. Seguru asko idazle handia da hain zuzen ere Obabatik datorrelako, Obaba interpretatu duela eta Obabarekin hautsi nahi izan duela, baina ez daukat zalantzarik hizkuntza basa, bizia, errekako ura bezain garden hori salbatu nahiko lukeela berak antzinako mundu hartatik, aukera emango baliote, edo galdetuko baliote.

Hizkuntza garbi horrek erraza ematen du, eta denik eta zailena da.

Antzeman egin nion kutsu hori Miren Amurizaren *Basa* eleberritari, aurtengo irakurketen artean gustu ona utzi zidan bat. Antzeman nion egileari gogo hitzak jolasean jartzeko eta, era berean, halako zorrotasun ia luteranoa esan nahi zuenari zuzen, itzulingururik gabe, jarraitzeko. Lerro bakoi-tza hilarri batean zizelkatu nahiko balu bezala. Irauten duten lerroak dira itxuraz gardenenak eta garbienak direnak.

Hilarri artean sare bat

Hilarriak hizpide: oporretan ginen udan Frantziako Pirinioetatik hurbil, jende uholdetik ihesi, eta Banhères de Luishonerako bidean geundela (halaxe idazten dit Google Mapsek, pentsatzen dut ez naizela bakarria izango), presarik gabe, Saint Bertrand-de-Commingesen seinalea ikusi genuen. Ez genuen ezer prestatuta lehenagotik, ez zegoen erabakia

hartuta, baina desbideratu ginen asko pentsatu gabe. Euria ari zuen teilatu guztietatik behera, eta herriko bi tabernetan bina kafe hartu ondoren, kotxera bueltan, kale kantoi baten ondotik etxe dotore bat ikusi eta 'Museoa' irakurri genuenean, sartu egin ginen. Eskualdeko aztarnategietan bildutako harri multzoak ziren han eta hemen, herriaren beraren garai bateko antolamendu erromatarraren plano bat ere bai, esplikazio ugari tartean.

Paretetan idatzitako testu anonimo horietako batean irakurri genuen inguruko hilarrien bilduma handi samarra gordetzen zutela museoan, eta inguruan bisitari gehiago ez zegoela ikusirik, eta han ziren bi langileek abuztuko egun euritsu batean lan handirik ez zutela iritzita, gure frantsesaren amaraunei astindu lotsagarri samarra eman eta galdetu egin genien ea non zeuden «euskararen arrastorik zaharrenak omen dituzten Akitaniako hilarriak». Galderak bazuen probokaziotik zerbait, garai bertsuan prentsan zabaldu baitzen Soria inguruko lurraldeetan aurkitutako hilarrietan *Antestius Sesenco* izeneko baten erreferentzia zegoela, K.o. I. edo II. mendekoa edo. «Euskara ez dago hilarri horietan, akitanierazkoak izan daitezkeen antroponimoak baizik», erantzun ziguten bi kontserbatzaileek, batera ia. Ados, *touché*. Baina non daude? «Hemen behean, sotoan». «Ez, ezin dira ikusi, gure funtsaren parte dira». «Ez, ez dago beste museorik horrelako bilduma duenik». «Baina, begira» esan ziguten azkenean, ikusirik beharbada interes benetakoa izango genuela, mapa turistiko zehatz baten gainean *crayon bleu* batekin gune zehatzak markatzen zizkigun bitartean, «hemen, hemen eta hemen, eliza eta horma hauetan kontserbatzen dira gure sotoan bilduta ez dauden hainbat hilarri». Ondoren, halako zirrara batez komunikatu genien Soriakoaren berri. Ez zekiten ezer, baina agindu ziguten bilatuko zutela informazioa. Haiek ere bazutela *Sesenco*-ren bat edo beste. «Hemen, Akitanian».

Une batez, hari antzinako eta oso sakon batez elkartuta bezala ikusi genituen, mapa aspaldiko batean, hango ipar-ekialdeko mugak eta horko hego-mendebaldekoak. 🍷

Fikzioaren argia

Inoiz baino beharrezkoagoa zaigu fikzioa, egiara gerturatu nahi bada.

«Politikariek etengabe darabilte gezurra. Sare sozialetan ere nonahi». New Yorkeko udal liburutegiko bulegotik mintzo da Kirmen Uribe idazlea, Cullman bekaren egonaldian dela. «Horregatik, egiantz jarri dugu fokua [sortzaileok]. Ez egia handi eta salbatzaileetara, horiek ez daude jada, baizik eta gizabanakoak bilatzen dituen egietara: nola bizi da jendea, zer sentitzen du». Eta bazterretan dago egia, dio. Beste identitate, beste izateetan. Halako gaiak lantzen dituzte punta-puntako idazle amerikarrek.

Bazterra, baina, fokua diametroaren arabera da. Eta sarri parean duen hori itsutzen du fokua, eta hala erretratu. Itsu.

Fikzioaren begia

Orain mende erdi papereratu zuten bestea Ramon Saizarbitoriak eta Txillardegik; *Egunero hasten delako* eleberri mugarriarekin lehenak, *Elsa Scheelen* nobela polemikoarekin bigarrenak. Emakumea bietan protagonista, aurrenekoz euskal letretan.

Ilunari argia eman ziotela irakurri dugu urteurrenaren harira, 2019an; argiaren eremua zabaldu zutela. Eta zabaldu zuten, zinez, garaiko kritikak lekuko. Ardatza mugitu gabe jardun zuten, baina. Hala dio Iratxe Retolaza EHUko irakasleak *Berria*-n:

Elsa eta Gisele protagonista dira, baina ez dira ahotsa. Normala den bezala, narratzaile baten galbahetik pasatuta daude, eta, neutrotzat joa den arren, narratzaile hori maskulinoa da. Bere ahotsaren bitartez irakurleari zuzenean hitz egiten dion lehen emakume ahotsa, gure nobelagintza modernoan, [Arantxa Urretabizkaiaren] *Zergatik panpox*-ekoa da.

Urtemugek erakusten dituzte mugarrien itzalak. Egun oraindik non dugun ardatza.

Fikzioaren hegia

Kontatzearekin ez baita aski. Erdigunean dagoenak ez due-lako hegia bere sentitzen, ez bada erdigunetik kontatzen.

Emakume bertsozaleok, eta emakumeok oro har, ez dugu arazorik gizon bertsolari batekin identifikatzeko. Gizonezkoak, aldiz, ez dira emakume batekin identifikatzen, normalean.

Maialen Lujanbio bertsolariaren hitzak dira, EHUK eta Bertsozale Elkarteak egindako *Bertsolaritzaren azterketa soziologikoa 2015-2018* ikerketaren harira 2019an JAKINEK plazaratutako zenbaki monografikoan. Argigarria zaio ikerketak utzitako honako argazkia: bertsozaleei hamar bertsolari kuttunenez galdetuta, bertsozale gizonek Amets Arzallus aukeratu dute lehen postuan, bigarren Maialen Lujanbio, eta ez dago zerrendan beste emakume bertsolaririk. Bertsozale emakumeek, aldiz, Lujanbio dute gustukoen, eta Miren Amuriza eta Nerea Ibartzabal ere ageri dira hamarreko zerrenda horretan.

Niretzako oso esanguratsua izan da datu hori. Emakumeak nire alde daudela entzuten pasa dut bizitza osoa: emakumeei zu gustatzen zataizkie, finalean bakarra zarenez beraien ordezkaria zara... Hori ez dut gaizki bizi izan, arduraz bai, eta egia da emakume asko nire alde daudela, nirekin identifikatzen direlako. Baina esaten ez dena da beste guztiak, gizonak oro har, gizon bertsolariekin identifikatzen direla. Eta hori ez da ikusten, neutroak direlako.

Erdigunetik egiten denean zaie baliagarria, egia. Zaigu mugarria.

Fikzioaren aurpegia

Bere pintzela du erdigune Isabel Bakedano margolariak. Pintzela begi.

Irudikapen hori sortzen zaio Bilboko Arte Ederren Museoan dabilenari, bere borondatearen kontra Bakedanori eskainitako lehen atzerabegirakoan. Erretratututako hainbat pertsonaia bizkarrez ageri baitira koadroetan: Iruñeko autobus geltoki zaharrean dagoen emakume bakartia, modeloari begira lanean ari den artista, berokia jantzita duen bikotea, leihotik so diren ama-alabak...

Bere albora ekartzen zaitu, bere itzalpetik begiratzeko prest bazaude. Bere erdigunetik.

Izan ere, bildumagile eta arte-aditu gutxi batzuek miretsia baina erakundeek ahaztua, «barrura» begira lan egin zuela diote komisarioek. Plazari bizkar emanda, bere erretratutuetako anitzek bezala. «Bakedanok laster utzi zion margolanei sinadura eta data ezartzeari; inoiz ez zuen ospea bilatu, pinturaren ariketa hutsa baizik».

Plazatik erauzi nahi balu bezala. Ez ote zitzaion ikusle molde baten begirada itsugarri, nekagarri.

Fikzioaren ikuspegia

Munduan nire lekua aurkitzeko ateratzen dizkiot argazkiak neure buruari.

Vivian Maier argazkilariaren hitzak dira, Anne Morin komisarioak ahoratuta Donostiako Tabakalerako argazkilariari eskainitako erakusketan. Maierren autoerretratuetan ikusten da esaldiaren oihartzuna: kaleko ispilu nahiz isletan ageri da Maier, maiz ikusleari begira. Bere buruari begira.

«Kontuan izan behar da Maiierrek ez zuela, nolabait, identitate bat izateko aukerarik: umezaina zen, emakumea, klase apalekoa eta immigrantea, ez zuen pertsona izaterik garai hartako gizarte estatubatuarrarentzat», azpimarratu zuen aurkezpenean komisarioak. «Eta uste dut autoerretreatuak egiten tematu zela 'ni hemen nago orain' berresteko».

Argazki makinak bihurtzen zuen bera begi eta argi. Egia.

Eta bera bezalako pertsonak erretratzen zituen, hau da, periferiakoak, identitaterik ez dutenak. Bazterreko auzoak interesatzen zaizkio.

Norberarena bezain egia zirelako Maiierrentzat, norbera bezain itzaleko. Kontatu beharrekoak. Izan bazirelako, ikusi ez arren.

Fikzioaren adabakia

Erdigunea zarenean, aldiz, mundua ei duzu begira, zurekoztat duzun mundua.

«Donostiaz dudan ikuspegia aurkeztu nahi diot munduari». Hala iragarri zuen Woody Allen zinegileak Gipuzkoako errodate betean egindako filmaren aurkezpenean. Bertan pilotutako kazetariak errepikatu zituzten bere asmoak, Allenek gugan begiak jarri izana aski albiste delakoan, nonbait. Gu beste bihurtuta ere bere argipean.

«Ez dut New Yorketik alde egitea maite», aitortu zuen Allenek, ordea. Baina, kanpora *atera behar* horretan, Zinemaldiako bisitetatik ezagutzen zuen Donostian kokatutako gidoia idatzi zuen; propio, «udako egonaldia aprobeztatzeko».

Ken Loach zinegilea ere izan da Donostia Zinemaldian.

Zinemagileek ez dute erabakitzen zein pelikula egingo den, ezta gidoilariak ere. Erabakitzen dute inbertitzaile pribatuek, banatzaileek, institutuek, erakundeek eta telebistek. Haietako batek ere ez du film erradikalik nahi, sistemaren parte direlako. Dirua izango dute finantzatzeko komedia erromatikoak, zientzia fikzioa eta superheroiaren pelikulak, baina ez besterik. *Establishment*-a dira.

Bada, Woody Allenek Donostiaz duen «paradisuaeren ikuspegia» plazaratuko duela aurreratu zuen: zinemaldian kokatutako komedia erromantikoa.

Fikzioaren argia dirutan itzulia.

Fikzioaren larria

Fokua piztu zuen Bernardo Atxagak, «nahita». Non eta Madrilan, han baitzen *Soinujolearen semea* nobela pelikula bihurtuta aurkezten. «Altsasuko auziaz idazteko asmoa dut», iragarri zuen; ezusteko suziria hango begi-belarrietan.

Madrilgo kazetariak irudikatzen zioten Euskal Herriko 'bake' aroaren kontrapuntu gisa egin zuen iragarpena, Euskadi Irratian gero aitortu zuenez. Eta lortu zuen: Espainiaren aitortza ere baduen idazle euskaldun horrek –zeinak handik hilabete batzuetara Espainiako Letren Sari Nazionala ere jasoko zuen– fikzioaren fokua paratuko du Altsasuko auzian, zioten titularrek.

Egia bat fikziora ekartzea baino egiagorik ez baita maiz. Horra titularraren garrantzia.

«Kazetaritzak kasu bat hartu eta azaldu egiten du, bakana balitz bezala», zehaztu zuen Atxagak irratian.

Literaturak egin dezakeena da, edo egin nahi duena da, kasu bakar hori hartu eta eredu bihurtu. Hau gertatu zen, eredu baten arabera. Literaturak hor atzean dagoena erakutsi behar du; esaterako, gezurra esateko eredu bat dagoela, krudelkeria bat.

Egia nola, gezurra ere argizatzen baitu fikzioak.

Fikzioaren haragia

Hezur-haragizko egiak direlako fikzioaren mamia.

«Gu ez gara kazetariak, soziologoak. Antzerkilariak gara». Ximun Fuchs *Zaldi urdina* antzezlanaren zuzendariaren

ohartarazpena da. «Eta material horretatik ahal den haragi gehien ateratzea da gure lana, hurbiltzea; pertsonak baitira hori bizi izan dutenak».

Euskal Herrian heroinak utzitako lorratza azaleratzeko sortu dute Artedrama, Axut eta Dejabu Panpin Laborategia konpainiek *Zaldi urdina* obra. Atzean geratu denaz jarduteko. «Guk berriz ateratzen dugu gaia. Gure lanaren parte da; gure historia jasotzea eta komunitatean plazaratzea».

Egia bat gorpuzten baitu antzerkiak, fikziotik biziberritze-ko. Ukitzeko.

Antzerkiak, arteak, hor egin dezakeena zerbait urratzea da, zau-riak berriz josi ahal izateko, usteltzen utzi gabe.

Fikzioaren argiak ere argizatzen duelako ikuslearen begia, ikusleen memoria, bizi izandakoaren egia itzaliak.

Fikzio berria

Horregatik sortu, munduari ertzeratuta lotzeko.

«Idazten dudan guztia dago bizi dudan eta bizi naizen munduari lotuta». Eider Rodriguez idazlea unibertsitateko bulegoan da.

Literatura lotuta dago [munduaren] taupada horrekin. Hori jaso, eta ipuin edo narratibaren bidez moldatuta itzultzen du mundura. Bihotz moduko bat da: odol hori jasotzen du kanpo mundutik, fikzioaren bidez garbitzen du edo beste bizi bat ematen dio, eta aldatuta munduraten du.

Horregatik fikzioari lotu, mundua birsortzeko.

«Batzuek oraindik sinesten dugu egiten dugunak sortzen dituela mundua begiratzeko era desberdinak». Bilboko Carreras Mugica galerian ipinitako erakusketaren bueltan ari da hausnarrean Asier Mendizabal artista. «Edo gutxienez artelanek eraman gaitzaketela geure buruari galdetzera ea nola eratzen diren mundu ikuskera horiek».

Hitz, lohi, hots, harri, haragi nahiz irudi bilakatuta, birko-
katzen gaituelako sorkuntzak, fikzioak. Baita bestea norbera
denean eta norbera erdigunea denean ere. Fikziotik argizta-
tzen dugulako egia, gorpuzten dugulako sortzen duen itzala.
Begirada.

Bizitza bera, dio Esther Ferrer artistak, Tabakalerako 2, 3,
5, 7, 11, 13, 17, 19, 23... bere erakusketatik.

Sormenak, ooren gainerik, bizitza bizitzen laguntzen baitu. 🍷

Sufrikarioa eta heriotza

Maiatzean aurkeztu zuten Hernanin joan den mendeko 60ko eta 70eko hamarkadetan antolatu ziren hainbat eta hainbat ekitaldi kulturalen ondarea gordetzen duen *Jesus Mari Olano Fondona*. Funts horretan dago, besteak beste, Gabriel Arestik 1967ko uztailaren 29an Hernaniko Udal Areto Nagusian emandako 'Euskal literaturaren izen poetikoak' hitzaldiaren grabaketa. Arestiren ahotsa entzun ahal izan genuen ekainean, Jose Luis Padronek Euskadi Irratian gidatzen duen *Lizardiren baratza* irratsaioan eman baitzuten hitzaldi hura osorik.

Hitzaldiaren amaieran, *Azken euskaldunaren heriotzea (Euzkadi año 2.000)* poema abestu zuen Arestik. Poemaren nondik norakoak ere azaldu zituen, preludeio gisa. Gizon baten loezinaren osteko lokamutsa deskribatu zuen Arestik: euskara ama duela, eta besartean duelarik hiltzen zaiola. Are, laguntza eske deituriko anaiak ez datozkio. Hitz gutxi batzuk gehitu zituen poemaren ondoan: «hauek baitira euskararen izen poetikoak: sufrikarioa eta heriotza, edo erdaraz kantatu dudan bezala: *sufrimiento y muerte*. Besterik ez, barkatu». Txalo zaparrada entzuten da grabaketan. Eztabaida dator gero, murmurio bat publikotik. *Harrizko herri hau* (1970) bilduman dago argitaratua poema.

Poetaren amesgaiztoa da bere ama euskara besartean duelarik hiltzen zaiola, eta bere euskarazko lantuek ez duela erantzunik, oihartzunik. Dena dela, Arestik berak poemaren aurretik esan bezala, poeta esnatzerakoan, biharamunean, egiaren eta ogiaren alde borrokan ari delarik, tai gabe kolpatzen dute hitzok. Honela dio poemaren bertso batek:

«Euzkadi madre mía/ no puedo quererte/ pues solo me prometes/ sufrimiento y muerte./ Mas sufriendo y muriendo/ he de defenderte/ a golpes de un martillo/ vigoroso y fuerte».

Beraz, badirudi amaren metafora, euskarari ez ezik, Euzkadiri ere badagokiola, Euskal Herriari. Poetak, heroi eta martiri, «amaren» agonia berearen gisan sufritzen du. Poema entzun eta irakurri ahala, euskararen eta Euskal Herriaren arteko identifikazio hori zertan den galdetu diot neure buruari, ea bat eta bera diren (poeman bertan), ala nolabait bikoiztasun bat duen azpian heroi-martiriaren ama hil-hurrenaren metaforak.

Iratxe Retolazak eta Danele Sarriugartek 2014ko Eako Poesia Egunetan emandako 'Arestiren imajinario poetikoa eta genero-eraikuntzak' hitzaldian, 2015ean *Gizontzeko (andretzeko) garaia* gisa argitaratua, Gabriel Arestiren irudiari eta poetikari buruzko zenbait iruzkin ezinbesteko egin zituzten, Arestik euskararen izen poetiko deritzenei eta euskara-Euskal Herria-ama metaforari buruz aritzeko argigarriak izan daitezkeenak.

Arestik poetaren amesgaiztoaren baitan kokatzen du auhenezko poema, baina, batetik, bere poetikaren baitako genero-eraikuntzari erantzuten dio amaren irudiak eta, bestetik, bere heroi-martiri irudiari «azken euskaldunak».

Izan ere, herriari genero-marka bat edo beste egokitzean genero-ikuspegia eraikitzen ari dela azpimarratzen dute Sarriugartek eta Retolazak, eta ohikoa dela Arestiren poetikan eta beste zenbait testu literariotan, besteak beste, amaren irudia herriaren irudi pasiboarekin lotzea, eta horren ondorioak ez direla hutsalak. Puntu garrantzitsua da, baina beste batean luzatu nahi nuke hemen: Arestiren irudia eta haren aitatasun poetikoa aztertzerakoan, hark pairatutako sufrikarioaren karietara martiritzat ikusi izan dela aipatzen dute, Joxe Azurmendiren 1985eko hitzak ekarriz:

Koldo Mitxelenagandik hasi eta [Joseba] Sarrionandiaganaino, sufritzea tokatu zaion jende asko dabil gerraosteko euskararen historian, eta ez zait interesatzen zein ateratzen den martirioetan

txapeldun. Interesatzen zait, hori bai, martiri hauetarik inor ez dadila ahaztua geratu; eta ez dadila ahaztu, euskararen borroka kostatzen ari zaigun martirio bakoitza eta denak banan-banan.

Honela amaitzen du Azurmendik paragrafoa: «Martirio bakoitza pertsonala da».

Azurmendik 1985eko hitzaldi hartan zerrendatu zituen su-fritzaileak gizonak ziren denak, Sarriugartek eta Retolazak azpimarratzen dutenez, eta, «gerora, andreek egindako bestelako lan batzuei egin zaie aitortza». Arantxa Urretabizkaiaren adibidea dakarte, 2014an Miel Anjel Elustondok idazleari egin elkarrizketako hitzak ekarriz: «Izan zen izugarria. [...] Euskararen batasuna zela-eta, bitan bota ninduten lanetik».

Aurten, berriro irakurri ahal izan dugu testigantza hori. Anton Abbadia saria jaso du Urretabizkaiak Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, euskararen alde eta bere literatura ibilbidean egindako lanaren aitorten gisa, eta *Gaur8*-n honela ziotson Amagoia Mujika Telleriari:

Ni bi lanetatik bota ninduten «h»-aren alde egiteagatik. Eta niretzat une hartan lana oso beharrezkoa zen. Etxean lau lagun eta bi soldata zeuden, amarena eta nirea. Nire auzoko ikastolan hasi nintzen irakasle bezala lanean. Halako batean deitu zidaten eta nik egokitutako liburu bat atera zidaten mahaiaren gainera. Euskara batura egokituta zegoen liburu hura. Lanetik bota ninduten horregatik. Momentu hartan Gipuzkoan toki batean baino gehiagotan bota zituzten andereñoak euskara batuaren alde egi-teagatik. Batzuk elkartu eta epaitegira eraman genuen kontua.

Badirudi, beraz, sufrikario hori, erdizka transmititu dena, baina, batez ere, iraultzen jakin ez dena, modu osoago batean ezagutzeko bidean gaudela. Pixkanaka, zatika. Oraindik asko baitago esateko, eta transmititzeko. Zenbat eta zenbat, ez ahaztu beharreko. Auzia ez baita sufrimenduak neurtzea, baizik eta guztiak ezagutaraztea sendatzen ahalegintzeko, etorkizunera begira zerbait ikasteko, hazteko.

Bestalde, gurean martiri baino paria gehiago egon dela esan beharko litzateke. Baina beti dago sufrimendua, beti heriotza. Herria bera, hizkuntza, modu agonikoan bizi dugu

oraino. Edo horrela bizi dut nik batzuetan, behintzat. Arestik hobendun izendatzen ditu euskara (Euskal Herria?) biziarrateko zin egin eta heriotzara eraman zutenak. Hobendun, bera bezala hizkuntza eta herria bazter uzteagatik.

Urtearen azkenetan San Telmo Museoa egin den Joxe Azurmendi Kongresuan, Eduardo Apodakak Arestik euskarari emandako izen poetikoez jardun zuen, sufrikarioaz, batez ere. Ez zuen Arestiren poema hori aipatu Apodakak, baina, gure historian, literaturan eta kulturen herriaren eta hizkuntzaren bizirik irauteari lotu zaion agoniaz hitz egin zuen. Bere hitzaldiaren haritik, gogoan eta koadernotxoan narras idatzita gelditu zaidan aipamen pare bat egin nahiko nuke, akats larriegirik ez egiten ahaleginduz. Agonia amaitu al den egin zuen gaztigu Apodakak, euskal kultura ere ikuskituz huts bilakatu eta masak noraezean, erabat atomizatuta, dauden honetan, bizirik irauteko borrokak irauten ote duen. Izan ere, agonia borrokarekin lotu zuen Apodakak, muturreko sufrikarioarekin, hiltamuairekin baino, edo batarekin zein bestearekin, baina lehiaren adiera gogora ekarriz, hala ere. Abertzaletasun berri baten beharra aipatu zuen, guztiok etorri berri ginatekeen jatorri berri baten beharra.

Iñigo Astizen *Herria* poemak dio: «Herria da gezur bat herriak bere buruari/ errepikatzen diona ispiluko irribarreari/ eutsi ahal izateko».

Zer behar dugu euskaldunok

Aurten, Korrika pasa da Euskal Herrian barna, eta iazko urtearen azken hilabeteetan Euskaraldia ariketa soziolinguistikoa egin zen, Euskal Herri osoko toki ugarian. Badaude lotzen gaituzten hariak, eta badirau zerbaitek, bizirik.

«Herri gogoa» aipatzen zuen, Euskaraldiaren ondorioen harira, Mertxe Mugika AEK-ko koordinatzaile nagusi ohiak Elena Laka Euskaltzaleen Topaguneko lehendakari ohiari eta bei Garikoitz Goikoetxeak *Berria*-n egindako elkarrizketan:

Hor aztarna bat geratu zen, eta marka bat: *Euskaraldia*. Hurrengo Euskaraldian, entitateek ekarriko dituzten aldaketekin, ea aztarna hori uzten den. Itxaropentsu nago. Batzuetan itxurakeria izango da, baina itxurakeriak bide laburra du, horretarako esparruak murriztuz joango baitira: herri gogoa badago, aktibazioa badago, eta exijentzia egongo da.

Mugikak Alizia Iribarreni eman zion AEK-ko koordinatzaile nagusi lanaren lekukoa, eta «herri gogoa» zekarren, ostera, Ion Orzaizek hilabete batzuk beranduago *Berria*-n egin zion elkarrizketak. Honela galdetu zuen Orzaizek: «Erakundeen jarreraz harago, euskararen aldeko 'herri gogoa' nabarmendu zuen Mertxe Mugikak. Bat zatoz?» Iribarrenek erantzun:

Bai. Urtetik urtera, Euskal Herri osoan handitzen da euskaltzaren izena ematen dutenen kopurua, eta aurten ere bide beretik goaz. Bestalde, azken urteetako Korrikak inoizko jendetsuenak izan dira, iazko Euskaraldian ere jende askok parte hartu zuen... Erakustaldi erraldoi horiek agerian utzi dute badagoela euskaraz bizitzeko herri gogo bat, gero eta indartsuagoa dena, eta hori dela euskalgintzan eragiteko bidea. Izan ere, jendartearen bultzadatik etorriko dira aldaketa guztiak.

Euskal herritarrak, dirudienez, prest daude horretarako baldintzak dauden leku eta uneetan euskaraz bizitzeko, eta baldintza horien eraikuntzan aurrerapauso minimo batzuk egiten ari dira erakundeak. Baina beti herren, beti erdizka, pauso bat aurrera eta bat eta erdi atzera.

Iaz, edo asko jota bi urte atzera, izan zela uste nuen. *Francoren bilobari gutuna* antzezlanak ikusi ahal izan genuen Donostiako Gazteszena aretoan. Emanaldi amaierako katarsi sentipenak iraun dit ordutik gorputzean. Ezer gutxi geratu zait testuaz, baina pertsonaien maneren printzak datozkit gogora, zurrumbilo lauso bat. 2016ko azaroan izan zela diost hau idazten ari nintzela topatu dudak informazioak. Aurten go udazkenean, uste baino urte gehiago igaro diren honetan, liburuan argitaratu dute *Francoren bilobari gutuna* antzezlanaren testua, amaierako gutun eta guzti, zirrara hura berriro sentitzeko etxearen epelean. Aurtengo udazkenean, halaber,

Zaldi urdina antzezlanaren ikusi dugu Donostiako areto berean. Ximun Fuchs dute bi obrek zuzendari. *Argia*-n Ainhoa Mariezkurrena Etxabek Fuchsi eta Ainara Gurrutxagari egingo dako elkarrizketan, honakoa zioen Fuchsek:

Euskal herritar bezala ez dugu espaziorik existitzeko eta antzerkiak ematen du aukera. Gure historia ari gara ikusten, bizitzen, sentitzen, konpartitzen; ez baita kontatua, ez gara existitzen herri bezala. [...] Pentsaera politiko bat falta da kulturarentzat. Zer egin nahi dugun pentsatzea, ez zer lortu dezakegun. Zer nahi dugun izan. Ezker, eskuin edo zentroan ez da pentsaera politikorik euskal kulturarentzat ez bada ongizatea edo aisialdia, baina hori ez da eraginkorra. Horrek ez du sortzen ekonomia bat, ez du sortzen herri bat. Niretzat alderdi abertzaleak falta dira, hots, herria maite dutenak eta elikatu behar dela pentsatzen dutenak. Horretarako behar da euskal arte bat.

Deigarria egin zitzaidan alderdi abertzaleen falta aipatzeak, hain emantzat baitaukagu gure alderdien abertzaletasuna. Baina ez da alferrikako ñabardura. Izan ere, nola da posible, hainbesteko borondatea egonik, eta nahiz debekuak, zailtasunak, zapalketa orotarikoak sufrituta ere bizirik irauteko herri gogo horrek iraun badu ere, egoerari ezin buelta eman egotea oraindik orain. Oraindik elebitasunaren tranpan erorita, diglosian bertan goxo eginez gehiegitan eta euskara eta euskaraz bizi dena folklorismora kondenatuz.

Fuchsek aipatzen zuen, Garbiñe Ubedari eta bieie Itziar Ugarte Irizarrek *Berria*-n egindako elkarrizketan, ez dela pentsatu behar zer nahi den kulturarentzat, baizik eta zer nahi den herriarentzat. Ildo beretik uste dut errepikatzen zutela Joxe Azurmendi Kongresuari amaiera eman zion *Aginako zero bat* ikuskizunean Manex Agirrek eta Gaizka Amondarainek, txandaka, «Zer behar du euskarak? Zer behar dugu euskaldunok?». Herriak herri bat behar du esanenezake, euskaldunok Euskal Herria behar dugu, eta berori elikatzea da bizitzeko dugun modua.

Eider Rodriguezek, *Idazleen gorputzak* liburuan, Arantxa Urretabizkaiari dagokion atalean, zera dio: «[Urretabizkaiak

dio] berak ez duela iraun nahi, bizi egin nahi duela, eta bizi-rik dagoela sentitzeko, proiektu baten beharra daukala, sortu egin behar duela». Gauza bera esan genezake, beharbada, guri buruz, ez dugula iraun nahi, baizik eta bizi, eta nahi-ta edo borondate faltagatik desagertzeraz edo irautera soilik kondenatzen gaituztenek jarritako oztopoei aurre eginez biziko garela. 🙌

Begirada sakontzen eta zabaltzen

Atzamarrak ordenagailuaren teklatu gainean jarri aurretik, artikulu honen bidez 2019. urtean euskal antzerkiaren alorrean emandako gertakariak deskribatzeko asmoa nuen. Baina idazten hasi bezain laster, gertakari hitza arrotza egin zitzaidan euskal antzerkiak bizi duen egoera deskribatzeko, horrek kanpoko ekintzak dakarzkidalako gogora: jaialdiak, ikuskizunak, sariak, konkistak, txapelketak, setioak, ezkontzak eta hiletak.

(Barkatuko duzue nire gehiegikeriarako joera, ikuslegoa aspertzearen beldurrez esajeratzen baitugu aktoreok. Zer egingo diogu, bada: Shakespearek esango lukeenez, «*To be or not to be boring, this is our question*».)

Hortaz, antzerkian gertatzen ari dena deskribatzeko, nahia-gu dut pausoez hitz egin. Pausoak prozesuen adierazle direlako, bidean jartzen dute arreta eta ez emaitzetan. Gertakaria kanpoko emaitza zait, eta pausoa, aldiz, norabide anitz izan ditzakeen prozesuaren oinarri.

Beraz, urratsei dagokienez, esan behar dut 2019. urtean eman direla nire ustez euskal antzerkirako esanguratsuak izango diren batzuk. Eta garrantzitsuago dena, pauso horiek antzerkiaren gaineko begirada aldaketa baten adierazle direla, zerbait mugitzen ari delako seinale. Horrela, bada, euskal antzerkia sostengatzen duen pentsamendua eta haren gaineko irudia gutxika-gutxika sakontzen eta zabaltzen ari direla dirudi. Ez dut uste oraindik ikusgarritasun nahikoa lortu dugunik, jendartean eta euskal kulturaren barruan presentzia esanguratsuagoa konkistatu behar dugula iruditzen zait. Baina, hasteko, bagara baten batzuk euskaratik antzerkia

sortzen dugunok dagoeneko, eta aniztasun eta aberastasun horren lekuko izan da 2019. urte hau.

Bestalde ikuskizunetatik harago, antzerkia badela eta espazio horietatik arloa eraikitzea ezinbestekoa zaigula ere argi ikusi dugu urte honetan. Izan ere, gure esparruko beste geruza horietan hainbat aurrerapauso ematen ikusi izan dugu urte hau: antzerki hezkuntzan, antzerkiak hezkuntza orokorrarekin duen harremanean, hausnarketa kolektiborako espazioak sortzerakoan, saretzerako egiturak gauzatzekoan, antzerki testuak argitaratzekoan...

Horrela, lur azpian ontzen zeuden hainbat lan, gogoeta, gatazka zein kontzeptuk argia ikusi dute urte honetan, azalera agertu dira. Ikuskizun hutsez ez baita antzerkiaren egitura martxan jartzen. Beharrezko dira hori sostengatzen duten maila guztiak kontuan hartu eta horiek lantzeko programak sustatzea. Alde horretatik, urte emankorra izan dela esan dezakegu.

Gure antzerkiak, beraz, ibilbide interesgarri, askotariko eta aberatsa izango duela aurreikus daiteke 2019ko panoramikatik. Aurretik egin den lan guztiari esker eta, hori bai, erresistentzian bizi izatearen zama gainetik ezin kendurik gabiltzala oraindik. «Jaun goikoa lekuko dudala zin dagit ez naizela garaitua izango. Horren guztiaren gainetik bizirautea lortuko dut, eta, dena bukatzerakoan, ez naiz inoiz gehiago gosearen menpe biziko» (Scarlett O'Hara, *Gone with the Wind*, 1939).

Lehen urratsa. Antzerkia, hezkuntza eta antzerki hezkuntza

Alde batetik, badirudi antzerkiaren fenomenoak ikuskizun kontzeptutik harago irakurtzeko nahi bat ageria dela, bai instituzioen aldetik eta baita lanbideko sortzaileen aldetik ere.

Izan ere, antzerkia kulturaren barruan kokatzen dugu, eta horrek oso leku eskasa betetzen duenez –hezkuntza zein politika arloetan, hots, jendarteak garrantzitsutzat dituen horietan–, horietatik kanpo uzten dugu. Non kokatu orduan

kultura eta kasu honetan antzerkia? Halabeharrez, denbora *librea* edo aisialdia deitzen dugun horretan. Eta hor ikuskituzun kontzeptuan sailkatzen dugu gehienbat antzerkia, arte plastikoak museoetan kokatzen ditugun antzean.

Antzerkia, beraz, hezkuntzatik kanpo geratzen den fenomeno da, ia-ia antzokietara mugatzen dena. Eta antzerkia aisialdian kontsumitzeko jarduera bat baldin bada, kontsumitzailerak beharko ditu bere biziraupena ziurtatzeko, hots, ikusleak.

Ikusleak, ordea, ez ditu Txan magoak bere txapel magikotik hain erraz ateratzen. Antzerkia ezagutzen eta preziatzen ez dakienak nekez jarraituko dituelako antzerkilarien proposamen estetiko zein edukizkoak. Gazte zein helduek ez dute Netflix albo batera utziko antzezlan bat ikusteko, horren hizkuntza irakurtzen ez badakite.

Horretaz aspaldi ohartuta daude antzerki eragileak eta batez ere antzerki programatzaileak, antzokiak ez direlako orokorrean betetzen. Eta, bestalde, ikusleen adina geroz eta gorago doalako orokorrean (joera orain aldatzen ari da berriz ere).

Horrela, bada, eta ikuslego eskasiaz eta zahartzeaz ardurata, ikuslegoa berreskuratzeko ahalegin bat egiten hasi ziren duela urte batzuk bai erakundeak eta baita, horiek bultzatuta, hainbat programatzaile zein antzerki talde ere. Horren erakusle argia izan da 2019. urte hau, nire iritziz.

Izan ere, mugimendu batzuk egon dira arlo honetan hainbat eragileren eskutik. Alde batetik, Eusko Jaurlaritzak martxan jarritako diru-laguntza berri batzuk atera dira, sortzaileek jendartearekin duten harremana bultzatzea xede dutenak eta lanen aurkezpenak, mahai inguruak zein sortzaileekin topaketak bultzatzen dituztenak. Programa horiek ikuslegoa antzerkira hurbildu eta hori fidelago bihurtzea xede: antzertokiek sortzaileekin izan beharreko harremana erraztea (egonaldiak eta konpainia egoiliar estatusak gehitzea...), jendarte eta sortzaileen arteko harremana ahalbidetzea (hitzaldiak, mahai inguruak...), ikuskizunak eskola zein institutuetara hurbiltzea (sortzaileekin solasean, eskolentzako emanaldiak...).

Alde horretatik, aipatzekoa da *Zaldi urdina* antzezlanaren inguruan sortu den programa. Dejabu, Artedrama eta Axut antzerki taldeek elkarrekin aurrera eramandako proiektu horren helburu nagusietako bat gazteak zein hezkuntza antzerkira hurbiltzea da. Hiru taldeek ahalegin berezia egin dute antzezlanean landutako gaiak gazteen interesekoak izan daitezen, eta baita antzezlanaren bera gazteengana iristeko modu berriak gauzatzeko ere. Horrela, bada, emanaldi bereziak egiten ari dira zenbait institutu zein lizeorentzat eskola orduetan, modu horretan antzerkia gaztetxoaren programetako ekintza bat gehiago bilakatuz, euskarazko antzerkia, bestalde. Horrez gain, institutu zein lizeo horiek aukera dute antzezlanak jorratzen duen drogaren gaia unitate didaktiko baten bidez eskola orduetan lantzeko. Bestalde, emanaldien ostean, ikasleei sortzaileekin aurrez aurre hitz egiteko parada ematen zaie. Izan ere, Axut konpainiako kide berria den Arantza Irigoien irakaslea da, eta bere laguntzaz gauzatu dute *Zaldi urdina*-ren programa pedagogikoa.

Horrez gain, aipatu behar da *Zaldi urdina*-k aretoak bete dituela bere lantaldeak zapaldu dituen antzoki askotan. Azpimarratzekoa da baita ere hiru taldeek Iparraldean Scene Nationale-rekin lortu duten harremana. Angelun, adibidez, aste osoz eman zuten lana gain titulurik gabe (euskara hutsez), eta aretoa behin eta berriz betetzen. Egitura ofizial horri, beraz, ikuslego euskaldun bat existitzen dela aitortzea baino ez zaio geratzen. Aitortu behar du audientzia hori hor dagoela, eta ikusi nahi duena ematen zaionean egiten duela antzokirako bidea.

Gazte zein helduak multzoka antzokietara hurbiltzera eta proposatutako gaiaren inguruan hitz egitera eta hausnartzera eramanez lan honen bidez, jarraipena beharko lukeen lan ildo bat jarri dute mahai gainean Dejabu, Artedrama eta Axut konpainiekin proiektu honen bidez, nire ustez.

Hezkuntza eta antzerkiaren arteko lotura jorratzea, sortzaileei antzoki eta sormen guneen erabilera erraztea, sortzaileen eta jendartearen arteko harremana ahalbidetzea..., hori guztia da aurton martxan jartzen hasten ikusi dena.

Pauso garrantzitsua dela uste dut, nahiz eta nire ustez planteamendua modu desegokian egiten ari garen. Horren guztiaren azpian geure buruei egiten diegun galdera hauxe baita: «nola erakarri ikusleak antzokietara?».

Niri, egia esan, ikusleek ez didate hainbesteko buruko minik ematen. Niretzat arazoa ez da ikusleak antzokietara nola erakarri, baizik eta nola hurbildu antzerkia jendartearen eguneroko bizitzetara. Nola egin antzerkia eskoletan matematika bezain garrantzitsua izan dadin? Nola egin politiketan kulturak ekonomiak bezainbesteko pisua izan dezan? Nire ustez, kontua ez da ikusleagoa lortzea, baizik eta kulturak –kasu honetan, antzerkiak– berea duen lekua berreskuratzea, hots, hezkuntza eta politika, adibidez. Eta ez aisialdia.

Hegoaldean, antzerkiaren eta hezkuntzaren arteko lotura interesgarriak egin dira aurton. Iparraldean, ordea, egoera oso ezberdina da eta aurrerapausoak barik atzerapausoak ematen ari direla dirudi. Izan ere, Frantziako Estatuan onartu den lizeoen erreformarekin, gaur egun euskarazko ikasgaia jasotzeko aukera gutxiago dute ikasleek erreformaren aurretik baino. Hain zuzen ere, hamabost urtetik gorako ikasleetatik, gutxi batzuek izango dute euskarazko ikasgaia jasotzeko aukera; horiek, lizeoko ikasketak bukatu ondoren, euskal filologia ikasiko dutenak bakarrik izango dira.

Egoera horrek eragin zuzena du, noski, euskal antzerkiari dagokionean euskara lantzea helburu izan duten ikasleak izan direlako gehienbat antzerkia euskaraz egin dutenak Iparraldean. Euskara irakasleak eta euskal antzerki irakasleak sarritan berak izan dira. Zentzu horretan, Antton Lukuk Donibane Garaziko lizeoan egindako lana oso azpimarragarria dela iruditzen zait: hogeita bat urtez aritu izan baita euskara irakasle eta euskarazko antzerki irakasle gisa lanean. Eskola hori izan da Iparraldeko hainbat antzerkilariren sehaska, hala nola Marion Gardie, Maryse Urruty, Manex Fuchs, Ximun Fuchs...

Aurton hiru urte dira dagoeneko Antton Lukuk bere eskolak eman ez dituela... Ez dio inork segidarik eman, eta

horrek izango du eragina ziur etorkizuneko antzerkilari zein antzerkizale ekoizpenean.

Bestalde, aurton atera da baita ere Dantzertiko lehen graduatuen promozioa, Euskal Herrian ikasita arte eszenikoetan titulua eskuratu duen lehen ikasle taldea.

Arte eszenikoek Euskal Herrian goi mailako ikasketak burutzeko aukera izateak ere aurrerapauso handia suposatzen du lanbidearen prestigiatze, duintze eta garapenari dago kienean. Horrek ere bere fruitu emankorrak ekarriko ditu eta ekarriko ditu dagoeneko, promozio horretako gazte ugari martxan dabiltzalako gaur egun hainbat agertoki zein espaziotan. Hor daude Xanti Agirrezabalaren *Satiro* antzezlanak, Maite Aizpuruaren *Umm...mmu* edo Jon Ander Urrestiren *Gure baserri galduen gorputz biziak*, adibidez.

Antzerki graduatu horiei titulazio horrek Bigarren Hezkuntzan antzerkia irakasteko balio izango die, orain arte arte dramatikoko ikasgaia eskaintzen zuten hainbat institututan ikastordu horiek hizkuntzako irakasleek betetzen baitzituzten. Modu horretan, antzerki profesionalei lanerako beste aukera bat egokitzen zaie eta, aldi berean, antzerkiaren ikasgaia aukeratzen duten gazteei arte eszenikoak seriotasunez landuko dutela ziurtatzen.

Bestalde, antzerki eskola ez ofizialek ere lanean jarraitzen dute buru-belarri antzerki sortzaile interesgarrien formakuntzan. Eskola horiek ezinbestekoak dira antzerki langile zein zaleen formakuntzarako, hala nola BAI Bizkaiko Antzerki Ikastegia, TAE Donostia, TAE Gasteiz, Nafarroako Antzerki Eskola, Getxoko Antzerki Eskola eta Baratza aretoa.

Eskola horien lana ezinbestekoa da, Dantzertin matrikulatu daitezkeen ikasleen kopurua oraindik oso mugatua delako. Horrez gain, titulu ofiziala lortzea helburu ez duen hainbat antzerkizale dago, eta horientzat aipatutako eskolek oso aukera zein hezkuntza interesgarriak eskaintzen dituzte. Izan ere, gaur egun euskal antzerki panorama osatzen duten profesional gehienak eskola horietatik edo horien aurrekarietatik ateratakoak dira.

Bigarren urratsa. Generoaren ikuspuntua

2019ak ikusi du nire ustez atzera bueltarik izango ez duen beste ibilbide baten hasiera ere. Eta hori generoaren gaineko hausnarketa baten kikua izan da. Generoaren gaineko hausnarketak euskal kulturaren beste arlo batzuetan bere espazioa lehenago aldarrikatu eta bere kezkek azaleratu baditu ere, antzerkian gai horrek aurton eman ditu modu kolektiboan mahai gainean jartzeko pauso esanguratsuak, nire iritziz.

Aspaldi konturatuak gara, antzerkiari buruzko datuei erreparatuz, gizonezkoen presentzia handiagoa dela antzerkiaren arlo guztietan. Bestalde, lanbidea barrutik bizi dugunok badakigu, kulturaren beste arlo batzuetan bezala, ikuspuntu androzentrikotik eraikia izan dela antzerkiaren mundua. Gure lanbideetan aurrera egiten dugun heinean edo aurrera egiteko zailtasun gehiegizkoen kontzientzia hartzen dugunean, androzentrismo eta patriarkalismo horren murruak gero eta argiago ikusten ditugu gure muturren aurrean.

Oholtza gainak gizonezkoen ideia, gorputz proposamen, estilo eta iruditeriek betetzen dituzte (%59,2). Zergatik? Oraindik ere botere postu gehienak gizonezkoek betetzen dituztelako, hots, zuzendaritza (%48 G, %44 E) eta batez ere autoretza (%68,4). Bestalde, emakumezkoek zailtasun handiagoak ditugu bizitza eta sortzaile ibilbidea bateratzeko eta hori aurrera eramateko. Horrela, emakumeok zein gizon zuri hegemonikoaren ideietatik ateratzen den edonork diskurtso horretatik kanpo jauzi egin ahal izateko, gure antzerki propioa eraikitzea zaigu beharrezko, modu horretan bakarrik azaleratuko baita beste begirada bat oholtza gainetan. Hori erraz esaten da, baina gero taula gainetara iritsi egin behar da. Izan ere, proiektuak aurrera eramatea, ikusgarritasuna izatea, aitortza jasotzea eta abar ez da hain erraza emakumeentzako, gizonezko hegemonikoaren ezaugarriak hobesten dituen jendarte batean bizi garelako.

Horregatik sortu dira azkenaldi honetan hainbat emakumezko bultzatu eta gauzatutako kolektibo, talde zein

proiektuak: Kamikaz Kolektiboa, Ttak, Tripak, Beheko Larrairie, Dxusturi Teatroa, Inondik Inora, Ma Kolektiboa..., ibilbide luzeagoa duten Hika Teatroa, Agarre Teatroa eta abarrei segida emateko.

Sortu, sortu dira; orain lekua, aitortza eta ikusgarritasuna behar dituzte ibilbide luze eta oparoa egin dezaten. Ez daitezen geratu underground eta jaialdi txikien itzalean. Ez daitezen bildu bakarrik emakumezkoei eskainitako jaialdi berezietan edo Martxoaren 8aren kariatara. Beti aurrekontuetako bukaerako apurrak bakarrik jaso ez ditzaten.

Horrez gain, generoaren gaiak eztabaidatzeko eta horren gainean hausnartzeko beharra ere azaleratu da azken urteotan. Gaia hor zebilen banbalinen artean itzulika, emanaldien osteko afari zein bazkarietan borborka, makillajerako geletan bueltaka. Oholtza gaina ere hartu du batzuetan: hor dago Kamikaz Kolektiboak sortutako *Agur eta dolore* lana, Iraia Elias eta Miren Gaztañagak antzeztu eta Amancay Gaztañagak zuzendutakoa. Emakume antzerki sortzaileei buruz ari da lana, horien gaztez eta kulturak gainean jartzen dien pisuaz.

Liburu forma ere hartu du batzuetan generoaren ikuspuntua lantzearen gaiak; hor daude EHAZEK bere argitalpenen bidez emakume jatorria duten lanak ikusgarriago egiteko ahalegina, *Arrastoak*, *Stereo*, *Ekin eta joka* liburuen argitalpenen bidez...

Hortik eta hemendik sortu dira generoaren ikuspuntua kontuan hartzen duten jaialdi txiki eta ekimen ezberdinak. Handik eta hemendik emakumeen sorkuntzez osaturiko jaialdiak ikusi ahal izan ditugu. Aurtongo Aulestiko ADEL topaketetan, adibidez, emakumeen lanek osatu dute programazioa bere osotasunean.

Nire ustez, ordea, neurri horiek ez dira nahikoa, gaiaren gainean hausnartzea beharrezkoa zaigulako kontzientzia hartu eta jarrera zein praktiken eraldaketa gauzatzeko.

Horrela, bada, uste dut bere garrantzia izango dutela aurtun Eusko Jaurlaritzaren enkarguz argia ikusi duten emakume zein gizonek kulturaren duten presentzia aztertzen duten

ikerketa ezberdinek. Ikerketa horietako bat, antzerki sorkuntzari dagokiona, niri egokitu zitzaidan, eta horren bidez ondorio argiak ateratzeko parada izan nuen.

Azterketa hori burutzeko, datu bilketa bat eraman nuen aurrera, eta baita elkarrizketa multzo bat burutu ere. Bertan, hogeita bi sortzaile emakume zein gizonezkoekin hitz egiteko aukera izan nuen, eta bertan jasotako hitzak izan dira nire ondorioak ateratzeko elikagai nagusia.

Nire datuen arabera, antzerki eskola ezberdinetan espezializazio guztietan emakumezko ikasleak dira nagusi. Profesionalizatzerakoan, aldiz, alderantzizkoa gertatzen da, gizonezkoak dira gehiengoa arlo guztietan, jantzigintzan izan ezik (%69,2). Bestalde, antzerki egitura klasikoan lanpostu batzuetan errazago irudikatzen ditugu gizonezkoak emakumezkoak baino, eta lanpostu horiek botere, diru eta hitz hartzearekin dute zerikusia gehienbat: zuzendaritza eta autoretza. Hain zuzen ere, autoretzaren postua estrategikotzat jotzen da hainbat ikerketa zein hausnarketatan, hitz hartzea suposatzen duelako. Emakumezkoen lanen gainean dauden aurreiritziek izugarrizko pisua baitute oraindik gaur egun antzerki sorkuntzan. Hala aitortu dute ikerlan horren harira aurrera eramandako elkarrizketetako protagonistek. Ulertzekoa da emakumeok gure begirada azalertzeko sufritzen dugun autozentsura, barruko muga horrek kanpotik datorren zentsura itzel batean duelako oinarria. Idatzi ondoren, proposamenak gorpuztu egin behar dira gainera antzerkiaren kasuan, eta hor badira hitzez gain ematen diren beste zentsura batzuk ere, emakumeon gorputzen gainekoak, adibidez. Emakume aktoreak dira gorputzaren gaineko zentsura gehien bizi duten antzerki sortzaileak. Aktoreen lanabesa beraien gorputza delako eta horren bidez erakusten dutelako beraien jakintza. Kanonetik kanpo ateratzen diren emakume gorputzak bitxi edo barregarri bezala irakurri ditu jendarteak. Emakume aktoreek gazte eta lirain izan eta uneko kanonarekin bat egiteko presioa jasaten dute beraien ibilbide osoan zehar. Emakumearen inguruko ideia estereotipatu, umetu eta murriz bat igortzen zaigu oholtza

gainetik etengabe. Bestalde, emakume aktoreek aukeratzeko dituzten rolak gizonezkoenak baino askoz murrizagoak dira. Emakumeak, adibidez, oso gutxitan lotzen ditugu komediarekin. Umorea, izatekotan, gordinegia ez dena baimentzen zaie, eta beti ere txiste eta gag onenak gizonezkoen eskuetan uzten badira. Emakume aktoreek behin eta berriz errepikatu dute elkarrizketetan beren ibilbideetan edertasunak eta estetikak duten garrantzia. Lana bilatzerakoan, sarritan talentua baino garrantzi handiagoko ezaugarriak dira horiek, gizonezkoen kasuan ez bezala.

Hori gutxi balitz, emakumezkoei esleitzen zaizkien funtzioen artean ez dira plaza eta kultura sartzan, eta, beraz, espazio horretan beti arrotz sentimendua izatera kondenatuak gara. Hori gainditzeko, eta plazako espazioa merezi dugula erakusteko, gure buruen gaineko muturreko autoexijentzia batek blaitzen du emakumezkoon jarduna. Horrek suposatzen duen presio, lasaitasunerako aukera urritasun eta plazererako zein gozamenerako zentsura ikaragarriarekin.

Hirugarren urratsa. Euskal Antzerki Topaketak

Aurton Euskal Antzerki Topaketek izan dute berezitasun bat: bertan eragile ezberdinak batzeko, elkarrekin lan egiteko eta harremanetan jartzeko ahalegina egin da. Izan ere, topaketen baitan *Euskal antzerkiaren lekua* izeneko egun osoko jardunaldiak antolatu dira estraineko aldiz. Jardunaldi horietan hainbat eragile eta erakundek hartu dute parte: Eusko Jaurlaritzak, Euskal Herriko Antzerkizale Elkarteak, Euskal Kultur Erakundeak, Euskadiko Antzoki Sareak, Nafarroako Antzoki Sareak, Azpaitiko Udalak eta Kulturaz Azpaitiko Kultur Mahaiaren Kooperatibak. Egun osoan zehar, parte hartzaileek euskal antzerkiaren kezka eta hausnarketan gainean hitz egin ahal izan dute. Horretarako, hitzaldiak, liburu aurkezpenak (*Garazin antzerki* eta *Ganbila* bildumak), mahai inguruak eta bazkari kolektibo bat antolatu dira.

Pozgarria da ikustea eragile guztiak ohartu direla topaketa horiek izan dezaketen garrantziaz. Izan ere, Azpeitiko topaketak dira Euskal Herrian euskarazko antzerkiari dagokionez ibilbide luzeena dutenak, eta euskal antzerkiaren errealitatearen lehen mailako erakusle izan beharko lukete. Gure antzerkiaren ikusgarritasuna ahalbidetzeko ezinbesteko plazatzat daukagu Azpeitikoa. Horrez gain, hain ibilbide luzea duen jarduera honek euskal antzerkiaren eragile ezberdinen saretze eta hausnarketarako parada ere eman beharko luke. Horrela, bada, aurtan Azpeitiko antzerki topaketek argi utzi dute euskal antzerkiak loraldi txiki bat bizi duela. Izan ere, euskaraz sortutako lanen aniztasun eta aberastasunaren lekuko argiak izan dira. Hor ikusi ahal izan ditugu: Tartean Teatroaren *Simplicissimus* kabareta, Ttanttakaren *Izoztutako haizea bezala*, Dejabu, Artedrama eta Axuten *Zaldi urdina*, Yarleku Teatroaren *Etixerik txikiena*, Eromen Produksioak-en *Orlac-en eskuak* eta Gizon zoriontsuaren *alkandora*, Eidaberen *Mari eta galleta fabrika*, Esti Curielen *35 huts*, P6 konpainiak produzitu eta Borja Ruizek zuzendutako *Zer gertatu ote zitzaion Ana Garciari?*, Rubik konpainiaren *Babesleku arrotzak eta animalia bakartien hotsak*, Tornado konpainiaren *Lapur minak* eta Horman Posterrek sortutako *Eraikitzen gaituzten hitzak*, beste batzuen artean. Bestalde, Dinamoan sorkuntza bekarekin sarituak izan diren hiru gazteek ere beraien lanak jaialdi honen barruan aurkezteko beta izan dute sortzaile berrien zikloaren baitan, hala nola Erika Olaizolak *Panpina* lana, Xanti Agirresarobek *Satiro* lana eta Maite Aizpuruak *Umm...mmm* antzezlanak.

Euskal antzerkiaren zakuan mota guztietako lanak eta es-tiloak aurki daitezkeela argi geratu da aurtongo uztan. Lan horiek amankomunean duten bakarra euskaratik sortuak izatearen ezaugarria da. Badirudi gazteek ere euskaraz sortzeko bulkada sentitzen dutela, horretarako ingurune bat ikusten dutelako, aurrekariak eta ereduak izan dituztelako eta une honetan existitzen direlako lan horiek erakusteko zirkuituak. Horrela, zirkuitu ofizialetan lekurik aurkitzen ez badute, badira

han-hemenka sortuz joan diren jaialdi txikiak ere: Zurrumbi-
lo jaialdia (Gasteiz), Azkoitiko Matadeixekoak, Eztena Teatro
Egunak (Errenteria), Atxiki festibala (Gernika, ez dakigu ja-
rraituko duen...). Duela hamarkada pare bat ez zen hain erraza
euskara hutsean sorturiko antzerkilaririk topatzen. Topatzen.
Orduan antzerkia profesionalizatzea zen arloaren arduetako
bat, eta horretarako ezinbestekoa ikusten zen elebitasunean
aritzea. Lanak euskaraz zein gazteleraz taulartzeko aukera iza-
tea, errazago saldu eta ikuslego zabalagoarengana iritsi zitezten.

Horrek izan zezakeen interes bat, baina nire ustez deforma-
ziorako ibilbidea hartu zuen. Izan ere, sarritan lanak gazteleraz
sortzen zirelako eta gero euskarara itzuli, bide hori interes eta
ardura gutxirekin eramaten zelarik batzuetan aurrera. Ez be-
ti, baina, modu horretan, euskararen ikuspuntutik sortzeko
bideak espazioa galdu eta horren esamolde eta iruditeriatik
urrunduz joan zen antzerki proposamenen kopuru handi bat.
Horretaz konturatuta, sortzaile bakan batzuek euskara hutsean
sortzea eta antzeztea erabaki zuten, joera orokorrari aurre
eginez. Horrek, noski, izan zituen ondorioak taula gaineko
emaitzetan ere. Horrela, bada, Ander Lipusek Artedramarekin
izan zuen asmoa horixe izan zen euskaraz sortutako antzer-
kia gauzatu eta bultzatzean, beste guztiek beste lan ildo bat
aurrera eramaten zuten bitartean. Haren emaitza eta ibilbide
oparo zein interesgarria ikusita, hainbat sortzailek hartu zuten
bide bera. Horretan, Zubi ekimeneko eragileek zer ikusia izan
dutela esango nuke, horiek emandako bultzadari esker era-
man direlako aurrera euskara hutsean sortzea helburu duten
konpainien ibilbide ugari, hala nola Lauka Teatroa, Beheko
Larraine, Dxusturi Teatroa, Inondik Inora, Rubik konpainia...

Laugarren urratsa. Antzerki testuak

Ez dakit kasualitatea izan den ala ez; hasteko, ez dut zorian
gehiegi sinisten. Hala ere, badira kasualitate pozgarriak, eta
hau horietako bat da zalantzarik gabe.

Urte luzez antzerki testuen argitalpenak jarraitutasunik izan ez duen arren, garai idor horiek hausteko, aurton bat-batean antzerki liburu mordoxka dugu esku artean. Bazen garaia!

Alde batetik, Susa eta EHAZEK elkarrekin Ganbila antzerki liburu bilduma jarri dute martxan aurton lehenengo aldiz, Oier Guillanek koordinatuta. Urtero-urtero dozena erdi testu argitaratzeko asmoa du liburu ildo horrek, eta abendu hasieran Durangoko Azokaren kariatara lehen hiru lanak plazaratu ditu.

Horietako batek Miren Tirapuk sortutako Beheko Lorraine konpainiak orain arte taularatutako antzezlanak biltzen ditu bere baitan. *Bazterreko ahotsak* da liburuaren izenburua, eta bertan *Aitte hil aurretik* eta *Manifestu bat* testuak irakur daitezke, bigarrena Tirapuk Gaizka Sarasolarekin elkarlanean egituratukoa izanik.

Bestetik, Patxo Telleriak idatzitako eta Tartean antzerki taldeak estreinatu berri duen *Simplicissimus* antzezlanari dagokion testua ere aurki dezakegu Ganbilaren lehen liburu sorta horretan. Telleriak Durangoko Azokako Szenatokia gunean azaldu zuen bezala, *Simplicissimus*-ek umorearen bidez kontatzen du horrorea, lanak nazismoaren garaian kokatzen den kabaret bati buruz hitz egiten digulako.

Azkenik, Dejabu, Le Petit Théâtre de Pain eta Artedramak Igor Elortza eta Unai Iturriagarekin batera sortutako *Franco-ren bilobari gutuna* lanaren testu egituraketa daukagu. Testu horri dagokion antzezlanak 2017ko Donostia Saria lortu zuen, eta bere dramaturgiaren eraikuntza modu kolektiboan eraman zen aurrera.

Horrez gain, aurton Eztena jaialdirako sortu ziren lan eszenikoen emaitza dramaturgikoak jasotzen dituen *Preposta* eta *Leihoen afasia* lanak ere hortxe daude. Lehena Amets Badiolak sinatua, eta bigarrena Alaia Martinek idatzia.

EHAZEK berak ere beste liburu bat argitaratu du aurton, duela hiru bat urte hasitako ibilbidearekin bat eginenez. EHAZEren argitalpenek Dejabu Panpin Laborategiaren *Arrastoak* lanarekin hasi zuten bere ibilbidea, Miren

Gaztañagaren *Stereo*-rekin jarraitu eta ondoren saiakera lanak izan dira bide horretatik argia ikusi dutenak: Karlos del Olmoren *Arestiren nazioa*, *antzerkia*, Arantzazu Fernandez, Idoia Gereñu, Amaia Alvarez eta Agus Perezen artikulua biltzen dituen *Ekin eta joka*, eta azken urte honetan Durangoko Azokan aurkeztu den *Karanbola hirukoitza*, antzerki sortzaile emakumeen presentzia aztertzen duena.

Horrez gain, Maiatz argialetxeak ere *Garazin antzerki* bildumaren lehen aleak eman ditu argitara aurton. Lehen liburuan Mattin Irigoienek testuak biltzen dira, eta, bigarrenean, aldiz, Xebaxtian Ihidoirenak. Liburu bietan, lanen testuinguruan kokatzen gaituzten hitzaurreak Antton Lukuk idatziak dira. Lan horiek XX. mendeko azken 30 urteetan Donibane Garazi inguruan euskal antzerkigintzak izan zuen loraldiaren lekuko dira. Lukuk *Garazin antzerki I*-eko hitz aurrean aipatzen duen gisan, antzezlan horiek liburura ekartzeko arrazoi garrantzitsuenetakoa euskararen euskarri eta hezurdura funtzioa betetzekoa litzateke. Haren iritziz, hizkuntza batek irauteko fondoa behar duelako, eta fondo hori gorpuztera datozkigu ingurune euskaldun natural eta aberats batetik eta harentzako zuzenean sortutako antzezlan horiek.

Izan ere, ordutik igarotako urteak 40 edo 45 direla erraz konprobatzen den arren, antzerkiaren gaineko ideia, hura aurrera eramateko motibazioak, haren testuingurua eta erabilitako hizkuntzaren ehundura bera hain dira gaur egungoetatik ezberdinak, ezen denboraren makinan sartu eta bi mila urte lehenagoko garaietara garraiatzen gaituztela ematen duen. Lukuk dioenez, euskararen geroa liburuetan omen dago, eta antzerkiak zango bat liburuan izan beharko lukeela aipatzen du antzerkilariak. Zango bati eusteko harria eskaintzen zaigu, beraz, liburu sorta horren bidez, beste zangoa taula gainean ezartzerakoan jarriko genukeelarik antzerkiaren tresna martxan. Aukera behintzat hor dago. Liburuak testuetako hizkuntza hila berriz bizitzara ekartzeko aukera ematen duelako, antzezleen jokoarekin ahozkotasan bizira bueltatzeko. 🍷

HAU BAI
LIBERTIMENDUA!

Beñat Gaztelumendi Arandia

Denbora ez da beti lineala izaten: badaki joan-etorrian ibiltzen, jauzi egiten eta geratzen ere. Aurtengo bertso ibilian, esate baterako, askotan berritu zait 80ko hamarkadaren hasiera hura. Gau-eskolak puri-purian zeuden herri askotan, hizkuntzaren etxeko transmisioaren etena bazetorrela sumatzen zen eta bertsolaritzaren etorkizuna ere kezka-iturri zen askoren buruetan. Xabier Amuriza bertsotan ikasteko metodo bat lantzen ari zen. *Hiztegi errimatua* argitaratu zuen ordurako eta herriz herri zebilen, bere ikuspegia azaltzen. Lehendabiziko bertso-eskolen ernamuina izan zen hura. Inguruan eztabaidak ere sortu ziren, ordea. Orain dela bi urte *Hitzetik hortzera* programarako Andoni Egañak egin-dako elkarrizketan Xabier Amurizak berak azaldu zuenez, hiru korapilo sumatu zituen inguruan: ea bertsolari izateko berezko dohain batekin jaiotzea beharrezkoa zen, ea euskaldun berriek bertsotan egin zezaketen eta ea emakumeak gai izango ote ziren bertsotan aritzeko. Denborak erantzun batzuk eman arren, orduko eztabaiden arrastoek hemen jarraitzen dutela dirudi.

Kontrako ezarririk

Gatozen 2019ra. Aldizkari honen udaberriko zenbakian Har-kaitz Zubirik datuetara ekarri zuen genero-arrakala zertan den bertsolaritzan: gaur egun plazan ari garenon lautik hiru gara gizonezkoak. Martxoan argitaratu zuen Susa argitale-txeak Uxue Alberdik idatzitako *Kontrako ezarririk* liburua. Plazan ibilbide bat egin duten hamabost emakume bertsolarien testigantzak oinarri hartuta, bertsolari horiek jasandako

hogeita bi menderakuntza-estrategia jasotzen ditu liburuak. Alegia: genero-arrakala hori gaur egun dena izan dadin erabiltzen ditugun estrategiak zerrendatzen eta lantzen ditu. Hogeita bi menderakuntza-estrategia, asko beste diziplina batzuetan ere erabiltzen direnak, eta beste asko bertsoaritzaren baitan eraturakoak. Liburua, beraz, lanerako oinarri ezinbesteko bat da, hasteko: lautik hiruko portzentaje horri buelta emateko neutralizatu beharreko estrategien berri ematen digu. Horien erabileraren kontzientzia baita lehenengo pausoa. Eta gizonok zeresan eta zeregin handia daukagu horretan.

Bestetik, liburua emaitza bat ere bada: urteetan bertso munduan ari diren emakumeek elkarlanean egindako bide baten emaitza. Elkarlan horretatik eraberritu da bertso-gintzaren inguruko diskurtsoa; elkarlan horretatik sorkuntza-bide berriak etorri dira bertso-gintzara, plaza berriak sortu dira, lehen etortzen ez zen publiko bat hurbildu da saioetara eta bertso-larritza lehen iristen ez zen gune askotara iritsi da. Gaitegia eta doinutegia berriak dira, saio-formatuak aldatu dira, oholtzara ateratzeko modu berriak azaldu dira... Aberastasun horren emaitza da liburua: gaur egun bertso-larritza zer den ulertzeko ezinbesteko lan-tresna bat.

Eta, azkenik, liburua erronka bat ere bada. Esan dut hemen agertzen diren menderakuntza-estrategia asko ez dagozkiola bertso-larritzari bakarrik. Baina bertso-larritzak baditu bere-be-reak dituen ezaugarri batzuk, eta horietan nagusiak izango dira, beharbada, autoeraketarako gaitasuna eta antolakuntza maila. Gizarte mugimendu moduan egituraturako kultur adierazpidea da bertso-larritza, gune eta eragile ezberdinen arteko (bertso-eskolak, bertsolariak, antolatzaileak, Bertsozale Elkarteak bera...) harreman-sare trinko xamar bat daukana. Eta antolaketa horretatik erantzun behar zaio genero-arrakalari: gunez gune landu beharreko tresnak diseinatzea dagokigu, osotasun ikuspegiz.

Liburuak bide handia egin du denbora laburrean, eta hainbat hitzaldi, bertso-saio, gogoeta eta formazio-saioren iturburu izan da, bai bertso-munduan eta baita bertso-mundutik

harago ere. Dena den, bai Uxue Alberdik eta bai liburuan parte hartu duten hainbat bertsolarik azaldu izan dute liburua argitaratu ondoren isiltasun esanguratsu batzuk ere sentitu dituztela inguruan. Isiltasun horiek gauza asko adierazi ditzakete. Min bat adierazi dezakete, norberari hainbeste eman dion mundu baten aurpegi ezkutua erakusten dutelako, «*hemen ere bai?*» inpotentziatzko hori. Hemen ere bai. Dena den, ezkutukoa izateak ez dut uste ezezaguna zenik adierazten duenik: bertsotan aritzea jardun publiko bat da, jendaurrean gertatzen dena. Eta menderakuntza-modu horiek ere jendaurrean erabili izan ditugu, gehiago edo gutxiago, bertsolaritzan parte hartzen dugun eragileok: bai bertsolariok, bai antolatzaileek eta baita entzuleek ere. Liburuak denok enplazutzen gaitu.

Isiltasunak deserosotasuna ere adierazi dezake: bere ederrean, jardun gogorra ere bada bertsolariarena; zaila da plazaz plaza bizirautea. Ibili horretan dabilenarentzat ez da eroso beste norbaitek bere pribilegioak seinalatzea, lehendik ere beti jokoan sentitzen duen posizio hori kolokan jartzea. Hori zilegi eta naturala da. Eta deserosotasun horrek merezi du bere espazioa. Baina norbait deseroso egoteak ezin du gauzek bere horretan jarraitzeko aitzakia izan; mugitzea ere badagokigu.

Euskalkirik gabeko bertsolariak

2018ko abenduaren 30a da. Turroi gaindosia kontrako ez-tarritik joateko moduko artikulua atera du *Bertsolari* aldizkarian Saioa Alkaizak 'Euskalkirik gabeko bertsolariok' izenburuarekin. Hauxe dio, besteak beste:

Plastikozko euskara darabilzu hiriko batu-hiztuna zaren horrek. Ez du balio sentimenduak adierazteko, ez kalean hitz egiteko, ez txisterik egiteko. Eta nola balio izanen du, orduan, bertsotan egiteko? [...] Auzia da zuri ere gustatuko litzaizukeela, zuk ulertzen duzun bezala besteen euskalkiak sentimenduak adierazteko, bizitasuna izateko, egunerokotasunean bizitzeko, solas egiteko, maitemintzeko, bertsotan egiteko eta beste balio duela... bada, ez legoikeela gaizki besteak ere ulertzea Euskal Herria jada ez dela

soilik eraikiko euskararen arnaguneetatik, eta periferiek ere euskaraz egiten dutela, dakiten horretan, batuan.

Eztabaida ez da bertsolaritzari soilik dagokiona, sakonagoa da auzia. Hizkuntzak eremuak irabazi ditu, eta, eremuak irabazi izanaren ondorioz, lehen ia existitu ere egiten ez ziren hiztun profilak sartu dira bertsolaritzara: guraso erdaldunen seme-alabak, eskolan umetatik euskaldunduak, helduaroan euskaldunduak, euskara batuan soilik aritzen direnak... Bertso-eskoletatik igaro, jendaurrera jauzi egin eta plazan eskuz esku ari dira euskalkia etxetik jaso duten bertsolariekin batera.

Belaunaldi berriak

2019ko maiatza, Bilboko Bira Kultur Gunea. *Bertsolamintza* jardunaldiak. Mahai baten bueltan eseri dira Joanes Illarregi, Mainer Arregi eta Jokin Bergara, Ane Zuazubiskar gidari hartuta. Bertsolari gazteen kezkez aritu dira luze: plazarako sarbidearen zailtasunaz, beraien eguneroko kezkek oholtza gaineko gaitegian txertatzeko moduez, proposamen artistiko berritzaileagoak egin nahiaz... Belaunaldi berrien sarbidea betidanik izan da kezka-iturri bertsolaritzan: batzuetan talka ideologiko eta estetikoak sortu izan dira eta beste batzuetan naturalago gertatu izan da belaunaldien arteko harreman hori.

Azken hamarkadetan bertsolari asko gazterik iritsi izan dira oholtzara. Gaur egun ere jaialdi askotan sei bertsolaritik batek eramaten du *bertsolari gazte* kategoria. Baina bertsolari hori ez da *bertsolari gazte* bat bakarrik, ez da *etorkizuneari izango den bertsolari* hori: jada ari da sortzen, jada badu ikuspegi bat, badu erreferentzia-mundu bat... Zenbateraino dago bertsogintzaren unean uneko mugimendua belaunaldi berri horrek dakarren astinaldia bere egiteko prestatua? Unearen araberakoa da erantzuna, baina aldiro egin beharrekoa da galdera.

Botere harremanak eta definizio apurtuak

Emakume* bertsolariak, euskara batuan ari diren bertsolariak eta bertsolari gazteak. Zerk batzen ditu? Bertsolariaren ohiko definiziotik kanpo daudela. Kontua ez baita ea emakumeak*, euskara batuan ari diren bertsolariak eta bertsolari gazteak nola sartzen diren plazara. Kontua ez da gai diren edo ez, bertsolari hobeak edo txarragoak diren. Kontua sakonagoa da: zein da bertsolaria? Zer da bertsolaria? Ze ezaugarri dauzka? Zeren arabera definitzen da? Ze praktika darabiltzagu definizio hori indartzeko? Garai historiko bakoitzean erantzun ezberdinak eman izan zaizkie galdera horiei. Guri dagokigu gure definizio propioa lantzea.

Bertsolariaren definiziotik kanpo dagoenak zaila (edo ia ezezkoa) baitu plazan bizirautea: neutroa ez dena baliatzen dugu neutroa dena definitzen laguntzen duen bitartean. *Emakume bertsolari* kategoria ez da gatazkatsutat hartu izan neutroa dena zalantzan jarri ez duen bitartean, *euskara batuan ari den bertsolaria* ez da gatazkatsua izan gipuzkeraz ari den bertsolariaren hegemonia zalantzan jarri ez duen bitartean eta *belaunaldi berriak* ez dira gatazkatsuak *saioko bertsolari gazte* kategoria gainditu eta bertsolaritza beren gorputzetatik (ere) definitzen hasten diren arte. Baina bertsolari neutrotzat etxetik euskalkia jaso duen gizon gipuzkoar zuria hartuta, ze bideragarritasun izango du bertsolaritzak etorkizunean?

Bertsolaritza ulertzeko modua bera ere auzitan dagoela esango nuke. Halaxe zioen Jone M. Hernándezek udaberriko JAKIN aldizkarian:

Uste dut bertsoak baduela aztertu gabeko dimentsio bat, zeinetan, sortzailearen jeniotasuna ukatu gabe, sormen ariketa horrek duen izaera kooperatiboa edota kolaboratiboa agerian utziko lukeen. Dimentsio horrek –aberatsa, askotarikoa eta konplexua– ohiko dikotomiak apurtzen lagunduko luke: gizonezkoak/emakumezkoak; maskulinoa/femeninoa...; horren ordeaz, arreta jarriko luke protagonismo ezberdinak eta lan kolektibo zein soziala jasotzen dituzten une, momentu edo agerpenetan.

Bertsolaria gorputzik gabeko sortzailatzat hartu izan da luzaroan: bazirudien bertsoa gorputzik gabeko testu unitate bat zela. Azken urteotan ikasi dugu, ordea, bertsoak bad(it)uela gorputza(k): kontua dela orain arte gorputz neutro bati bakarrik aitortu izan zaiola bertsoaren jabetza. Eta dimentsioak zabaltzen hasita, bertsoa ez dela testua soilik: bertsoaren sormen-prozesuan bukaerako testuaz gain kontuan hartu behar dela testu hori performatzen duen gorputza eta gorputz horrek bere inguruko gorputzekin (gai-jartzailearekin, entzuleekin eta bertso-kideekin) daukan harremana. Bertsotan aritzea ariketa kolaboratiboa baita: diskurtsoa norbaitekin, norbaitentzat, norbaitengandik eta norbaitekiko osatzen da. Eta gorputz horien arteko botere harremanak aztertzeak eta lantzeak bide berriak zabalduko dizkigu bai sormen-moduetan, bai bertsolaritzaren definizioan eta baita gizarte mugimendu bezala etorkizunerako dauzkagun erronketan ere. 🍷

Eztabaida jomuga

Joan den urriaren 14an hil zen Harold Bloom kritikari eta teoriarari estatubatuarraren heriotzak hainbat euskal egunkaritan iritzi-zutabeak ateratzeko eta *Argia* astekarian Gorka Bereziartuak gidatutako elkarrizketa bat osatzeko eman zuen. Bereziartuak prestatutako hizketaldian, Iratxe Retolaza eta Beñat Sarasola EHUko irakasle eta ikerlariek Bloomen eta haren postulatu esanguratsuenen inguruan eztabaidatu zuten. Kanonaren egituraketa nahiz deseraikuntza izan ziren eztabaidagai nagusia bi kritikarien ahotan, eta ‘Harold Bloom hil da, kanon literarioari buruzko eztabaida ez’ izenburupean argitaraturiko testuan hizketaldiko zenbait puntu laburtu zituen kazetariak (*Argia* 2.664, 2019-11-03, 44-47).

Iratxe Retolaza izan zen lehena kanonaren auzia aipatzen literatura jardunaren eta botere-egituren arteko harremanak gogoratzerakoan:

Azken batean literatura ulertzeko modu eta ikuspegi baten ikur eta zaindari bilakatu zen Bloom, mendebaldeko literatur kanona defendatzearekin batera, mendebaldeko balioen defendatzaile ere bilakatu baitzen. Hain zuzen ere, balio horietan erroturik zeuden (eta daude) botere-egitura gehienak.

Eta instituzioaren papera ekarri zuen hizpidera lerro batzuk aurrerago Sarasolak, instantzia kanonizatzaileen osaera aipatzerakoan: «Begiratzea besterik ez dago zeintzuk dauden instantzia kanonizatzaile nagusietako batzuetan; kasu batzuetan komikoa da kasik». Euskal literaturaz arduratu behar duten erakundeen egoera prekariora salatzeko balio izan zion horrek eta kritikari gehienak

akademia-sistemaren estutasunen menpe dabiltzala azalduz laburtu zuen Bereziartuak:

Zenbat literatur saiakera argitaratu dira azkeneko hamarkadan? Zenbat monografia-artikulu akademiko eta abar? Bloomengandik ikas dezakegun zerbait da literatur ikerketa ez dela kontu tekniko bat, ezin dela literatura ikertu biokimika ikertzen den bezala, baina justu kontrako norabidean ari gara. Maite ditut bizitza guztian literatura irakurtzen pasa eta irakurketa sakon eta zabal horietatik idazten duten kritikariak, horiengandik ikasten da literatura maitatzen, baina egungo sistema unibertsitarioan hori penalizatu egiten da.

Retolazak, aldiz, eragin-gunea kanonizazio-instantzietan jarri beharrean literatura-esparruko eragileen arteko har-tu-emanen jartzea proposatzen zuen:

Literatur erreperitorio eta ereduaren inguruko elkarrizketetan, negoziazioetan eta igurtzietan definitzen dira kanonak. Kanonizatze-prozesuak tentsio etengabea bizi dira. Uste dut askoz ere interesgarriagoa litzatekeela kanonez jardutea, edo kanonizatze-adarrez jardutea, kanon hertsia eta arauemailez baino. Azken batean, edozein garaitan literatur eragileen artean literatura ulertzeko hainbat modu izaten dira, kontrajarri ere egin daitezkeenak, eta literatur ikuspegi horietariko bakoitzean gailentzen da kultur eredu jakin bat, mundu ikuskera jakin bat. Interesgarriena ikuspegi-geruza horien guztien berri eman lezaketen kanon geruzatuak irudikatu ahal izateko bideak topatzea litzateke, elkarrizketa zein tentsio horiek ikusgarri egin ahal izateko (eta *literatura on / txar* logika hierarkizatzaileari iskin giteko).

Testua irakurri nuenean atentzia eman zidan kritikariaren ohar horrek; literaturaren soziologiatik begiratuta ondo laburtzen duelako Itamar Even-Zohar ikertzaileak, beraren (poli) sistemen teorian, literaturaren sistemako kanonizazio dinamikei eskainitako atala, non azaltzen baita prozesu dinamikoa izan ohi dela, zeinetan sistemako hainbat eragileren (kontsumitzaileak, merkatua, eskolak, kritikak, editorialek eta abarrek osatutako instituzioak...) elkarreraginak izaten duen zerikusia:

Kanonikotasuna polisistemako erreperitorioan gauzatzen da zehaztasunez; hau da, kanonizatze prozesuan eragin baino, tes-

tuak prozesu horren emaitza dira. Errepertorioa kanonizatua izan daiteke edo ez, eta errepertorioa partaide den sistema erdigunean edo periferian egon daiteke. Horri men eginez, errepertorioa testuen ekoizpena bideratzen duten lege eta elementuen sorta gisa hartzen da. Horrela, bada, literatura ezin daiteke testu sortatzat, testu pilaketatzat edo errepertoriotzat jo, testuak eta errepertorioa literaturaren adierazpen soilak baitira (Itamar Even-Zohar: *Polisistemas de cultura*, Tel Aviv, Tel Avivoko Unibertsitatea, 2007-2011).

Beraz, testuen jokaera literatur polisistemako eragile guztien bidez aztertu behar dela ondorioztatzen du Even-Zoharrek. Hau da, literatur eredu jakin bat ezartzen da sistemaren erdigunean, emankorra izan dadin. Kanonizazio mota horren bidez sortzen da kanona, eta kanonizazio borroketan bizirautea lortu dutenen taldea izango da emaitza. Retolazaren proposamenean kanon(ar)en inguruko eztabaidak zein literatura-eragileren artean behar duen izan zehazten ez bada ere, Even-Zoharren proposamenetik ondorioztatzen da testuen ekoizpena bideratzen duten elementuetan hartzaileen eta instituzioaren ekarpena garrantzitsua izan ohi dela.

Gure tamainaz

Horrekin lotuta, Hedoi Etxarte idazle eta editoreak eta Urtzi Urrutikoetxea idazleak sare sozialen bitartez izandako elkarrikeria batean literaturaren (poli)sistemako eragile esanguratsuak diren merkatuaren, instituzioaren eta, oro har, literaturaren hartzaileen kopurua zehaztu zuten. Euskarazko liburuen salmenta-kopuruak aipatu zituzten duela gutxi; eta ohiko erosleak 3.000 irakurle izaten direla eta, irakurle horietatik, urtean 30-40 liburu erosiko duten 2.000 lagun ere ez direla nabarmendu zuten. Literatura subalternoa da gurea, usu idaztearen prekaritatetik bizitzeko ere ematen ez duena. Horren harira, Bereziartuak elkarriketatuek aipatzen dutenez, kultura baten kanonaren inguruko eztabaida parametro hain prekarioetan mugitzen den kultura horren

literatur eragileei egozteak beraren eraginkortasuna mugatu dezake. Gure hizkuntzako literaturaren ezaugarria baldin badira txikitasuna eta Sarasolak aipatutako prekaritatea, halaberrez, erakundeen erantzukizun eta esku behar du baldintza materialen hobekuntzak.

Horretarako, oinarri zabal baten beharra azaleratzen da, ez dena inorentzako misterioa, baina sarri ahaztu egiten zaiguna; eta hori ez da gertatuko, bederen, duela hamarkada bat Idurre Alonsok bere doktore-tesian azaldu bezala (*Euskal literaturaren irakaskuntza Hego Euskal Herriko batxilergoan*, UPV/EHU, 2009), egungo euskal literaturaren irakaskuntzak curriculum-legearen helburu bat bera ere lortzen ez duen bitartean. Irakurketa plan estrategikorik ezean, eztabaida antzu batera gerturatzen da.

Agintera, baldintza beharrezkoa

Iban Zalduak eman zuen arazo horren gaurkotasunaren inguruan aditzera duela hiru hilabete *Ortzadar* gehigarrian argitaratutako iritzi-testu baten bitartez.

Duela gutxi gazteentzako literatur sari banaketa batean suertatu naiz, eta idazle batek irabazleei zuzendutako adore-hitzak entzutea egokitu zait. Baina badago diskurtso oro har korrektoan kirrinka egin didan zerbait, eta da «aukera askatasun osoaz» idazleak egiten duen nolabaiteko gorazarrea: «Maite dena ezin da alde batera utzi. Ezin da baztertu [...]. Horregatik, ez utzi inori agintzen zer irakurri behar duzuen. Noiz irakurri behar duzuen. Zer den irakurtzeko egokia eta zer ez». Ulertzen dut mota honetako aholku-mintzaldiak oso balakariak izan daitezkeela gazteen izpiritu aurrerakoi eta are iraultzailearentzat. Baina gaia serioegia da, nire ustez, bide horretatik bestela bezala jotzeko (Iban Zaldua: 'Bai, mesedez, agindu nazaten', *Noticias de Gipuzkoa - Ortzadar*, 2019-09-21).

Idazle donostiarraren hitzetatik eta aipatu dugun Idurre Alonsoren tesitik ondorioztatu daiteke euskal mundutxo

literarioaren gaitzetako bat: ikasleek kalitatezko testu literarioak irakurtzeko erakusten duten zailtasuna da, hain zuzen. Atzera ere Zalduaren hitzak kasik paradigmaticoak begintzen zaizkit hori ulertzeko:

Alde batetik, kritikaren ukazioaren usain handiegia hartzen die dalako ildo horretako argudioei. Bai, badakit ohituegi gaudela, gurean, iruzkin deskriptibo hutsetara, baina horrek ez du kentzen benetako kritikaren funtzioak baloratiboa izan beharko lukeela, «zer den irakurtzeko egokia -ona- eta zer ez -txarra-» adierazi beharko lukeela, argi eta garbi. Eta zergatik, noski.

Nabarmendu ohi den bezala, kontuan hartzekoa da euskal ikasleek ere, gainerakoen antzera, agian literaturara hurbiltzeko izango duten ia aukera bakarra izan daitekeela eskola, eta literatura subalternoaren kasuan, are zentzu akusatua goan. Berriz ere Zalduaren hitzekin ados, eskolarena da ikasketa-prozesua gidatzeko betebeharra, hortik eratoritzen delako irakatsitakoarekiko zalantza egin eta norberak desadostasuna erakustea unea iritsitakoan. Eskolan lantzeko testu-kanon bat aukera posiblea izan liteke hezkuntzaren eta kritikaren arteko elkarlana abiatzeko. Even-Zoharren oinarriak gogoan, biak ala biak instantzia kanonizatzaileak izanik, esku-hartzea joan-etorrikoa izateko aukera zabaltzen delako.

Ziurrenik jadanik beranduegi ari gara honetan, baina hala ere heldu beharko zaio nola edo hala; eta, beharbada, Sarasolak aldarrikatu bezala, aditu talde bat dateke egoera deseperaturako aukera agian bakarra. 🍷

(D) kadentzia

Digitalizazioak musika arrakalatu egin du.

Inguru digitalak eskaintzen dituen aukera zabalen eraginez, sormena, sormenerako tresnak eta sormena kontsumitzeko ohiturak inflexio puntuan daude. 2019an, musika sortzeko, musika banatzeko eta musika entzuteko moduei dagokionez, iraganaren eta orainaren arteko arrakala inoiz baino handiagoa da. Inertzia-ohiturei izkin egitea lantegi makala ez den arren, urteko argazkiak zalantzarako izpirik ez du uzten; sormenean (ere) aro transhumanista hasi da. Hau da, gizakia eta makina geroz eta estuago lotzen ari dira, eta hori sormenean eta musikan batez ere eragin zuzena izaten ari da.

Kontsumoari dagokionez, inoizko podcast sortze eta podcast kontsumo maila altuena jo dugu. Musikarekin hertsiki lotuta ez dagoela eman dezake, baina podcasta eta musika, biak ala biak, audio artxiiboak direla ulertzen badugu, errealitatea bestelakoa da. Hots, podcastaren gorakadak esan nahi bailezake audioen kontsumo digitala geroz eta ohikoagoa dela. Hari horretatik tiraka, urteak daramatzagu musika plataforma digitaletan streaming bidez entzuten, besteak beste: *spotify*, *groveshark*, *deezer*, *youtube*, *itunes*, *myspace*, *bandcamp*... Sarri askotan, sortzailea ez ezik hirugarren batek lortzen du musikaren entzunaldietatik eratorritako etekina, eta, horrez gain, zerbitzarien kokapena eta ezaugarriak ezezagunak izan ohi dira. Ondorioz, sortzaileak bere obraren kontrola galdu dezake, baita mozkina lortzeko aukera ere. Saiakerak egin diren arren, oraindik ere euskal zerbitzarien menpe den musika streaming plataforma askeen sorkuntzarik ez dugu lortu. Hor bada erronka.

Marasma teknologikoaren eraginez, musika entzuteko modua eboluzionatuz joan da, eta urte hamarkada estreinatzeraz goazela, aldaketa nabarmena datorkigu musika kontsumoari dagokionez: dagoeneko disko osoak entzuteko joera aldatu da, eta abestiak zein abesti zerrendak entzuten ditugu erraztasun handiagoarekin. Beraz, gaur egungo musika entzule potentzialaren profila aldatu egin da: plataforma digitaletan entzuten du musika, eta, normalean, diskoak beharrean musika zerrendak entzun ohi ditu.

Pare bat hamarkada atzera, apurka-apurka, musika den-den itxiera bizi izan genuen. Gure herrietan gaur egun ez da apenas horrelakorik geratzen. Eszenario horretan, ulergarria denez, sortzaileentzat berebiziko garrantzia du musikaren banaketa digitalak. Buruhauste dezente suposatzen du horrek, batetik, jabetza intelektualaren mugak ezagutzea ez delako erraza (Ainara LeGardon eta David García Aristegui: *SGAE: el monopolio en decadencia*, Bilbo, Consonni, 2017), eta, ondorioz, etekin ekonomikoa lortzeko zailtasuna baita nagusi. Haatik, kontraesankorra badirudi ere, diskoak CD eta binilo formatuetan argitaratzen jarraitzen dira, intentsitate handiagoarekin Durangoko Azoka hurbil daukagularik. Agian zergatiari buelta bat eman beharko genioke.

Aro baten amaieraren atarian gaude, musika hizkeran kadedentzia, orokorrean, dekadentzian.

Erakusleihu sintetikoak

Eraistear diren Zarauzko Putzuzulo Gaztetxeko paretetan hasi eta musikalki hezi den Isuo Sasiak (MKT, Txost) horrela azaldu zion Jon Urzelairi elkarrekin egin zuten elkarriketan: «Bokazio artistikoa eta farandularen distira faltsua nahasten dira musikan», 2019ko gakoetako bat estalgabetuz. Izan ere, aro digitalak marketinaren eztanda ekarri du, eta narbarena izaten ari da marketinaren eredia musika artisaunen egiteko moduen aldean. Marketinak salmenta du

helburu, eta horretarako irudia eta marka sortzen ditu. Desioan sortzen da. Horrela, bada, ezaugarri erabat subjektiboa den kalitatea bigarren planoan uzten du. Beraz, eszenan tokia egiteko balio du marketin eraginkorrek, baina, eszenan mantentzeko kalitatea –edo audientziaren oniritzia– da beharrezkoa. Alor horretan, 2019an nabarmenak eta gorripatzekoak izan dira bi ekintza multzo. Batetik, Izaroren *Limonas en invierno* diskoaren –eta singlearen– ekintza, non, hainbat alorretako eragile publikoei aurrerapena sorpresaz bidali zieten bat-batean sare sozialak galtzerdi limoidunekin betez. Eta, bestetik, Zetak talde kolektiboaren lana. Horien ardatza sare sozialak izan dira baita ere, eta, lana kaleratu aurretik, misterio eta eskusibitatearekin jolastu dute *hype* handia sortuz. Oinarrian ideia bera dago: zer egin den erakutsi aurretik, zerbait desiragarria egin dela azaltzea. Ezin dugu ahaztu ere proiektu bien atzean dagoeneko musikan ibilbidea egiten ari diren sortzaileak direla. Eta, are gehiago, aldaketari beldur izpirik ez diotenak.

Esate baterako, tronpetak alde batera utzi eta elektronikan –genero bezala ulertuta– murgildu den Pello Reparaz bezala. Proiektuari lotuta eskaini dituen elkarrizketetan azaldu legez, «elektronikaren armairutik» ateratzeko gogoia izan du, egoera traumatikoak, bakardadea edota iluntasuna islatu ditzakeen disko pertsonalarekin; izan ere, dioenez, «Euskal Herrian muga asko jartzen dizkiogu gure buruari». Horrela, bada, muga horiek eraisten urteak eta urteak daramatzatenekin batera, bere ibilbidean ziaboga egiteko tenorea iritsi zaio, eta asko dira musika organikoa itzulbiratu eta ukitu sintetikoa gehitu diotenak. Adibidez, azken hamarkadan bide horri eutsi zioten Zea Mays taldekoek soka beretik ekarri dute *Atera* disko berria. Xabi Bandinik ere ukituak gehitu dizkio *Biba!* EP-ari. Hip-hop eta teknoaren adarretik, Aguraineko Dupla taldeak ere saiakera egin du. Elektronikaz ere, Revolta Permanentek diskoa kaleratu du aurten, eta, Barakaldotik ere, Maisha MC-k *VMME Sahar* lan berria. Ibilbide horretan zerrenda geroz eta sakon eta osatuagoa da. Ez da aspaldian armairurik existitzen.

Kontrako norantzan dator Aitor Etxebarria –El Txef_A– musikari, DJ eta konpositorea. Gernikako eszenaren baitan sustraitua eta atzerrian musika elektronikoarekin lotutako arrakastaren jabedun dena, konpositore fazetari eutsi dio azken urteetan garaipen nabarmenak lortuta. Horren fruitu da *Nihilism Part 1*, Mute/El Segell zigilu historikoarekin atera duen azken diskoa. Eremu bertsutik jaioa eta miraz landutakoa Moxal bakarlariaren lana. Laudatua ere Eñaut Elorrietaren azken diskoa, Haritz Harreguyrekin Higain estudioetan sortu duten *Eguzkia argitan* izena duena. Azken diskoan ere sintetizadoreak erabili zituen Ken Zazpirekin tartea hartuta, eta lehena kaleratu zuenetik sei urte igaro direnean, hirugarren bakarkako lana sortu du Elorrietak. Bakarkako ibilbideari ekin zion Olatz Salvadorrek ere (Ska-keitan) *Zintzilik* diskoarekin eta, azaroaren 24an diskoaren aurkezpen biraren despedidako kontzertua eskaini zuen hainbat lagunek inguratuta (Izaro, Jon Basaguren, Juanxo Arakama, Eduardo Salvador, Iñaki Salvador...), berotasunez betetako Viktoria Eugenia antzokian. Bilbokoan, ordea, iaz grabatutako zuzeneko diskoa kaleratu du Ruper Ordorikak. Zuzenekoa eta ahaztezina Garik eta Josu Zabalak utzi diguten Hertzainak-en azken zuzeneko diskoa. Bakarkako disko berria ere Don Inorrez-ek; *Dardara hura* deitu dio Imanol Ubedak Lizarbakar zigulupean argitaratutako lan berriari. Fokuetatik pauso pare bat atzera egon ohi den Saioa bakar-lariak ere *Ateak* izeneko lana argiratu zuen urrian, Joseba Irazoki gitarran eta Felix Buff baterian lagun zituela. Izen ezagunak ere Assata taldearen estreinako diskoan; La Furiak parte hartu du. Kuraia noiz itzuli zain diren nostalgikoek penak akabatu beharko dituzte Fer Apoaren Onki Xin talde berriak atera duen *After-Egon* lanarekin. Bakarka eta proiektu kolektiboetan jo ohi duen Pelaxek, Unai Pelayok, rock progresibotik sortutako lan berria kaleratu du. Rockaren barruan erritmo tropikalagoei eutsi diete oraingoan Inoren Ero Ni taldeko kideek *Il cercatore di perle* lanarekin. Hip-hopean La Basuk *Gerra* izeneko lan intimoa sortu du, eta Mad Muaselek

euskarazko musikagintzan lurra hartzeko ekintza egin du *Vualah!* disko aurkezpenaren eskutik. Rock, pop, punk eta synth nahasketaren eskutik bidea egiten jarraitzen dute Nerabek, *Otsaila* singlearekin, Gaztea Maketa Lehiaketa irabazi zuten Sua taldeko kideek eta Belakok. Klasikoak bilakatzeko tenorean, Kaskezur taldeak borobildu du 2019an lana: *Ihesi doaz animaliak*. Zerrenda, zorionez, oso-oso luzea da.

2019an kaleratu diren lan guztien zerrendari lotuta, hainbat dira sor daitezkeen galderak edo hausnar-lerroak. Hainbat aipatzearren: garai batean letretan eta oholtzetan izaera kolektiboa nabarmentzen zen bezala, gaur egun letra intimistak dira nagusi, edo niari lotuak direnak. Hori dela-eta, euskal musika eszenaren izaera kolektiboa ere galdu egin da? Euskarak beste hainbat hizkuntzekin partekatzen ditu diskoak gaur egun. Sormen naturalaren fruitu da nahasketa? Zergatik garai batean zigortu egiten zuen audientziak hautua, eta gaur egun ustezko naturaltasunez bizi dugu? Jarraitzen al du euskal musikagintzak borrokarako esparru eta nortasuna adierazteko tresna izaten? Eta Isuoren adierazpenekin lotuta, azkena: erakusleioa edo entsegu lokala, aukeratu behar al dugu zein den gaur egun garrantzitsuago? Zein da bietatik diru errentagarritasun handiena eskain dezakeena? Sortzaileen bizi-egoera duina bideratzeko joerarik ba al dago? Generoaren alorrean ere, pausoak nahi baino mantsuago gertatzen ari dira: zein da emakumezkoek oholtzan hartzen duten espazioa?

Agurrek hazi gaituzte

Agurren zerrenda luzea ere 2019an. Musikariak, musika taldeak eta jaialdiak, denetik eramán digu 2019ak. Izaera merkantilistatik at (banketxeen laguntza nabarmenik ez dutenak kokatuko ditugu hemen) diren jaialdien biziraupena bermatzeko zailtasun handiak izan ohi dituzte antolatzaileek. Paradoxikoki, plaza faltarekin jotzen du horrek betean. Izan

ere, audientziarik gabe ezin da jaialdia aurrera atera, eta jaialdirik gabe sortzaileek beharrezkoak dituzten plazak galtzen dituzte. Horietan, tamalez, hainbat galdu ditugu: Jazzpana eta Usopop, besteak beste. Pena garaituta, txanponaren beste aldeari ere so egin behar diogu: proiektu batek errentagarritasun ekonomikoa eskaintzeko gaitasunik ez duenean, mar txan jarri behar da, edo errentagarritasuna funtsezkoa da? Beste aldean, geroz eta handiagoa bilakatzen ari den BIME jaialdia dago: 2019an, zalantzarik gabe, egonkortzeko izaera izan duena.

Ibilbideen aitortza ere izan da 2019a, eta aletu dugun panoramika horren bueltan despedida nabarmenak eta mingarriak ekarri dizkigu urteak.

Arnasa moztuta Iñigo Muguruzaren agurra, abenduaren 17an, bere 55. urtemuga izan zenarekin bat eginda, Bilboko Kafe Antzokian kontzertu omenaldia egin zioten lagunek. Bizitza osoa musikari eskaini zion muguruzatar gazteenak: Kortatu, Delirium Tremens, Negu Gorriak, Joxe Ripiau, Sagarroi, Lurra eta Hiru Leike proiektuetan pasioz lan eginda. Kepa Junkerari ere egin diote omenaldia Bartzelonako Tradicionàrius jaialdian, ezbeharrak jota errekuperatzeko bide luzeari ekin dion bitartean.

Taldeen agurrei dagokienez, apenas hamarkada bete ondoren agur esan dute Rural Zombies taldekoek, Zestoako Gaztetxean, besteak beste. Kurioski, organikotik elektronikorako joerak indartsu jotzen duen garaian. Bizitza bezain ibilbide luzekoei dagokienez, Hertzainak-ek sorpresa pozgarriarekin harritu zuen audientzia Bilboko Euskalduna Jauregian despedida kontzertuak eskainiko zituela iragarri zuenean. Behin eta berriz bete zuten miraz jantzitako zirrara dardartiaz aretoa une historikoan. Gogoangarria ere Berri Txarrak taldearen despedida urtea: hitzorduz mukurru izan den kontzertu birak jatorri eta izaera guztietako jarraitzaileak bildu ditu, *solaut* –sold out– hitza nekatu arte entzun dugu, ilara birtual eta fisiko amaigabeetan galdu garen bitartean. Kobetamendiko jaialdia despedida emozionala izan

zen jarraitzaile askorentzat: taldea bizi eta bizitzen lagundu duten hainbat gonbidatu zituzten oholtzara, baita lagun berriak zein miresten dituztenak ere. Horren ostean, askoren buruan erresonantzia kutxan legez etorri ziren galderak eta nostalgiak: zergatik utzi behar dute orain? Bada, ez daukagu erantzunaren beharrik, gure musikaren historian, eta marko garaikidean, zentzu osoa duen despedida baita: nora orain? Hala ere, publikoki Urbizuk adierazi duenez: «Fokupetik aldendu, atsedean hartu, lehioak ireki eta egunerokotasunari zirriborro berriak lapurtzeko ordua da orain. Gauza berriekin bueltatzeko. Izan ere, ate bat ixteak beste batzuk irekitzea baitakar». Azkenengo kontzerturako Lehiotikan taldea berriz ere oholtzan entzuteko aukera izan genuen, eta Iruñeko Nafarroa Arenan, emozioek negar irribarreak irudikatu bitartean, esan zuen Gorka Urbizuk «Berri Txarrak sentimendu bat da». Izan daiteke, nork daki bakoitzarentzat zer izan den. Zalantza izpirik ez duena uzten, ordea, zera da: bizitza zurekin egin duen talde batek edo musikari batek agur esaten duenean, zure bizitzaren parte batek ere agur esaten dizula. 🍷

Artearen markoari begira

Ez diot gehiago baietzik esango JAKINI. Ataka berean jartzen bainau beti; erantzuten ez dakidan galdera egiten dit: zer ekarri du urteak? Eta nik ez dakit zer ekarri duen, eta batez ere, ez dakit zer eraman duen.

Susmoa dut hala ere urtetik urtera gehiago dela urteak berekin daramana, ahultzen ari dela arteak ezer ekar dezakeela uste duenaren fedea, urritzen ari dela oraindik ere edertasunaren alde eta konformismoaren kontra egiten dutenen taldea eta, oro har, arteak bere burua besterik ez duela elikatzen uste dutenen multzoa gizentzea baino, hori gutxi bailitzan, are mingarriagoa dela kultur mundutik bertatik ere arteari eskaintzen zaion arreta eskasa eta, finean, indiferentzia.

Zaila da gainera arteak urtebetean zer eman duen ikustea, bere tempoa geldoa baita, eta gure gaurko mundu azeleratuan denbora guztian zerbait gertatzen dela sinistuta bizi bagara ere, horrek ez du gure autoengainurako erraztasuna besterik adierazten, ze gauzak, beharbada gertatu bai, baina ez da ezer gertatzen. Etorri bezala joaten da dena, arrastorik utzi gabe, zarata pixka bat beharbada, promozioa, argazkiak, kazetaritza pittin bat asko jota, *Berria*-n kritika bat fortunatuko zaizu gehienera. Horixe uzten du arteak, gizakiak bezalaxe, zaborra ugari.

Izan ere, geroz eta konbentzituago nago artea egiten denean baino ez dela inportantea, ezinbestekoa, berdin da noiz, berdin da non, izan daiteke estudioan, izan daiteke baten buruan bueltaka, izan daiteke kaieran, paretan, ordenagailuan, berdin da. Orduantxe eta soilik orduantxe da benetan artea interesgarri. Gero, behin enbalatuta galeriara bidean doanean, zirkulazio kapitalistaren baitan sartzen denean,

orduan beste interes batzuk sartzen dira jokoan, eta batek ezin du artea ikusi inguruko guztia existituko ez balitz bezala.

Eta inguruko guztiak pereza handia ematen du, gero eta handiagoa.

Eta orduan, inguruko guztia aztertzen entretenitzen gara, kritika egiten geure ustez, baten bati gure kritika axolako balitzaio bezala, ezer aldatzen laguntzeko ahalmena bagenu bezala. Neuk oraintxe bezala.

Izan ere, urte guztiak dira diferente, baina bilana antzekoa da urtero. Hartu urtea eta baneukake aletuz joatea, gertaera batzuen azterketa kritikoa (ejem) egiten saiatzea, baina ez nabil umoreko, eta ez daukat disimulatzen ibiltzeko gogorik: inork ez du hitz egiten arteaz.

Ez daukagu arrastorik ere nola ikusten duten artistek mundua. Ez dago gure hitzetan. Ez dago gure iruditerian. Artea desagertu egin da; ez dugu gehiago behar, antza.

Ez dugu behar artistek bizi gaituen gizarteari eta bizi dugun garaiari buruz esateko daukatena, ez bada han-hemenka agertzen diren elkarrizketetan, hitz xehez esaten dutena. Ez ditugu behar, ez ditugu nahi haien artelanak, ez ditugu nahi haien formak, proposamen estetikoak, beraz, filosofikoak. Ez digu ezer esaten artelan batek. Hots, nahikoa dugu haiek esana, eta batez ere haien izena, hain eroso den simulakro honetan arteari bere lekua ematen diogula sinistuta bizitzeko.

Bi muturren artean darabilgu artea aspaldian, paradoxa betean: edo gurtu egin behar da, edo ez du ezertarako balio. Eta tartean ez dago ezer.

Guggenheim efektua da. Izan ere, hor daukagu katedrala Bilbon, Arantzazuko basilikarako bezalakoxe sarrerarekin, pausoa hautsita, burua makur, behera begira, Arte Gorena gurtzeko museo-ikonoa, 1997an ireki zenetik, urtero Mekara datozen fededunak hartzen dituen, erakunde publikoen benetakoa apustua. Eta harrezkero beste Guggenheim batzuk egitea izan da helburua, izen horrekin edo beste batekin, Bilbokoak bete zuen funtzioa bete dezaten denek ere: hiriaren marka egiten lagundu, bisitariak erakarri, kapital sinbolikoa metatu...

Artearen luxua da gustatzen zaiguna, berniz cool hori, garena baino ederrago egiten gaituen halako patina bat.

Eta horretarako badago dirua. Horretarako proiektu handiak daude, horietan joaten da herritarren dirurik gehiena. Behin diru horiek banatuta zerbait geratzen bada, hori txikien artean banatzen da, eta denak gustura.

Hori dena erakundeentzat. Artistentzat diru laguntzak daude, lehiaketak, sariak, eta hor dabilta artistak, ahal duten moduan bizirauten.

Sariak aipatuta, aurtengo urteak ekarri du berritasun bat, bere txikian inportantea izan daitekeena, ekar dezakeen sokagatik batez ere. Hori bai, ez da Euskal Herrian gertatu, Erresuma Batuko Turner sarietan baizik.

Berria-n albiste labur bat agertu zen, nahikoa:

Arte garaikideko Turner sariaren epaimahaiak aurrez inoiz hartu gabeko erabaki bat hartu du aurten: saria lau finalisten artean banatzea. Lawrence Abu Hamdan, Oscar Murillo, Helen Cammock eta Tai Shani izan dira saria jaso duten artistak, eta euren lanen «konpromiso politikoengatik» egin diete aitortza, «oso premiazkoa baita gaurko garaietan», epaimahaiak esan duenez. Artistek gutun bidez eskatu zuten saria lauren artean banatzea, euren arteko lehia zentzugabea zela argudiatuta, eta begi onez ikusi du epaimahaiak.

Euskal Herrian Gure Artea sariak dira ezagunenak, eta nik dakidala ez da inoiz gertatu halakorik. Behin epaimahaian egon nintzen, orduan zerbait izan nahi nuen artearen mundutxoan. Eta borrero izatea zerbait izatea zela pentsatu nuen, antza. Epaille izatea onartzen duzuketik bai baitakizu borrero izatea tokatuko zaizula. Epaimahaikide bakoitzak bere artista kandidatua aurkezten ditu, baina aurrez euren adostasuna lortuta. Beraz, lehia ikaragarria da epaimahaikideen artean, bakoitzak bere artista 'defendatu' behar baitu besteen aurrean, meritu gehiago egin duela erakutsi, gehiago merezi duela, Turner saria banatzeko eskatu dutenek bezalaxe, artisten arteko lehia zentzugabea dela jakin arren. Sariak, beti beranduegi ikasten dira gauza hauek, ez du artea indartzen, ez du artista

indartzen, ematen duen erakundea baizik, eta hala bere politikak, urtean behin saritarako gordetzea proiektu txiki batek bizirauteko behar duen dirua baino gehiago, besteak beste.

Hegemonia txilindroa da.

Iruñeko Udal Gobernuak Hiriarte kultura garaikideko zentroaren proiektua desegiteko erabakia hartu du –ikusiko dugu zer gertatzen den Huarte Zentroarekin–. *Utzi sortzen - Dejad-nos hacer* ekimenak salatu du:

Soledad Gutiérrezrek Madrileko CentroCentro guneko zuzendari postuari uko egin ondoren Espainiako erakundeetan esku-sartze politikoa salatzen duen protesta kolektiboko gutuna agertu eta hilabetera, gure desadostasuna adierazi behar dugu, Iruñeko Udal Gobernuak Hiriarte kultura garaikideko zentroaren proiektua desegiteko hartu berri duen erabakiarekin.

Beste behin ere, kultura beraien interesen baliabide gisa ulertzen dute politikariek eta kultura-proiektuak instrumentalizatu, manipulatu edo desarmatu egiten dituzte kulturaren bilakaerari buruz erabakitzen duten politikariek, edozein izanda ere hauen zeinu politikoa.

Gutuna luzeagoa da, erraz topatuko duzu sarean. Hiriarte proiektuarena larria da. Tamalez, beste asko izan dira aurretik –ez noa orain esku-sartze (eta hanka-sartze) historikoak hemen aletzen hastera, baina izan dira batzuk-batzuk–. Eta ez du ematen aurrerantzean gehiago gertatuko ez denik. Esango nuke gainera gure eguneroko ogia dela esku-sartzearena, gehienetan askoz sotilagoa eta bihurriagoa izanagatik. Marko bat ezartzen du sistemak, eta hori bera da lehen esku-sartzea, gero horren barruan mugitu behar baitu batek, terminologia batekin, diskurtso batekin, norberak erabakitzen duela sinistuta gainera askotan, berez erabat ezarritako pentsamoldea denean.

Gutuna idatzi zidan Eric Ditzarrik, eta ez nion jakin erantzuten, baina askotan ibili dut bueltaka berak aipatua, ezarritako markoarena hobeto ulertzeko ondo datorrena:

Betirako galduko den Iparraldeko arte ondareaz.

Ondo dakigunez gaurko artea biharko ondarea izanen dela baina gaurko artea ez bada bilduma publikoetan sartzen beti-

rako historiaren iluntasunean ahantzia izango dela. Iparraldeko arte garaikideko panorama kinka larrian dago Iparraldeko artistek Iparraldeko instituzioen babesa ez baitute aurkitzen (eta laguntza aurkitzen dutenean biziki esporadikoa da, EKEK [Euskal Kultur Erakundeak] beste preokupazioak ditu, dantza, musika, antzerkia etab. baina ez arte garaikidea, behin bakarrik eremu horretarako proiektu berri bat sortu zuen, *Hogeita* egitaraua kari). Hemen arte garaikiderako ez dago finantziatorik eta ez dago ere bilduma publikorik. Horrek esan nahi du gaur egun sortzen den artea hemengo paisaiatik betirako desagertzeko zorian dagoela. Eta egoera ez da soilik lotua diruaren kontuekin. Adibide bat ematekotan Baionako Euskal Museoan bizi izan dudana aipatuko dizut. Han bi erakusketa propioak sortu ditut. Lehenerako sortu ditudan obretatik bat Euskal Museoari oparitu nahi nion eta erantzuna hauxe izan zen: guk ezin dugu erabaki, baimena Frantziako Conservatoire des Musées de France instituziotik etorri beharko da. Eta horretan gelditu zen Baionako Euskal Museoari dohainik oparitu nahi nion obra.

Baionako Euskal Museoan ez dute ez fondorik ez diru-laguntzarik gaur egun sortzen den arte garaikiderako eta Baionak arte garaikiderako ez du instituzio propiorik gaur egun ekoizten den artea historian eta ondarean sar dadin. Horrek esan nahi du ondorengo belaunaldiek ez dutela jakinen Iparraldean sortu den artea existitu izan zenik ere... Ematen da hemen artearen basamortua dela... (hala ere Angeluko Udalak badu bildumatxo bat eta Miarritzek arte eskola ona dauka). Beraz Iparraldeko artistak ez badu Iparraldean aterabiderik atzematen eta Hegoaldean ere ez (dakidanez Iparraldeko artisten lanak ez dira agertzen inongo Hegoaldeko bildumetan, ez Artiumen, ez inon...), Bordelera joan beharko da haren lana FRACeko (Fonds Régional d'Art Contemporain) bilduman sarrarazteko edo Parisera FNACekoan (Fond National d'Art Contemporain). Horrek esan nahi du gaur egun Iparraldean sortua eta ekoiztua izan den artea modu batez edo bestez Iparraldetik betirako desagertuko dela.

Eta horrek esan nahi du ezarritako markoari begiratu behar zaiola lehenbizi, eta horrela ulertzen direla gauzak. Tartean Bilboko Arte Ederren Museoa handitzeko erabakia hartzea, eta Norman Foster arkitektoaren proiektu bat aukeratzea.

Zorionez, Txomin Badiolak *Malformalismo* argitaratu du. 🍷

Gorantz, itsasaldiaren gisara

Urtzi Urkizu *Berria* egunkariko kazetariari irakurritako *Etxebestetik Etxebestera* adierazpidea profitatuko dut 2005-2019 epealdian euskarazko zinemak egindako jauziaz aritzeko. Izan ere, ia hamalau urte igaro dira profesional talde presu eta eskudun batek, Telmo Esnalen eta Asier Altunaren gidaritzapean, itzeleko *Aupa Etxebeste!* aurkeztu zuenetik. Itzeleko diogu, urte luzeetako euskarazko ikus-entzunezko filmen sorkuntza-lehortearen ostean, aro berri bati hasiera eman ziolako; pentsaezina zirudien ikusle-marka (70.000 lagunetik gora!) ezarri zuelako; eta tokian tokiko eskola, kulturune, elkarte eta abarretan aste luzez proiektatu zutelako, kultur fenomeno bilakatuta. Garai hartan horren itzelekoa izango zenik ezin aurreikus zitekeen, baina, *Agur Etxebeste!* bigarren atala estreinatu den honetan, mugarri haren itzal handiaz aski ongi jabetu gara.

Ez zen etxebestetarren arrakasta izan ondorengo hamarkadako euskarazko ekoizpenen oparoaldia automatikoki eragin zuen faktorea, esan beharrik ez dago. Baina hainbat urte lehenagotik instituzioak sektorea babesteko eta laguntzeko hartzen hasiak ziren neurrien lehen emaitza argia izan zen, eta herritarren harrera beroak arreta gunea ongi detektatu zutela erakutsi zien. Segidan heldu ziren *Kutsidazu bidea*, *Ixabel!* (Fernando Bernues eta Mireia Gabilondo, 2006), *Eutsi!* (Alberto J. Gorritiberea, 2007), *Ander* (Roberto Caston, 2009), *80 egunean* (Jon Garaño eta Jose Mari Goenaga, 2010), *Urte berri on, amona!* (Telmo Esnal, 2011), *Bypass* (Aitor Mazo eta Patxo Telleria, 2012), *Loreak* (Jon Garaño eta Jose Mari Goenaga, 2014), *Amama* (Asier Altuna, 2015), *Handia* (Jon Garaño eta

Aitor Arregi, 2017), *Oreina* (Koldo Almandoz, 2018), *Dantzza* (Telmo Esnal, 2018), eta, oihartzun apalagoa izan arren, euskarazko ikus-entzunezko sorkuntzaren goraldian giltzarri izan diren dozenaka dokumental, animazio eta film labur.

Euskaldunon apaltasuna izango da, baina gure lanaren balioa aitortzeko baremoak ezartzeko orduan, atzerrian jasotako errekonozimendua erabakigarritzat dugu. Eta joera hori zuzentzea komeni bazaigu ere, aztergai dugun epealdian euskal ekoizpenek egindako jauzia apartekoa izan dela nabarmena da zentzu horretan. Jauzia modu literalean, mugak gainditu eta nazioarteko jaialdietara eta merkatuetara heldu garelako, baina baita sortzaileen ziurtasunak eta autoestimuak, neurri batean, jauzi moduko bat egin duelako ere. Film laburren alorrean, esaterako, euskal zinemagile andana ari da atzerrira begira lanean, eta Kimuak programak horien esfortzuak hauspotzen ditu.

Goraldia agerian uzten duen zantzutzat har dezakegu, halaber, euskal lurraldeak azken urteetan hartutako errodajeen zenbatekoa (nahiz eta aldagai hori ez dagoen soilik bertako ekoizpenarekin lotuta). San Sebastian-Gipuzkoa Film Commissionen arabera, 2019. urtea historikoa izan da filmatzei dagokienez: 93 proiekturen grabaketak egin dituzte, 8,8 milioi eurotik gorako zuzeneko inbertsioarekin. Eta azal-apaintan zaindutako A kategoriako Donostia Zinemaldian ere euskal ekoizpenen parte hartzeak gorantz jarraitzen du urtez urte. Aurtengo edizioan 21 filmek eta bi proiektuk osatu dute euskal uzta, eta horietako asko bertako produkzioari eskainitako Zinemira sailetik at proiektatu dituzte.

2005etik hona testuingurua goitik behera aldatu dela esan genezake, beraz. Finantzaketa-iturriak bermatzea eta ikus-entzuleak aretoetara erakartzea gaitza da oraindik, ez pentsa. Baina gizarteak (zentzurik zabalenean) beste ikuspuntu batetik hautematen du bertako profesionalen lana, eta sariak erdietsi dituzten lau film puntualengatik bada ere, euskarazko zinemagintza etxean, lagunartean, lantokian, eta baita igogailuan ere!, hizketagai bilakatzen da usu. Jarrai dezagun lanean!

Bikoiztaileak, mutu

Bikoizketarekin eta azpidatziekin lotutako aferak enegarrenez egin zuen eztanda sareetan urte hasieran. Bieuse Bikoiztaile Euskaldunen Elkarteko kideen erabakia izan zen eztabaidaren jatorria: urtarril amaieran planto egin eta Eusko Jaurlaritzaren Zinema Euskaraz programarako zein EITBrentzako bikoizteari uko egin zioten lan bolumena handitu eta baldintzak hobetu arte. Eusko Jaurlaritzaren Kultura eta Hizkuntza Politika Sailak ardura EITBri egotzi zion, horiek direlako bikoiztaileen zerbitzuak kontratatzen dituztenak, baina Bieusek laguntza galdegin zion Bingen Zupiriak gidatutako sailari.

Datuak oso esanguratsuak dira:

- 70 bat bikoiztaile profesional geratzen dira egun EAEn, eta erdiek, gutxi gorabehera, antolatu eta Bieuse elkartearen sortzea erabaki zuten duela urtebete.
- Izan ere, 2012az geroztik %37 inguru jaitsi diete soldata.
- Horrez gain, urtean bikoiztutako ordu kopurua 1.000tik 100era, gutxi gorabehera, igaro da azken hamar urteetan.
- Plantoa hasi aurretik, ordu horien %20 (gehienez) Zinema Euskaraz programari eskaintzen zioten urtean hamabi film bikoizteko, eta gainerakoa EITBrentzat egiten zuten.
- Egun, enpresa bakarra arduratzen da euskarazko bikoizketaz, Mixer, eta EITBrentzat dihardu modu eksklusiboan.

Bada, hilabeteak igaro dira eta egoerak erabat blokeatuta jarraitzen du. Negoziazio-mahaia osatzeko lanek luze diraute, eta bikoiztaileen indarrak narriatzen ari dira. Abuztuan ohar bat kaleratu zuten *Playmobil: The movie* (Lino DiSalvo, 2019) filma bikoizteko arrazoiak azaltzeko: nazioarteko ekoiztetxe eta banatzaile erraldoiek gutxieneko baldintzak betetzen dituzten bikoizketa estudioekin soilik egiten dute lan, eta filma euskaraz pantailaratzeko modu bakarra haiekin egitea zen. Horrek, dena den, ez du urte hasieran hartutako konpromisoa bertan behera utzi. Horren ordez, urrian Eusko Legebiltzarrean izan ziren, EAeko bikoizketa-datuak beste

hainbat herrialdetakoekin alderatzen eta egoeraren konponbidea galdatzen. Baina elkarteko kideen hitzetan, instituzioek ez dute aurrerapausorik egiteko interesik.

Gaiak sareetan eragindako eztabaidaren antzutasuna nabarmena da, gainera. Bikoizketaren eta azpidatziaren onurak eta ekarpenak erkatzea zentzugabea da, biak ala biak funtsezkoak zaizkigulako, eta egungo euskal ekoizpenen kopuru txikiak ez diolako herritarren eskariari erantzuten. Horregatik, euskaraz bikoizten jarraitzea eta azken urteetako esfortzuak (giza baliabideak zein baliabide ekonomikoak) biderkatzea premiazkoa da, eta egindako lana bistaratu, zabaldu eta eskuragarri jarri behar dugu. Izan ere, gure pantailetan euskaraz egiten duten bakarrak marrazki bizidunak badira, eta hezur-haragizko gizon-emakumeek gaztelaniaz (eta ingelesez, frantsesez, alemanez... baina sekula ez euskaraz) egiten badute, ez dugu inoiz euskarazko bikoizketa naturala sentituko. Ez bikoizketaren kalitateagatik, ariketa hori egiteko tresnak ukatu dizkigutelako baizik.

Eta gauza bera gertatzen da azpidatziekin. Hizkuntza sormen-lanen berezko nolakotasuna da, eta zeinahi arrazoi-rengatik aldatzen bada, izaera horren zati bat galtzen da. Ulermenaren eta erosotasunaren mesedetan egindako egokitzapenak obraren osotasuna kaltetzen du, nolabait, eta bikoizketa telebista publikoan zein zinemetan normaltzea lortuko bagenu, egileen iruditerietara lasterbidea hartuko genuke. Eta hori sekulakoa da.

Ikusleen bulkada

67. Donostia Zinemaldia abiatzeko atzerako kontaktetan, iragan irailaren 14an, Euskal Herriko Zineklubaren I. Topaketa egin zuten Tabakalera, Donostiako Kresala Zineklubaren eskutik. Zazpigarren arteari lotutako ekitaldiz gainezka egon ohi den urteko bederatzigarren hilean ez da erraza izaten agendan tartetxo bat egitea. Baina bertan bildutako

zineklubetako ordezkariak berebiziko garrantzia aitortu zioten zitari, eta elkarren berri izateko, elkarlanean aritzeko eta elkarte bat sortzen erakutsitako grinak jardunaldiaren berezitasuna eta premia agerian utzi zituen.

Bideoklubek ez bezala, plataforma digitalen erauntsiaren aurrean bizirautea lortu dute zineklubek. Asko ala gutxi diren? Zerekin alderatzen dugun. Eta emanaldien arrakasta ere zaila da neurtzen, batzuen eta besteen artean alde handiak daudelako. Baina Donostian ez ezik, Azkoitian, Bergaran, Bilbon, Errenterian, Iruñean, Leioan eta Urretxun, guk dakigula, badira, areto komertzialetatik at, asteroko ala hileroko maiztasunarekin film bat ikusteko eta haren inguruan solastatzeko batzen diren lagun taldeak. Pelikula bat ikustea esperientzia kolektiboa dela aldarrikatzen dute, eta merkatuaren joeretatik ihesi, zinema pertsonalagoa, esperimentalagoa, independenteagoa, txikiagoa, sakonagoa, gordinagoa... partekatu nahi dute alboan dituztenekin.

Jardunaldiaren helburu nagusia elkarren berri izatea eta esperientziak trukatzea bazen ere, berehala azaleratu ziren zineklubek koordinatzaileei loa kentzen dieten auziak, hala nola, publiko gaztea erakartzeko zailtasunak eta filmak eskuratzeko baliabide ekonomiko zein pertsonalen optimizazioa. Oro har, bi arrazoi nagusi erabiltzen dira gazteen jarrera azaltzeko: sarreraren salneurri garestia, batetik, eta plataforma digitalek eskainitako eduki-aniztasuna eta askatasuna, bestetik. Bada, zineklubek bi argudio horiek guztiz indargabetzen dituzte: areto komertzialen prezio erdian ematen dituzte filmak (merkeago ez bada), eta pelikulok *mainstream* edo joera nagusitik aldentzen dira, gustu bereziagoei erantzunez. Eta, hala ere, ezin haiengana heldu! Ostera, filmen kopiak erraz eta prezio onean lortzeko bide bakarra banatzaileekin harreman egonkor eta zintzoak lantzea dela ondorioztatu zuten topaketan, eta Kataluniako ereduari jarraiki, elkarte gisa egituratzeak prezioak eta baldintzak hobetzen lagunduko ziela. Norabidea finkatuta, arraunean egitea falta zaie orain.

Eta kontuan izan behar dugu zinemak, dantzak, antzerkiak, bertsolaritzak, musikak eta kultur adierazpide orok publikoarekin harremanetan jartzen denean egikaritzen duela sorburuan duen xedea, hau da, mezu bat, ideia bat, irudi bat, doinu bat... konpartitzea eta zabaltzea; eta, horrenbestez, hartzaileen harrerak, erantzunak zein ostean egindako komunikazioak berebiziko garrantzia dutela konexio hori akaberaraino eramateko orduan. Anekdotikoa irudituko zaio bati baino gehiagori, baina urri amaieran Donostian egin ohi den Fantasiatzko eta Beldurrezko Zinemaren Asteak jaialdiaren publiko fidela omendu nahi izan du aurtengo edizioaren kartelean, eta pantailatik besaulkien patiora egindako argazkia erabili dute horretarako. «Gure jaialdia berezi egiten duena publikoa da», esan zigun harro Josemi Beltran festibalaren zuzendariak. Zuen jaialdia bakarrik ez, Josemi, zinemagintza bere osotasunean baizik. 🍷

Mundua aldatu da, jarraibideak ez

Giza kondizioa hobetzea nahi dute transhumanistek, arau biologiko guztiak iraultzea, teknologia lagun, gaitasun fisiko, psikiko eta intelektualen egungo mugak gainditzea.

BBC katearen *Years and Years* liluragarriak etxekotu dizkigu aurten H+ kideak, oraindik bazterrekoak diren identitateak, baina aldaeraren batean edo bestean jendarteratuko direnak (edo lainoratu, zeinek daki, akaso sarean deskargatuko baititugu).

Zuk ere ikusi al duzu bere burmuina eternalki lainoan gordetzea amesten duen neskatoa? Eta AEBen eta Txinaren arteko gerra nuklearra, Angela Merkelen heriotza, Erresuma Batuko bankuen eta ondorioz klase ertainaren gainbehera dakarren krisia, errefuxiatu eta migranteen kontzentrazio zelai basatiak... Horrek denak zeharkatzen du familia ez guztiz normatibo bat. Gidoi translokala, edo garai globalotan, fikzio soziala idazteko errezeta. Atzerantz soilik ez, aurrerantz ere egin daitekeelako fikzioa.

Noiz ikusiko dugu demagun Euskal Herriko edozein eskolatako guraso talde batean oinarritutako istorioa, beraien seme-alabak zaintzeko asmoz (etenik gabe kontrolatzeko?) geolokalizazioz hezten ari den lehen belaunaldiaren errelatua? Ez baita zientzia fikzioa euskarazko ekoizpenen lehortea, ezta noizbehinkako emari asegaitzaren atzera begirako karga.

Idorte baten erdian kontserbadore aritzea maniobra xelebre litzateke beste testuinguru batean agian, ez balitz euskarazko komunikazio espazioarentzat mingarri, eta laidogarri bezain erasokor.

Ohartu gara inbasioaz? HBO, Netflix, Amazon, Disney... beraien arteko konpetentzia basatiaren partida hasi eta plataformen fusio-banatzeko eraldatzeak etorri bitartean, ikus-entzunezkoen eta komunikazioaren mundua erabat aldatu dela argi dago: operadore globalak dira jaun eta jabe (eta bai, hemen ere sorpresarik ez eta euskarazko esamoldea bete-betean da eurena, Facebook, Google, Amazon, Apple eta abarretako gizonena).

Aurten, behintzat, plaza publikoan aitortu ditugu etxe-ko intimitatean ezagun ditugunak. *Streaming* bidezko ordainpeko plataforma global horietan ez dago ia euskarazko ekoizpenik –Netflixen bi pelikula, Amazon Prime Videon bi film eta HBO, Apple TV Plus edo Movistar Plusen zero, huts, batere ez; Filmin plataforma katalana da salbuespena, 30 lan baino gehiagorekin–, ezin ditugu erdaretan zabaltzen diren edukiak euskaraz azpidatzita ikusi tankerako plataformetan –erreakzionatu gabe oraindik politikoki lehentasunik jarri ez delako gai erabakigarri horretan–, eta telebista tradizionala gero eta gutxiago pizten da euskal etxeetan ere. 2019a historiara pasako da Interneten garaipen urte bezala, komunikabideetako plataformen arteko lehen postua kendu baitio sareak telebistari lehenengoz.

Hortaz, giza kondizioa hobetzeko zizelkatze lanen aro orwelldar honetan, albistea ez da berria: mundua aldatu da, jarraibideak ez. Testuingurua aldatzen da; aldiz, esentzia sinplea da. Sinplista jartzeko arriskua hartuta esango dut, gainera: bizi dugun mundu hau ikus-entzun-irakurri-uler-tu nahi dugu, hau da, aldatu den eta aldaketa betean den mundu hau errekonozitu nahi dugu pantailetakoa fikzioan ere. Gaur-gaurkoz ez da tankerako mundurik ageri euskal ikus-entzunezkoetan, eta ezin da erdarazko ekoizpen zabala euskaraz kontsumitu.

Geure buruei ukatzen ari gara giza kondizio transhumanoz kuriositatea izateko aukera, neanderthalen desagertpenaz ezer ikasi ez bagenu bezala sapiensok. Misterioaren inkognita ez da bertan gozo egoteko lekua.

Laborategien laborategia

Kronometroa. Segundoz segundo gorantz doan zenbagailua. Batez beste, hiru ordu eta hamabost minutu igarotzen ei ditugu egunero gure mugikorreko pantailetan. Hortxe ikus-entzunezkoak sortzeko lehen pista: sakelakoa. Abiapuntu izan daitekeen eta batez ere helmuga den dispositiboa. Kontsumoa bost-sei hazbetetan. Bitartean 16:9aren urrezko araua galdu da plano bertikal baten barnean. Edo ez. Baina esperimentuak merezi du.

Bide horretan, euskarazko ikus-entzunezkoen sormena, ekoizpena eta kontsumoa bultzatzeko asmoz, badatoz 2deko laborategiaren lehen fruituak: *Zut* gazteentzako aldizkari digitala (Ttap aplikazioaren eredian oinarrituta, ale berri bat mugikorrera deskargatzeko prest astero), *Ixa* serie aplikazioa (websail bertikala –hala pentsatua eta ekoitzia–, hori ere gazteentzat eta telefonorako), eta badator *Pikuak* (pornoa grabatzen hasiko diren hiru emakumeren komedia kontatuko digun websaila)... Ez dira laborategiko probeta bakarrak. Ezta euskal laborategi bakarra ere. Bestelakoen artean, besteak beste, pare hau: *kartzela.eus* (zazpi atal laburreko serie digitala, euskararen arnaguneei arnas emateko) edo *dapa.eus* (esplizituki fikzioa ez den arren, faltan genuen sormena oinarri duen ikus-entzunezko saio bilduma).

EITBk ere, ihes egin ezinda, egin du zerbait azkenean, *Ihesaldia* miniseriea: bost kapitulu-bost egun, programazio jarraitua berrikuntza bakarra. Nork jartzen dio arreta eta nork antolatzen du bere gaualdia gaur egun telebistako parrillaren arabera? Nahieran belaunaldia ala nahieran jendarte da gurea? Gazteak dira kontsumo ohitura berrien ordezkariak, bai, baina ez dira mandatarik bakarrak. Saretik nabigatzeari utzi eta nabiga dezagun errealitatetik.

Bada kontsumo ohituren aldaketaz orokorrean berba egiteko garaia. Denok gurutzatu gaitu teknologiak. Hor daukagu adibiderako *Egunean Behin* jokoaren arrakasta. 50.000 lagunetik gora euskaraz jolasean segapotoei adi egunero, bakarka

eta era berean taldeka, aurrerantzean baita birtualetik fisikora jauzi eginda ere. Hizkuntza normalkuntzarako eta kultur transmisiorako aplikazioa, kapritxo nerd baten demokrati-zazioa baino gehiago izan(go) da fenomenoa (Google Maps bidezko satelite irudiekin herriak identifikatzeko abileziak mainstream eszena eta Euskal Herriko plazak bete-betean hartu ondoren, halaberharrez, *ATOPIA*rg dugu zati baterako euskal nerdtasunaren maizter gorena). Aurtengo Rikardo Arregi komunikazio saria irabazi ez izana izan da pena. Pena handia. Izendapenak ez dira nahikoa.

Eta zer gehiago ez du epaimahaiak saritu? Bada, urteko beste fenomeno bat, Pulitzer sariketan kategoria berri bat ireki zaion formatua: podcasta. Aizue, biniloen fetitxismoa ondo dago, baina audio iraultzak izen-abizenak ditu: *Barruan Gaude* (astero pertsonaia baten etxera sartuta egindako elkarrizketa luzea), *Bipareta* (aktualitateko gaien eta ertzen inguruko mahai inguruak), *10 minututan* (teknologiari eta hezkuntzari lotutako pildorak), *Euskal Gaizkileak* (Bikoiztaille Euskaldunen Elkartearen laguntzarekin dramatizatutako krimen kontakizun zoragarriak), *New Yorkeko munduak* (Kirmen Uriberen NYeko postalak), *Zaitun* (Ane Irazabal kazetariaren oliba arabiar preziatuak), *Berria FM* (Maidar Galardik ahots askotara zuzendutako podcast feminista –bazez garaia! A zer plazer puska dena lehertzera datorren asko-aske-aski euskarazko espazioa–), *Putzutik plazara* (euskal kantuen letretatik abiatuta euskararen inguruan unibertsitateko ikasleek sortutako dozena bat pieza), *Argiaren podcastak* (askotariko gaiak *Argia*-ko kazetarien eskutik)... eta ez dira horiek diren guztiak. Bai, ordea, XXI. mendearen bigarren hamarkadaren amaieran sareratu direnak. Ez daitezela urte amaieran oharkabean pasatzen diren geminidak izan. Kontelazio koherente batean bildu zain daude gutako bizpahiruk baino ikusten ez ditugun ozar-izar horiek. Ekimen paraleloak hor daude, bai; non da epe luzerako estrategia? Laborategien laborategia behar du herri honetako euskarazko komunikazioak. Hortxe bigarren pista: denbora da garaiz ez gabiltzala.

Erresistentzia kulturalak komunikazio espazioa artikulatzea galdegiten du. Segundoz segundo ito ez gaitzaten mugarik gabeko munduaren mugek. Ez ahaztu. Kronometroa.

Araua (ez) da algoritmo bat

// Etengabeko metamorfosia bizi dute IKTek eta, nola ez, hedabideek.

// Ekaitzarena jada ez da metafora aproposa (sekula izan bada) eraldaketa digitalaz mintzatzeko.

// Ez du atertuko.

// Transformazio iraunkorra eta aldaketa dinamikoak abiadura bizian (eta gu bitartean bizikleta estatikoan).

// Ari ote gara herri bezala Internet pentsatzen? Irudipena dut ezetz. Nodoak han-hemen barreiatuta, ikuspegi orokor eta kolektiboa faltan, eta inertiak lemazain.

// Inprobisazioaren performantze honetarako hainbat burutazio:

<Datuak, datuak, datuak>{

Makroenpresen datu bilakatu gara (prekaritatea prekari-zatzeraz dedikatzen den paradisu partekatuan);

Zer ari dira ikasten algoritmoak gugandik? Lainoak eza-gutzen al gaitu guk geuk baino hobeto? (besteen esku gure big data);

Zer datu eskuratu behar ditugu?;

Zer plataformari eskatu behar zaio zer?;

Nola antolatuko dugu han-hemen barreiatutako datuen anabasa?;

Informazio irlentzako informazio hariak;

Non dira naufragiotik aterako gaituzten sastre digitalak?;

}

<Adimen artifiziala>{

Sinetsi omen dugu makinaren inteligentzia euskarazko itzul-
tzaile neuronalak probatzean (bat baino gehiago ekoizten
dituen herriaren inteligentzian sinestea zailagoa den arren);
Eta laster ei datoz ordenagailuekin ahozko elkarrizke-
tak, euskaraz;

}

<Zentsura eta kontrol segurua>{

Segurtasuna ere ez da segurua (gaur egungo artxibo enkrip-
tatuak almatzen ari dira etorkizunean deszifratzeko);
Doi-doi informatikako bitak ulertu uste ditugunean kon-
putazio kuantikoa dator qbitekin agertokia aztoratzera;
Bitartean, Katalunian, errepublika digitala; eta, Espainian,
lege-dekretu bat inolako agindu judizialik gabe –di-da-
herritarren edozein jarduera edo komunikazio elektroni-
kotan esku-hartzeko;
Webgune bat itxi;
Zerbitzu bat moztu, adibidez, WhatsApp;
Erabiltzaile jakin batzuei sarea itzali;
Mozal lege digitala;

}

<Nekea>{

Jakinarazpenak telefono pantailetan: like, mezu, dei gal-
du, iruzkin, multimedia artxibo (edo horien gabeziak ekar
dezakeen antsietatea);
Zertan gabilta egun?;
Jakinarazpenak isilarazten;
Sare sozialen mugak ezartzen;
Pantailatik askatzeko pantailak baliatzen;

}

<OK, boomer>{

Ez bagara kapaz esamolde hori ulertzeko, ez gara kapaz izango ezertarako;

Twitter eta TikTok sareetan 2019an zabaldutako meme biral bat baino gehiago da: bi belaunaldiren arteko talka, bi mundu ikuskerak;

Ezin da komunikazio eskoletan aplikazio interaktiboz liluratu eta lan munduan lur hartzean dinamika tradizionalerik blokeatu (sintonia: akademian erakusten/ ikertzen dena - sektorean egiten dena - hartzaileak kontsumitzen duena);

Erresistentzia larri dugu inguruan ardatza digitaletan errotzeko: sikiera entzuten ote gaituzte millennial izendatu gaituztenoi? Eta Z belaunaldikoei?;

Alfabetoko azkenak lehen lerroetara eramateak ekar dezake kontserbadurismo mediatikoa amaitzea, bi eredu arteko tentsioa gaituzte;

}

<Aniztasuna>{

Gehiago entzun, gehiagorekin ikusi, gehiagotan nahastu (aniztasuna praktikatu);

Sartu erredakzioetan adin-tarte ezberdinak, euskaldun zaharrak eta berriak, kazetaritza Leioan ikasi dutenak eta kanpotik datozenak, migranteak, Twitchen bizi direnak, bestetasunaren praktika egunero gorpuzten dutenak... endogamiatik ihesi eraiki;

Ariketa bera errepikatu aginte gunetan;

Urgentziaz;

Diziplina anitzeko taldeak non dira?;

Diseinatzaileak;

Garatzaileak;

Kazetariak;

Gidoilariak;

Itzultzaileak;

Animatzaileak;
Ikertzaileak;
Datuetan adituak;
Sare sozialetako adituak;
Aritu gehiago;
...;
}

<Roboten kazetaritza>{
Prosaren funtzionario digitalek ‘bakarrik’ idazten dituzte
albisteak, era automatikoan kontatzeko munduaren berri;
Kazetaritza inoiz baino beharrezkoagoa da;
(puntu);
Zerbait gertatu eta bost minutura dena esanda dagoen
garaiotan radarrak piztea ezinbestekoa da;
Kazetaritza inoiz baino beharrezkoagoa da;
Hau ez da *fake news* bat;
} 🐞

LIBURUAK

107 Euskal liburugintza 2017
Joan Mari Torrealdei

Euskal liburugintza 2017

Joan Mari Torrealdai

Soziologian doktorea eta Kazetaritzan lizentziaduna

Sarrera metodologikoa

Urtero egin ohi dudan liburu ekoizpenaren azterketak egitura eta metodologia bera du.

Lehenengo eta behin katalogoa osatzea.

Eta horretarako liburu bilketa. Ematen duena baino nekezagoa da liburuen informazioa inguratzea. Guk aurrena informazioaren gunere zuzenera jotzen dugu, editorialetara, eta gero sare pelagikoaz baliatzen gara. Gezurra badirudi ere, ez pentsa, gero, euskal argitaletxe guztiek informazioa eskura ematen digutenik. Kanpoko argitaletxeekin areagotu egiten da bilketa-zailtasuna. Lotsagarria!

Aurten argitaletxe edo argitaratzaileen bidez zuzenean jaso duguna %39 da. Ekoizpen osoaren berri izatea urruti dugu iturburuko informazio horretatik.

Bigarren informazio-iturria liburutegiak dira, bereziki Koldo Mitxelena Kulturunea eta Donostiako Udal Liburutegi Nagusia. %21 jaso dugu horrela.

Ehuneko 60 inguratuz dugu bide horietatik. Nahitaez, informazio osoa biltze aldera, sare pelagikoa zabaldu behar dugu fitxategietan barrena, hala nola ISBN, ELSN/EIPS (Euskadiko Irakurketa Publikoko Sarea) eta DILVE. Era horretara %37 bildu dugu aurten. Alde handiz emankorrena DILVE da. DILVE (Distribuidor de información del libro español en venta), salmentako liburuen plataforma da, banatzaile eta

liburu dendei zerbitzua eskaintzen diena. DILVERako sarrera Elkar argitaletxeari zor diogu.

Bestelako hainbat bide ere arakutzen dugu, informazioa osatze aldera: Internet, Biblioteca Nacional espainiarra... %3 lortu dugu horrela.

Informazio bilketa horrek helburu bikoitza du: urteko liburuaren katalogoa osatzea, batetik; eta, bestetik, azterketa egin ahal izateko informazioa biltzea.

Inolako salbuespenik gabe, azterketak eta alderaketak egiteko ISBNren jabe diren tituluak bakarrik erabili ohi ditut. Katalogoan, aldiz, eskuzabalago jokatu ohi dugu, ISBN gabeko batzuk ere sartuz, interes orokorra baldin badute. *International Standard Book Number*, ISBN delakoa, sistema numeriko nazioartekoa da, helburu komertzialak eta bibliografikoak dituena. Bere alderdi bibliografikoa interesatzen zaigu guri, berari esker egin baitaitezke gainerako kulturetako bibliografiarekin alderaketak.

Informazioa ahalik eta zehatzen bildu eta gero, fitxa bibliografikoa osatzeari ekiten diogu. Osatu ohi dugun fitxak dozena erdi bat osagai izan ditzake, edo dozena bat, eta inoiz edo behin baino gehiago, segun eta liburuaren ezaugarriak: titulua, autorea, itzultzailea, elebitasuna, argitalpen-maila, moldatzailea, argitaratzailea, koedizioa, herria, neurriak, orrialde kopurua, gaia.

Gaia aipatu dugu, gai-sailkapena, alegia. Liburua fitxatzeko orduan sailkapen tematikoak garrantzi handia du, berezia, nabarmena. Espainiako ISBN agentziaren ildotik abiatu genuen bidea. Urte luzetan CDU edo Sailkapen Hamartar Unibertsalaren arabera sailkatu ditugu liburuak. Azken aldion sailkapen-aldaketa mota ugari izan da. 2011n merkatu espainiarrean IBIC (*International Book Industry Categories*) sistema sartu zen indarrean. IBICek 19 kategoriatan 2.600 gai kode biltzen ditu. IBICek orain-oraintsu bertsio berri bat izan du, Thema. Bai IBIC eta bai Thema BIC (*Book Industry Communication*) sisteman oinarritzen dira. BIC erakundetik bereizteko aukeratu omen dute Thema izena.

Aldaketa bakoitzak migrazioak suposatzen ditu, ekibalentziak antolatuz.

2013tik, bitan banatuta eman ohi dugu azterketa hau. Eskuetan duzu paperezko bertsioa, azterketaren zati mamitsuena. Baina hau osatzeko, webguneko bertsio digitalera jo behar da (artikulu honen amaieran dator QR kodea): han daude informazio osagarriak, zehatzagoak, luze-zabalagoak. Katalogoa ere hortxe aurki dezakezu, hau da, 2017ko titulu guztien fitxa bibliografikoa.

Azterketa hiru kapitulutan

Sarrera metodologiko horren ondoren, azterketan barrena sartu ohi gara, hiru kapitulutan banatuz: bat, ekoizleak; bi, eskaintza editoriala; eta hiru, ekoizpen tematikoa.

1. Esan bezala, lehen kapitulu handia ekoizleei eskainia da, hobeto esan, argitaratzaileei eta berorien jardunari.

Informazio kuantitatibo ugari eskaini ohi da hemen, hala nola iturri desberdinen arabera kopuru hain desorekatua, ekoizle kopurua, hamar argitaletxe nagusien ekoizpena, argitaratzaileen tipologia eta tipologiaren arabera produkzioa. Eta, batez ere, curriculumaren auzia: hau da, irakaskuntza liburua non sortu eta lantzen da? Urtea joan eta urtea etorri, errealitate berarekin egiten dugu topo, alegia, irakaskuntza tituluetan gehienek curriculum espainola daukatela muinean. Historikoki denetik egin dut, edukiak aztertu, salatu, esate baterako, eta alfer-alferrik izan da. Berdin segitzen dugu: Nafarroa ez da Euskal Herria, Trebiñu zulo bat da, euskal mugak Hendaian jarraitzen du, hizkuntz

Irakaskuntza liburua non sortu eta lantzen da? Urtea joan eta urtea etorri, errealitate berarekin egiten dugu topo: irakaskuntza tituluetan gehienek curriculum espainola daukate muinean

eskubideak Konstituzio espainiarrak ematen dizkigu, historia propiorik ez dugu.

2. Hurrengo kapitulu nagusia eskaintza editoriala da. Lehenengo eta behin, eskaintza editorialaren datu absolutu eta kuantitatiboak aztertzen dira, hala nola tituluak zenbat diren, horietatik zein diren nobedadeak edo titulu berriak eta zenbat berrargitalpenak, zenbat diren jatorrizkoak eta zenbat itzulitako tituluak.

Deskribapen kuantitatibo horri, duela 18 urte-edo, eboluzioaren bi osagai erantsi nizkion: eboluzio-lerroaren grafikoak eta eboluzioaren indizearena.

Lehenak, eboluzio-lerroak, 2000ko emaitza erreferentziazat hartu eta harrezkeroko balioak neurtzen ditu urtez urte.

Bigarren grafikoak, eboluzioaren indizeak, erreferentzia laburra du kontuan, aurreko urtea, alegia; horrek, beraz, urte batetik aurrerako aldaketa zein den adierazten du.

Eboluzioaren ikuspegia, egia esan, hasiera-hasieratik izan da gurea. Anlisi guztietan nagusitzen da ikuspegi historikoa. Gure ustetan, izan ere, testuinguru kronologikoak ematen dio datu absolutu isolatuari ez bakarrik kokapena, baizik eta baita balioa eta esangura ere.

3. Eskaintza editorialaren osagarri naturala ekoizpen tematikoaren azterketa da. Esango nuke horixe dela gure azterketari zentzua ematen diona. Komeni da ez ahaztea gure lana ez dela izan sekula lan estatistiko soila. Estatistika, gure kasuan, liburuaren soziologiaren ikuspegian, euskarria da, edukiak agerian jarri, batetik, eta sakondu ahal izateko heldulekua, bestetik.

Datu soiletatik harago kokatzen gara ekoizpen tematikoan. Urteko ekoizpena, aurtun 2.267 tituluak, nola banatzen dira gai eremutan? Horri erantzuteko, bost gai eremu nagusi bereizten ditugu: hezkuntza liburua, haur eta gazte liburua, giza eta gizarte liburua, helduen literatura eta zientzia eta teknika liburua.

Gai eremu bakoitza zehatz arakatu ohi dugu: datu absolutuak, ehunekoak, eboluzioa, edizio-maila, itzulpen-maila...

Ekoizleak eta ekoizpena

Iturri estatistikoak

<i>Urtea / Iturria</i>	<i>PEEL</i>	<i>Precisa / Conecta</i>	<i>Joan Mari Torrealdai</i>
2013	892	1.812	1.860
2014	1.126	1.882	2.213
2015	1.222	1.779	2.584
2016	1.644	1.680	2.221
2017	1.430	1.797	2.267

Orain arte, 2000. urtean abiatutik ikusi ohi genuen iturri estatistiko desberdinon ekoizpen maila. Baina aski da bost urteko lagin hori ondorio berberera iristeko, hau da, zein den handia batzuen eta besteen emaitza-desberdintasuna eta, batez ere, beste biek alderatuz gurea.

Konbentziturik gaude guk ere besteen informazio iturriak eta besteen metodologia erabiliko bagenu emaitza berdintsetara iritsiko ginatkeela. Oro har, bai Espainiako Kultura Ministerioko PEELek (*Panorámica de la Edición Española de Libros*) eta bai Euskadiko Editoreen Elkarterako ere lan egiten duen *Conecta*-k, azken batean, editoreek ematen dieten informazio edo materialekin osatzen dute emaitza biek ala biek. Informazio iturri bakartzat argitaletxeak hartuta, guk ere jaso dugunaren %39 bakarrik jasoko genuke. Horren jakitun, jarrera proaktiboa dugu, ahalik eta informazio gehien jasotzeko. Batean eta bestean jasotzen dugun informazioak ez duela fidagarritasun bera pentsa dezake norbaitek, baina ISBNk ematen du ziurtasun zigilua.

Argitaratzaileen jarduna

Argitaletxe nagusien ekoizpena: 1.206 titulu

Neurri batean, aurreko taula fintzeko eta dagokion tamainara ekartzeko balio du honek. Han 329 argitaratzaile, ezen eta ez argitaletxe, zerrendatu ditugu. Hemen hamar, hamar handienak ekoizpen aldetik. Parentesi artean esan dezagun argitaletxe komertzialen zerrenda dela hau, eta ez, adibidez, edizio publikoarena, nahiz eta produkzio maila hobea izan.

<i>Argitaletxea</i>	<i>Nobedadeak</i>	<i>Berrargitalpenak</i>	<i>Titulu kopurua</i>	<i>%</i>
Elkar	115	189	304	13,5
Santillana-Zubia	181	0	181	8,0
Edelvives-Ibaizabal	174	4	178	7,8
Ikaselkar	20	151	171	7,5
Susaeta	58	35	93	4,2
Erein	44	36	80	3,5
Ttarttalo	53	13	66	2,9
Edex	61	0	61	2,7
Mensajero-Mezulari	36	1	37	1,6
Edebé-Giltza	28	7	35	1,5
<i>Guztira</i>	<i>770</i>	<i>436</i>	<i>1.206</i>	<i>53,2</i>

Aurreko taularen behe aldean kokatzen dira argitaletxe horiek, produkziarik handiena dutenak, alegia. Horietako lauk ehundik gora titulu atera dute urtean, nobedade izan edo izan berrargitalpen. 300 titulu atera duena bat da, bat bakarra.

Hamar gorenak izanda ere, sei ez dira ehun titulura iristen. Eta bi berrogeira ere ez. Bestela esan, indartsuenak ere ez direla horren handi.

Hamarron indarra, ekoizpen osoarekiko, %53,2 da, aurreko urteetan baino apalxeagoa.

Beti du interesa, eta gure kasuan are eta gehiago, berehala ikusiko dugunez, argitaletxeen jatorri geografikoa ezagutzekoak. Aurten, hamarretik lau dira kanpokoak eta sei bertokoak. Eta produkzioa? Bertokoek 10 puntuz hartu diete aurrea kanpokoari (bertokoek %31,7, eta kanpokoek %21,5) ekoizpen orokorrarekiko.

Bertoko eta kanpokoaren artean alderik handiena berrargitalpen politikan dago. Eskuratu ahal izan dugun informazioa fidagarria bada, bertoko argitaletxeen berrargitalpenaren indarra %89,5 da; %10,5 bakarrik kanpokoena. Beti ere hamarron unibertsoa aintzat hartuta.

Datuak egiazkoak balira, hortaz (Zubiak 0 berrargitalpen?, Ibaizabalek 4?) guztiz esanguratsua litzateke diferentzia hori. Berrargitalpenak egonkortasuna ematen dio produkzioari.

Argitze aldera, esan dezadan Edex editoriala, gaur arte nitretzat guztiz ezezaguna, bilbotarra dela, eta 1973an sortua. Bere merkatuan euskal kultura sartzen denik ez dut inon

ikusi. Bai, ostera, Espainia, Europa eta Latinoamerika. Hiru alorretan lan egin ohi du: 1) osasunerako hezkuntzan, 2) droga-mendekotasunen prebentzioan, eta 3) herritarren kulturaren sustapenean.

Argitaratzaileen tipologia

<i>Argitaratzaile mota</i>	<i>Ekoizleak</i>	<i>Ekoizpena</i>	<i>%</i>
Bertoko argitaldari pribatu komertziala	73	986	43,5
Kanpoko argitaldaria	57	749	33,0
Unibertsitatea + irakaskuntza	21	164	7,2
Elkartea, taldea, fundazioa, erlijio-etxea...	105	160	7,1
Argitaldari publikoa	34	130	5,7
Besterik	39	78	3,5
<i>Guztira</i>	<i>329</i>	<i>2.267</i>	<i>100,0</i>

Argitaratzaileen unibertsoa heterogeneoa da. Bertan daude kanpokoak, bertokoak; argitaratzaile komertzialak eta ez-komertzialak; pribatuak zein publikoak; handiak eta txikiak; irakaskuntzakoak; talde, elkarte, fundazio izaera daukatenak. Guk horiek denak bost multzotako tipologian ordenatu ohi ditugu.

Bertokoak eta kanpokoak merkatu berean

Hamar ekoizle handien unibertsoan jarraitzen dugu.

Merkatu berean diogunean zera diogu, testuliburu merkatu kautiboan kokatzen garela. Eta hor esku hartzen duten aktoreak soilki aztertzen ditugula, betiere pribatuak eta komertzialak.

Bitan banatzen ditugu berriz ere ekoizleak, bertokoak eta kanpokoak. Bereizketa horrek xenofobiatik ez du ezer, baizik eta curriculum jatorritik. ‘Kanpoko/bertoko’, bestalde, ez da bereizketa geografiko hutsa, huskeria litzatekeena, baizik eta nork non duen erabakigunea, zertan eta hezkuntza kurrikularrean. Motzenak ere garbi ikusten du gai horren garrantzia.

Batzuek eta besteek ekoizpenean duten gradua ez da urtero bera, baina kanpokoaren esku hartzearen emaitza urtero da

handia, ikasmaterialetan ekoizpenaren erditik gorakoa. Hona azken urteotako emaitzak hamar argialetxe nagusien artean:

<i>Ekoizle nagusien pisua irakaskuntzan</i>			
<i>Urtea</i>	<i>Bertokoak</i>	<i>Kanpokoak</i>	<i>Gainerakoak</i>
2013	35,0	65,0	0,0
2014	27,0	69,0	4,0
2015	31,3	61,4	7,3
2016	24,0	73,0	3,0
2017	34,7	58,7	6,6

Garrantziaren handia kontuan hartuta, hiru taula baliatuz azalduko dugu bi ekoizle-mota horiek, alegia, kanpoko argialetxeek edo bertoko argialetxeek, argitalgintzan duten portaera. Bereziki curriculumara arakaturik ere, argigarri da gainerako gai-eremutan duten ekarpena kontrolatzea. Horretarako, taula bakoitzean gai eremu guztiak daude.

Bertoko eta kanpoko diogunean, ez gara ari hango edo hemengo guztiez, baizik eta argialetxe profesional-komertzial-pribatuez. Horietaz gain bada ekoizle gehiago, hala nola elkarteak, erakundeak eta beste.

Hiru taula daude, unibertso berekoak dira eta hirurok gai batasun bat dute.

Lehen taulan balio absolutuak ematen ditugu, eta horiei esker badakigu edizio-mota bakoitzaren balio kuantitatiboa.

<i>Balio absolutuak</i>				
<i>Gaia/Ekoizlea</i>	<i>Bertokoak</i>	<i>Kanpokoak</i>	<i>Gainerakoak</i>	<i>Guztira</i>
Ekoizpen osoa	986	749	532	2.267
HI	258	436	48	742
HG	368	271	41	680
GG	73	9	245	327
HL	223	12	56	268
ZT	13	25	42	277
AL	25	9	61	95
Besterik	7	0	6	13

Bigarren taula honetan, alderaketaren ikuspegia proposatzen da. Ezker-eskuin, etzanean, irakurri behar da taula hori, gai-eremuz gai-eremu kanpokoaren eta barrukoaren indarra zein den atzemateko.

<i>Gaia/Ekoizlea</i>	% horizontalak			
	<i>Bertokoak</i>	<i>Kanpokoak</i>	<i>Gainerakoak</i>	<i>Guztira</i>
Ekoizpen osoa	43,5	33,0	23,5	2.267
HI	34,8	58,7	6,5	742
HG	54,1	39,9	6,0	680
GG	22,3	2,8	74,9	327
HL	80,5	4,3	15,2	277
ZT	24,1	9,0	66,9	133
AL	26,3	9,5	64,2	95
Besterik	53,8	0,0	46,2	13

Hirugarren taula zutika irakurtzekoa da, bertikalki, zutabe bakoitza independentea bailitzan. Editorial mota bakoitzaren baitan ekoizpena non mamitzen den adierazteko balio du. Edizio mota bakoitzaren indargune eta ahulguneak begi-bistan gelditzen dira.

<i>Gaia/Ekoizlea</i>	% bertikalak	
	<i>Bertokoak</i>	<i>Kanpokoak</i>
Ekoizpen osoa	100,0	100,0
HI	26,2	58,2
HG	37,3	36,2
GG	7,4	1,2
HL	22,6	1,6
ZT	3,3	1,6
AL	2,5	1,2
Besterik	0,7	0,0

Bizpahiru iruzkin

Ekoizpen osoan kanpokoan aldean bertokoak dira nagusi (%43,5 vs %33, hamar puntu goiti).

Hurrengo lerro horizontalean, aldiz, alde handiz dira nagusi kanpokoak, bertokoei 24 puntu kentzeraino. Gai multzo hori hezkuntza da, irakaskuntza. Gai garrantzitsu eta sentiberarik bada, horixe da nagusia, euskal curriculumari dagokiona.

Irakurketa bertikalak erakustarazten duen informazio garrantzitsuena zera da, argitaldari espainiarren ekoizpena kuantitatiboki lokalizatzen duela.

Eta argi uzten du EAEko eskoletan curriculum espainiarraren dela zabalduena. Euskarazko bertsioan hori. Zer esanik ez erdal bertsioan.

Bai, kanpoko argialetxeek hezkuntzaren muinean dihardute, euskal curriculumean. Esan daiteke bere helburu nagusi eta bakarra horixe dela Hegoaldeko eskoletan, Euskal Herritik kanpo sorturiko curriculum egokitua sartzea. Ikusi besterik ez dago zein liburu mota publikatzen duten. Bi puntutan daukate presentzia: batez ere, hezkuntza alorrean (bere produkzioaren %58,2 da); eta, ondoren, haur eta gazte liburuetan, literatura eta beste (%36,2). Gainerako guztia basamortua da: %5,6.

Taularen irakurketa hori (bertikala) egiazki esanguratsua da editorialen filosofia hautemateko.

Nahasteko beldurrik gabe esan daiteke garbi dagoela argialetxe horien helburua zein den. *De facto*, euskal curriculumetik at sortu eta diseinaturiko proiektuak nagusitzen dira gure eskoletan. Jatorri horren markak nonahi ageri dira: geografian, historian, ikuspegi euskaltzalean. Baina sekula ez da aski, espainol zentripetuak are gehiago ari dira proposatzen curriculum batuaren alde. Curriculum bakarraren alde. Espainola.

Datorkigukeen errealitatea zein den ez dakit. Baina dagoeneko nahikoa hustua dugu barrua. Kanpoko diseinuz osatua da liburu zabalduena gure eskoletan, euskarazkoetan, noski, eta are larriagoa dena, erdarazko guztietan, edo ia. Hori bateko.

Eta besteko, zentralismoaren aldeko joerak frankismo kutsuz datoz, Espainia bat bakarra eta aniztasunetik libre izan-go denaren alde.

Bi puntu horietaz gogoeta bat tartekatu nahi dut hemen.

Barrutik husten

Ez ala? Nire kezka pertsonala aspaldikoa da barrutik husten ari garela. Bestela esan, Euskal Herritik Euskal Herrirako hezkuntza proiektuak ez direla jada nagusi, bertoko editorialek lantzen duten proiektu kurrikularrak ez duela gehiengo hartzen. Bien bitartean, hiru hamarkadatik gorako aldian zehar zabaldu ohi diren euskarazko testuliburuak (areago

erdarazkoak) kanpoan landutakoak direla, nahiz eta EAEn sartu ahal izateko makillatu (EAEtik landa, egoera okerragoa baino ez da Euskal Herrian zehar).

Hezkuntza proiektu espainiar horiek zein ikuspegitik lantzen duten gure errealitatea, aspaldi aztertua dugu JAKINEN. 1996an aldizkariak editorial bat eskaini zion gaiari eta Imanol Murua Uriaren lan trinko eta mamitsu bat argitara eman zuen, gai sozial eta kulturalak nola tratatzen zituzten sei argitaletxe espainiar nagusiek: 'Lehen Hezkuntzako ikasmaterialei gainbegiratua' (JAKIN 93-94, 1996). Berriz irakurtzeko gonbita egiten dizuet.

Euskal Herritik Euskal Herrirako hezkuntza proiektuak ez dira jada nagusi, bertoko editorialek lantzen duten proiektu kurrikularrak ez du gehiengoa hartzen

Azterketa horrek (eta neronek egindako txikiagoek) bide luzea egin dute nire baitan. Gogoeta mailan heldu nion gaiari 2013an, liburugintza aztertzean, tituluak adierazten duen ildotik: 'Kanpokoak etxean nagusi?' (JAKIN 198, 2013).

Egun, lehengo lepotik dut burua. Denborak aurrera egin ahala egoera okertuz doala pentsatzen hasita nago. Gure eskoletan zabaltzen diren testuliburu gehienek suposatzen duten hezkuntza propioaren balio politiko, historiko eta kulturalen erosio edo higadura ez da moteldu, kontrara baizik. Gainera, azken urteotan edukiak aukeratzeko autonomia ere gutxitu egin zaigu: sozialisten LOEk (2006) edukien %55 estatuaren esku utzi zituen; gehiengoa, hortaz. PPren LOMCErekin egoera okertu egin da. Wert jaunak, «hay que españolizar Cataluña» esan zuen jaun berak, aipatu legearen bidez edukien %75 uzten du estatuaren eskuetan, eta gure eskuetan %25. Eta sozialisten agintearekin, Isabel Zelaa Hezkuntza ministroa euskalduna delarik ere, berdin: zerumugan ez da aldaketa positiborik atzematen, kontrara baizik.

Hori da Wert legea eta horiek dira joko arauak. Oraingoz, agian. Azken aldion estatuan azaleratzen eta indartzen ari

diren joera zentripetuek ez dakit non duten muga. Liburu beltz espezifiko bat egin daiteke politikarien azalpenekin. Eta orain horiei erantsi behar, gainera, editoreen ordezkari nagusien arduradunek egindako salakuntzak, itsusiak eta, azken batean, hezkuntza itun zentralista eta bakar baten aldekoak. Eduki berberak estatu osorako, eta kito.

Diogunaren lagin bat lerro batzuk beherago aurkituko du irakurleak.

Barrutik hustearen kausa bakarra ez dira testuliburuak, ez eta handiena, beharbada. Iruditzen zait, hala ere, hezkuntza sistematik ikasleak ez direla ateratzen behar bezain heziak euskal gaietan. Ez eta behar bezain informatuak euskal kulturaz. Uste genuen, eta halaxe saldu genuen edo saldu ziguten, gure herriaren etorkizuna bermatzeko aginte autonomikoak bazituela bi zutabe: irakaskuntza eta irrati-telebista. Geroak erakutsi digu, baina, ez dutela espero zena eman, ez batak eta ez besteak.

Hortik nire kezka, asko larritzen nauena, nola ziurtatu transmisioa, iraganaren ezagumendua belaunaldi berriek jaso dezaten.

Transmisioaren antolaketari buruz gogoetatzeko plan bat egin beharko genuke.

Zentralismoa indarberriturik

Zentralismoa indartzearen alde gero eta indar politiko gehiago dago; gehiago ez badira ere, lotsagabetu egin dira, eta behin eta berriz eskatzen dute testuliburuetakako edukiak ahalik eta gehien berdintzea, estatu zentralak erabakitzea.

Eta hori nahikoa ez, eta liburuaren eta testuliburuaren argitaletxeen arduradun gorenak bete-betean sartu dira irail honetan (txosten hau lantzen ari naizenean, hain zuzen) ikuspegi zentralista indartzera.

Autonomia erkidegoetan hezkuntza aparatua ideologia transmisiorako botere organoa omen da. Doktrinamendu nazionalista. Lokalismoz betea. Antizientifikoa. Absurdoa.

Liburuaren arduradun nagusiek bideratu dituzte akusazio horiek, horren gordin ala ez. Prentsa saiatu izan da horiek esandakoa jasotzen. Eta ez dira xamur-xamurrak, presioak, mekanismo zikinak, editoreen asperraldia eta eskakizun absurdoak salatuz: «presiones de todas las comunidades autónomas a través de mecanismos bastardos para incluir contenidos regionales en los libros educativos», «hartazgo de los editores de libros escolares», «exigencias regionales que alcanzan cotas absurdas».

(Guk galde genezake zeri deitzen zaion «presión» edo «mecanismo bastardo», zer den «contenido regional» eta zer den «absurdo».)

Eta batez ere: «hartazgo» edo asperraldi delako hori zein editorialena den jakiteko irrikitan gara. Ez baitute zehaztu. Akaso argitaletxe katalan eta euskaldunena, edo gailegoena? Ez zait iruditzen. Bai, ordea, Santillana, Anaya eta SMrena. Eta ez horiena bakarrik. Oro har, argitaletxe espainiarrena.

Bitxia da, gero, kontua: argitaletxe espainiar handien bertsioa edo ikuspegi historiko-sozial-politikoa, hori da zuzena, akats eta orbanik gabea, zientziaren araberrakoa, aldaezina, plaza eta zoko guztietara zabaldu beharrekoa. Eta autonomia erkidegoek egiten dutena, hori hasieratik dago susmopean, jatorrizko bekatuarekin, lortzeko moduagatik (presioa) eta edukiagatik (zientziaren aurkakoa).

Historiaren une honetan, inozo izateko eskubiderik ez dugu. Argitaletxe espainiarrak, ikusten denez, ez dira konformatzen gehiengoarekin. Tarta osoa nahi dute, zientziaren eta sen onaren izenean. Eta presioa egiten ari dira.

Orain baino lehen esana zuen ANELEko buruak: 17 autonomia berdin 17 hezkuntza sistema, hori sen onaren aurka doa («El sentido común nos dice que es una barbaridad»).

Orain, berriro heltzen dio sen onaren argudioari, baina tartean sartuz zientzia eta begirunea. Itun bat aldarrikatzen du «curriculum homogéneo de sentido común» horren alde, eta ondoren dio indarrean dagoen arautegia jakintza zientifikoan eta errespetuan oinarritu beharko litzatekeela («debería

fundamentarse en el saber científico y el respeto»). Esamolde horien atzean zer gordetzen den jakitea ez da zaila.

ANELEK (*Asociación Nacional de Editores de libros y material de enseñanza*) ikasmaterialetako editoreak ordezkatzeko ditu. José Moyano da zuzendari orokorra.

Eta FGEE (*Federación de Gremios de Editores de España*) editore mota guztiez arduratzen da. Antonio María Ávila da zuzendari orokorra. Hori ere erasoan maisu da, dirudienez:

Autonomia erkidego bakoitzak bere mania dauka, eta katedra askatasunarekiko errespetu falta da. Sailburuek, sailburuordeek eta zuzendari orokorrek presionatu egiten dute, baina ez dute idatziz egiten, bileretan baizik. Gauza absurdoak esaten dituzte.

Presioa, beti, besteena da. Beraiena sekula ez. Estatuarena ere ez. Politikari zentralistena ere ez.

Kronologian parean suertatu zaigunez, ez da kalterako ANELEko buruak eta FGEEkoak elkar hartuta irailaren 5ean eman zuten prentsaurrekoan esana prentsan hizki larritan nola jaso zen erakustea. Presioak, apetak eta inposaketak berriro... Adibide batzuk:

- «Miles de libros de texto a la carta por ‘presiones de las autonomías’» (*El País*).
- «Cada región presiona para colar sus caprichos en los libros de texto» (*El Mundo*).
- «Los editores: ‘Cataluña presiona para que no hablemos de los Reyes Católicos en los libros de texto’» (*El Mundo*).
- «Los editores denuncian presiones políticas de todas las CCAA para modificar los libros de texto» (EFE).
- «Editar libros de texto bajo presión: Cataluña no quiere Reyes Católicos ni Canarias ríos» (*El Confidencial*).
- «Las autonomías imponen hasta 25 versiones de un mismo libro de texto» (*ABC*).

Eta ikuspegi hori indartze aldera, dozena erdi bat adibide aipatzen dira komunikabide guztietan, beti berak. Harritzekoa bada ere, Euskal Herriko adibide negatiborik ez da oraingoan agertu.

Uste izatekoa da editore nagusien kezka larriena ekonomikoa dela edo izan daitekeela, batez ere merkatu bateratu eta kautiboa amesten badute. Baina berorien erakunde nagusietako buruek transmititu dutenetik gelditu dena ez da arazo nagusia ekonomikoa denik, arazo politikoa baizik, deskalifikazio orokorraz gainera, metodoetan bezala edukietan. Autonomia erkidegoetan, irizpideak politikoak dira, eta ez zientifikoak, has-teko; eta helburua, doktrinatzeko ideologikoa, nazionalista. Komunikabideek ikuspegi horixe jaso dute, politiko-ideologikoa.

Abagunea baliatuz, Navarra Sumako Alberto Catalan senatariak Madrilgo gobernuari zera eskatu dio, autonomia erkidegoen errealitate zientifikoa eta instituzionala errespetatzen ez dituzten testuliburuaren aurka neurriak har ditzala. Eta Nafarroari buruz dio «independentismoak» eskura dituden neurri guztiak darabiltzala egia zientifikoa urardotzeko.

Kasu: egia zientifikoa.

Gauza handia behar du izan 'egia zientifikoaren' jabe izateal!

(Parentesi artean bada ere, ezin dut itxi kapitulu hau ANELE eta FGEEko ardura-dun nagusiek bota zituzten akusazio eta salakuntza larrien biharamuna aipatu gabe.

Isabel Zelaa Espainiako Gobernuko Hezkuntza ministroak berehala deitu zituen ardura-dunok, eta irailaren 11n egin

zuten bilera. Eta, hara, bilera ostean eguzkia beste nonbaitetik atera zen, guztiz bestelakoa da panorama: ez dago presiorik batere, eta aipatu ohi zituzten adibideak aspaldikoak dira. Eta zertan esanik ez, testuliburuetan ez dago inolako doktrinamendurik. Hori guzti hori esanez atera ziren bileratik.

Bietako bat: gezurra zen prentsaurrekoan aldarrikatua ala gezurra da oraingo bertsioa.

Uste izatekoa da editore nagusien kezkarik larriena ekonomikoa dela. Baina berorien erakunde nagusietako buruek transmititu dutenetik gelditu dena ez da arazo nagusia ekonomikoa denik, arazo politikoa baizik

Azala behar da gero prentsaren aurrera atera eta astebe-
 teren buruan lau haizeetara salatua eta aldarrikatua jateko!
 Gure informazioa zuzena baldin bada, eta bada, bilera ho-
 rretan abantaila ekonomikoak agindu omen zizkien Zelaak.
 Bego. Eta duintasuna? Eta egin duten kaltea? Lehen bertsioa
 barra-barra zabaldu zen. Askoz mugatuago bigarrena. Beti-
 koa. Kaltea eginda dago. Horrelakorik behar ez badute ere,
 hara zer helduleku eman dieten sektoreko arduradun nagu-
 siek politikari zentripetuei, horrela mintzo izanda.)

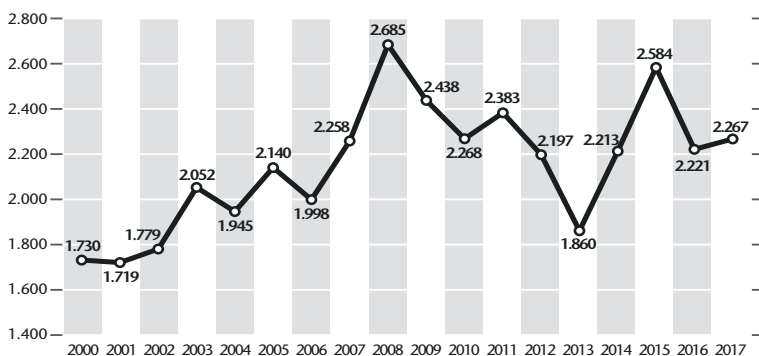
Eskaintza editoriala

Eskaintza editoriala zertan den azalduko dugu laburrean
 orain eta hemen, aldizkarian. Eta luzeago, dezente luzeago
 eta askoz zehatzago, azterketa honen bertsio digitalean, Ja-
 kinen webgunean.

Hasteko, laburpen txiki-txiki bat: aurtengo titulu kopurua
 pitin bat hazi da; 2.267 titulu dira aurtengoak, horietako %78
 bertsio analogikoan atereak eta %22 digitalean. 1.738 titulu
 nobedade edo lehen edizio dira (%76,5), aurreko urtean bai-
 no gehixeago. Berrargitalpenen kopurua mantendu egin da,
 529 titulu (%23,5). Euskaraz sorturikoak 1.462 dira (%64,5).
 Itzulpenak, hortaz, 805 titulu (%35,5).

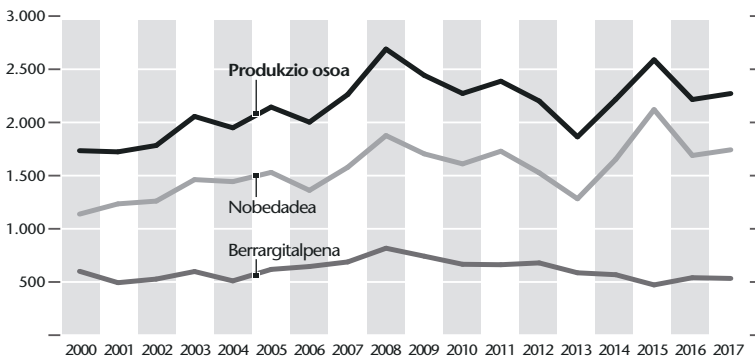
Aurreko horixe da, labur-labur, 2017ko eskaintza editoriala.

2.267 titulu

Urtea / Liburu mota	Analogikoa	Digitala	Guztira
2005	2.126	14	2.140
2006	1.990	8	1.998
2007	2.220	38	2.258
2008	2.578	107	2.685
2009	2.196	242	2.438
2010	2.010	258	2.268
2011	2.141	242	2.383
2012	2.024	173	2.197
2013	1.675	185	1.860
2014	1.687	526	2.213
2015	1.875	709	2.584
2016	1.745	476	2.221
2017	1.768	499	2.267

Nobedadeak eta berrargitalpenak

Liburugintza hazten bada, nobedadeei esker hazten da. Gure joera hori da, eta horretan guztiz homologatuak gaude, gure zoritxarrerako. Idazlan berriek talentu berriak azalera ditzakete, egia da, eta literatura bat fresko mantentzeko. Aurten, lehen edizioak ekoizpenaren laurteko hiru hartzen du: zehazki, %76,7.

Berrargitalpena laurteko bat hartzen ere ez da iristen, %23,3. Leku apala hartzen du edizioan. Seinale ona litzateke haziko balitz, merkatu berrietara hedatzen dela esan nahiko bailuke horrek. Urteroko eboluzioari so, ametsa dirudien horretatik urruti gaudela ematen du. Irakurle bera elikatzen ari gara,

de facto, urtea joan eta urtea etorri (salbu biologiak dakartzan berriak), hezkuntzaren merkatu kautiboan ez eze, gainerakoan ere bai. Irakurketaren politika berri sendoa indarrean jartzen ez bada, irakurle berriak ez ditugu lortuko. Argitaletxeak ere ez dira indartuko.

<i>Urtea</i>	<i>Nobedadea</i>	<i>Berrargitalpena</i>
2000	65,6	34,4
2001	71,6	28,4
2002	70,6	29,4
2003	71,1	28,9
2004	74,0	26,0
2005	71,3	28,7
2006	67,9	32,1
2007	69,7	30,3
2008	69,8	30,2
2009	69,7	30,3
2010	70,8	29,2
2011	72,4	27,6
2012	69,3	30,7
2013	68,7	31,3
2014	74,5	25,5
2015	81,9	18,1
2016	75,9	24,1
2017	76,7	23,3
<i>Batez beste</i>	<i>71,7</i>	<i>28,3</i>

Ekoizpen tematikoa

Ekoizpen tematikoan sartuta, edukiaren muinean murgiltzen gara.

Produkzioaren zenbatekoa baino gehiago interesatu izan zaigu beti zer publikatzen den. Bibliografoen larruan jarrita, aurreko orrialdeetan landutakoa, egokia ez eze, nahikoa litzateke.

Soziologiaren ikuspegitik, ordea, ezta hurrik eman ere: gure jomuga ekoizpen tematikoa da, hau da, euskaraz zer argitaratzen da, eta argitaratzen den hori non eta nola txertatzen den euskal kulturaren. Ekoizpena, azken batean, gure gizartearen ispilua da. Diglosikoak ez bagina, liburu sail batzuk, hala nola giza eta gizartegintzakoak, askoz ere ugariago eta zabalduagoak lirateke.

Urteroko ekoizpen hori, txikia zein handia, gaika sailkatu ohi dugu, nazioartean erabili ohi diren ereduaren arabera. Eta sailkaturiko eremu bakoitzean ikuspegi ebolutiboa aplikatzen dugu, bost urteko erreferentzia bederen eduki dezagun. Konbentziturik baikaude, beste behin esanda, datuak gutxi edo deus ez adierazten duela bakarturik, adierazle gehiago ez baditu ondoan. Gure kasuan, eboluzioaren harian kokatzen dugu datu soila.

Tematikoki bereizita, iaztik hona jaitsiera bakarra dago, irakaskuntza liburuan, hain zuzen, 100 bat titulu gutxiago. Gainerako guztietan balio positiboak dira: gazte liburuan gorakada nabarmena (100 bat titulu), zientzia liburuan ere gora eta gizarte liburuan zein literaturan mantendu.

Gai multzo bakoitzari dagokion pisua aztertuz, nabarmena da haur eta gazte liburuari zuzenduriko produkzioa: %62,7. Egin kontu, azken batean, bai irakaskuntza eta bai haur eta gazteentzako liburua eta literatura populazio tarte berera zuzentzen dela. Bi multzo horiek kenduta, gainerako pisua asko arintzen da, gehiegi: hurrengo giza eta gizarte liburua da (%14,5), eta orpoz orpo doakio literatura (%12,2). Eta askoz beherago zientzia eta teknika (%5,9).

Horra lehen argazkia, ondoko irudi eta laukietan zabalduko duguna hurrengo orrialdeetan.

Atariko gisa, hasieran, gaikako azterketan sakondu aurretik, alegia, osotasunaren argazkia erakutsi nahi dugu: gai bakoitzak duen titulu kopurua eta osoarekiko pisua molde desberdinetan agertzen dugu grafiko eta taula banarekin.

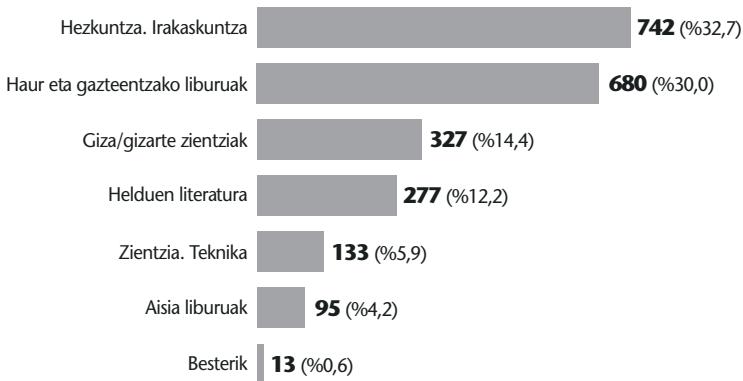
Zortzi dira gai sailak, eta urtero hurrenkera berbera mantentzen dute, salbuespenak salbuespen. Zortzi horietatik, dentsitate eta garrantzi aldetik, bost dira aipagarrienak, lehen bostak. Bosten artean %96,3 hartzen dute. Horrekin dena esanda dago. Eta, horien barruan, lehen biek dute indar handiena, irakaskuntzaren bueltakoek, alegia: %62,7.

Hona ekoizpen tematikoa zortzi gai sailetan banaturik:

1. Hezkuntza eta irakaskuntzako liburuak
2. Haur eta gazteentzako liburuak

3. Giza eta gizarte zientzietako liburuak
4. Helduen literatura
5. Zientzia eta teknika alorreko liburuak
6. Aisiako liburuak
7. Orotarikoak
8. Erlijio liburuak

Lehen sei sailak bakarrik arakatuko ditugu, hornituenak.

Gai multzoa	Zenbaki absolutuak	%	2017/2000
Hezkuntza/Irakaskuntza	742	32,7	+ 21,0
Haur eta gazteentzako liburuak	680	30,0	+ 83,2
Giza/Gizarte zientziak	327	14,5	+ 13,5
Helduen literatura	277	12,2	+ 7,5
Zientzia/Teknika	133	5,9	+ 35,7
Aisia	95	4,2	-
Besterik	13	0,5	-

Hezkuntza eta irakaskuntza: 742 titulu

	2013	2014	2015	2016	2017
Hezkuntza/Irakaskuntza	571	730	1.137	840	742
Ekoizpenaren %	30,7	33,0	44,0	37,8	32,7
Urtetik urtera %Δ	-28,8	27,8	55,8	-26,1	-11,7
Itzulpenen % (1. edizioan)	25,8	11,0	13,4	26,4	26,8
Berrargitalpenen %	48,3	38,9	18,6	26,0	28,6
Orrialde kopurua	68.819	65.040	112.993	101.800	58.346
Orrialde kopurua liburuko	120,5	89,1	99,4	121,2	78,6

Hezkuntza eta irakaskuntzaren alorrean, laukiak aurrena titulu kopuruaren jaitzira azaltzen digu: %11,7. Eta horrekin lotuta, ekoizpen osoarekiko indar galtzea, 5,1 inguru. Itzulpena mantendu egin den bitartean, berrargitalpenaren indarrak 2,6 puntu egin du gora.

Aldaketa nabarmenena, baina, hor barik beste honetan dago, hain zuzen ere: orrialde kopuruaren jaitzieran. Handia da benetan.

Barne sailkapena

Didaktika. Pedagogia. Orientabideak. Hezkuntzaren antolakuntza..	7,5
Eskolaurrea. Haur eskola.....	21,0
Lehen Hezkuntza.....	27,0
Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza.....	39,3
Besterik.....	5,2
	%100,0

Barne sailkapenean ageri denez, DBH eta LH dira sail hornituenak.

Hurrengo taulan, LH eta DBHko balioak bildu ditugu eta bost urteko perspektiban jarri ditugu.

Ikuspegi kronologiko horri esker agertzen zaigu azken bi urteotako aldaketa: ematen du zutabeak trukatuta daudela. Ordura arte LHko balioak ziren nagusi, eta 2016 eta 2017an DBHkoak.

Hala eta guztiz ere, ez da iraultza, dirudienez. Iaz saiatu nintzen esplikatzeko. Bi arrazoi mota daude: batetik, eskola materialek bere egutegi propioa dute; eta, bestetik, politika editoriala dago. Liburuxka eta faszikuluak DBHn ugaltu bide dira gehien.

Urtea	LH	DBH
2012	47,1	27,9
2013	47,5	21,2
2014	51,5	23,4
2015	65,2	26,7
2016	29,0	52,3
2017	27,0	39,3

Haur eta gazteentzako argitalpenak: 680 titulu

	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Haur/Gazte</i>	602	620	642	584	680
Ekoizpenaren %	32,4	28,0	24,8	26,3	30,0
Urtetik urtera %Δ	-4,0	3,0	3,5	-9,0	16,4
Itzulpenen % (1. edizioan)	78,1	62,1	70,5	70,1	74,0
Berrargitalpenen %	35,4	30,2	27,1	37,5	31,6
Orrialde kopurua	48.027	42.119	35.473	36.781	51.383
Orrialde kopurua liburuko	79,8	67,9	55,3	63,0	75,6

Igoera nabarmena izan du haur eta gazteentzako argitalpenak, literaturak: ehun bat liburu, aspaldiko gehien. Ekoizpenaren baitan, bere posizioa ia lau puntu hazi da.

Tituluekin batera, orrialde kopuruak ere gora egin du. Behera egin duena berrargitalpena izan da, sei puntu. Eta datu hori, itzulpenaren hazkundeari lotuta, kezkarria da. Esan nezake tituluetan eta orrialdeetan izaten den igoerak buztinezko zangoak dituela: titulu berri asko eta asko (%74) itzulitako tituluak dira, gainerako tituluak etekina ateratzeari uko eginda.

Giza eta gizarte zientziak: 327 titulu

	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Giza/Gizarte</i>	244	364	313	317	327
Ekoizpenaren %	13,1	16,4	12,1	14,3	14,4
Urtetik urtera %Δ	-14,1	49,2	-14,0	1,3	3,2
Itzulpenen % (1. edizioan)	20,7	24,2	28,9	33,9	28,1
Berrargitalpenen %	7,0	4,7	6,1	7,9	7,6
Orrialde kopurua	45.895	57.695	57.001	56.979	60.698
Orrialde kopurua liburuko	188,1	158,5	182,1	179,7	185,6

Taulak garbi uzten du aurtengo balioek aurreko urtekoekin alderatuz ez dutela aldaketa deigarririk.

Liburu mota honek hamar tituluko hazkundetxo izan du: liburugintza osoarekiko indarra ere ez da aldatu. Berrargitalpena ere ez, zoritxarrez, oso eskasa baita lehen eta orain. Aipa daitekeen aldaketa bakarra itzulpenari dagokio, ia sei puntu jaitsi baita.

Barne sailkapena

Filosofia eta psikologia.....	6,1
Soziologia. Estatistika. Politika. Ekonomia.....	29,0
Zuzenbidea. Administrazioa.....	9,1
Etnologia. Etnografia.....	5,5
Edertia. Hirigintza.....	24,7
Filologia. Hizkuntzalaritza.....	11,0
Geografia. Historia.....	14,6
	%100,0

Helduen literatura: 277 titulu

	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Helduen literatura</i>	254	303	295	274	277
ekoizpenaren %	13,7	13,7	11,4	12,3	12,2
urtetik urtera % Δ	-9,3	19,3	-2,6	-7,1	1,1
Itzulpenen % (1. edizioan)	25,5	29,2	27,8	23,6	22,5
Berrargitalpenen %	24,4	22,1	18,3	24,1	23,1
Orrialde kopurua	42.977	44.685	37.222	46.176	44.796
Orrialde kopurua liburuko	169,2	147,5	126,2	168,5	161,7

Helduen literaturak ere geldialdia du, ez gora eta ez behera, tituluetan bezala taulako gainerako balioetan. Gurutzaldi abiadura jada hartua balu bezala.

Generoka

Eleberria. Ipuina.....	64,2
Olerkia.....	14,0
Antzerkia.....	2,1
Herri-literatura. Bertsoa.....	3,2
Mizelanea. Kronika. Saioa.....	15,1
Besterik.....	1,4
	%100,0

Gainerakoak**Zientzia eta teknika: 133 titulu**

Zientzia eta teknikarekin zerikusia duten tituluak 133 dira, orain arteko ugarien. Igoera handia izan du aurten, aurretik 25,5 puntu. Sail honetan, itzulpena jaitsi egin da eta berrargitalpena igo, bi seinale on.

	2013	2014	2015	2016	2017
Zientzia/Teknika	79	92	104	106	133
Ekoizpenaren %	4,2	4,2	4,0	4,8	5,9
Urtetik urtera %Δ	-31,3	16,5	13,0	1,9	25,5
Itzulpenen % (1. edizioan)	18,9	29,1	35,4	26,5	19,0
Berrargitalpenen %	6,3	6,5	7,7	3,8	5,3
Orrialde kopurua	10.392	13.161	9.130	8.937	10.986
Orrialde kopurua liburuko	131,5	143,1	87,8	84,3	82,6

Aurreko joera horiek horixe dira, joera edo seinale, errealtate finko baino gehiago, ekoizpena bera ez baita behar bezain sendoa. Beste seinale on bat ere bada: azken hiru urteotan gorako eboluzioan doa liburu mota hau.

Zientzia zehatzak. Natur zientziak.....	15,0
Medikuntza.....	37,0
Ingeniaritza. Teknologia.....	23,5
Zientzia eta teknika aplikatuak. Industria.....	16,5
Besterik.....	8,0
	%100,0

Aisia liburuak: 95 titulu

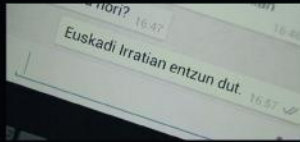
Musika.....	16,8
Argazkia.....	26,5
Jolasa. Jokoa. Kirola. Atletismoa.....	14,7
Ikuskizunak (antzerkia, zinema.....)	7,5
Kiosko literatura. Aisia.....	34,5
	%100,0

Aisiako liburuari ere presentzia eman diogu, txikia bada ere. Txikia barik, handia da bere garrantzia gizarte modernoan, baina gurean ez. Gurean, antza, euskaraz barik erdaraz egiten da aisiaren kontsumoa. Izan ere, 95 titulurekin ez baitugu uste aisiako premiak oro ase daitezkeenik. Hona gure puntu ahuletako bat. 🐼

2017ko LIBURUAK: GAI SAILKAPENA

Sailak	Zenb. abs.	%
0. OROTARIKOAK	702	31,0
— Zientzia eta kulturaren oinarri orokorrak. Bibliografia. Katalogoak. Bibliotekonomia. Entziklopediak. Kazetaritza. Museoak	22	1,0
— Haur eta gazteentzako argitalpenak	680	30,0
1. FILOSOFIA	14	0,6
— Metafisika. Ontologia. Estetika. Filosofia sistemak. Psikologia. Logika. Etika	14	0,6
2. ERLIJIJOA. TEOLOGIA	8	0,4
— Berezko teologia. Biblia. Kristologia. Mariologia. Teologia moralak. Liturgia. Pastoral teologia. Eliza. Kristauetz besteko erlijioak	8	0,4
3. GIZARTE ZIENTZIAK	903	39,8
— Soziologia. Estatistika. Demografia. Politika. Ekonomia. Zuzenbidea. Herri administrazioak. Gizarte laguntza. Etnologia	161	7,1
— Hezkuntza. Irakaskuntza. Heziketa. Pedagogia	742	32,7
5. ZIENTZIA HUTSAK. ZIENTZIA ZEHATZAK ETA NATURALAK	58	2,6
— Matematikak. Astronomia. Fisika. Kimika. Geologia. Metereologia. Paleontologia. Biologia. Botanika. Zoologia	58	2,6
6. ZIENTZIA APLIKATUAK. MEDIKUNTZA. TEKNIKA	75	3,3
— Medikuntza. Ingeniaritza. Teknika. Nekazaritza. Basogintza. Zooteknia. Etxeko ekonomia. Industria. Zenbait industria eta lanbide. Eraikuntza. Sukaldaritza	75	3,3
7. EDERTIA. JOLASAK. KIROLAK	151	6,6
— Edertia. Estetika. Hirigintza. Arkitektura. Eskultura. Marrazketa. Margogintza. Argazkigintza. Musika	137	6,0
— Jostaldiak. Jolas eta jokoak. Kirolak	14	0,6
8. FILOLOGIA. LITERATURA	309	13,6
— Hizkuntzalaritza. Filologia	32	1,4
— Literatura. Literatur generoak	277	12,2
9. BIOGRAFIA. KONDAIRA. GEOGRAFIA	47	2,1
— Biografiak	14	0,6
— Kondaira. Geografia	33	1,5
GUZTIRA	2.267	100,0

 euskadi
irratia
gertu

JAKIN 2019

Jakin 230

RUBIO ITURRIA, Miren: *Jose Ramon Etxebarriari elkarrizketa*
LARRAÑAGA ARRIOLA, Jexux: *Neurozientzien diskurtso eragina hezkuntza-kulturan: liluratik harago*
Egunen gurpilean: UGARTE, Itziar; ALTUNA, Jaime; GARMENDIA, Alba

Jakin 231: Bertsoari neurria hartzen

ZUBIRI, Harkaitz: *Kulturgintzari begiratzeko betaurreko berriak. Bertsolaritzatik ikasten*
HERNÁNDEZ GARCÍA, Jone M.: *Hutsuneak du hitza*
RUBIO ITURRIA, Miren: *Bertsoari neurria hartzen. Miren Amuriza, Andoni Egaña eta Maialen Lujanbio*
Egunen gurpilean: UGARTE, Itziar; ALTUNA, Jaime; GARMENDIA, Alba

Jakin 232

AIZPURU, Alaitz: *Txillardegi, postmodernitatea eta postkolonialismoa*
ORMAZABAL, Andere: *Herri mugimenduak eta ezkerreko gobernua Gipuzkoan*
DITXARRI, Eric: *Euskal raparen hausnarketa antropologiko historikoaren hazia*
ARGARATE, Lorea: *Musikaren denbora makina*
Egunen gurpilean: UGARTE, Itziar; ALTUNA, Jaime; GARMENDIA, Alba

Jakin 233-234: Maitasuna politikoa da / Joxe Azurmendiren pentsamendua

AGIRRE DORRONSORO, Lorea: *Maitasuna maitasuna baino askoz gehiago da*
ESTEBAN, Mari Luz: *Maitasuna erdigunetik kanpo. Maitasun-ideologia arrotzeko dekalogo*
BASABE GUTIERREZ, Zalao: *Amatasunaren politizazioa: atzo, gaur eta bihar*
RUIZ MENENDEZ, Oihane: *Maitasunaren ideologia eta hirigintzaren arteko lotuneak*
MOGOLLON GARCIA, Irati: *Zaintza arkitekturei hurbilpena*
MILIKUA LARRAMENDI, Leire: *Arkitektura eta sexualitatea*
IRURETAGOiena BUSTURIA, Ula: *Kultura afektiboaren arkitektura*
ARRAZOLA MAIZTEGI, Jone: *Emakumeak errekadutan: kalea eta elkar babesteko sareak ehuntzen*
SALBOTX ALEGRIA, Nora: *Haurrak herriak eraikitzen*
MINER AGINAGA, Jone: *Espazio publikoa eta giza harremanak*
ABARASKA ETXEBIZITZA KOOPERATIBOA: *Etxebizitza eredia auzitan jartzen*
AZURMENDI ARRUE, Haritz: *Joxe Azurmendiren abertzaletasun kulturala*
Egunen gurpilean: UGARTE, Itziar; ALTUNA, Jaime; GARMENDIA, Alba

Jakin 235: Euskal kultura 2019

URBIZU RUIZ, Gorka: *Okeyish*
BARANDIARAN AMILLANO, Alberto; RUBIO ITURRIA, Miren; IPARRAGIRRE, Peru; OLARIAGA, Antton; TXAKUR GORRIA; ARTETXE ARANAZ, Eneritz; PALLÉS, Diego; JOSEVISKY; GAZTELUMENDI ARANDIA, Beñat; SAMPEDRO ALEGRIA, Aiora; RODRIGUEZ MARTIN, Arrate; PALACIOS EGIGUREN, Leire; LEKUONA IZAGIRRE, Loinaz; GANTZARAIN ETXANIZ, Xabier; EIBAR ZUGAZABETIA, Eider; GOÑI BALENTZIAGA, Maialen; UNANUA OTXOANTEZANA, Nerea; MIMENZA CASTILLO, Libe: *Euskal kultura 2019*
TORREALDAI, Joan Mari: *Euskal liburugintza 2017*

Sailaren arduraduna: Joxe Azurmendi

- 1 URIBARRI, Ibon: *Immanuel Kant: bizitza eta filosofia*
- 2 GALPARSORO, Jose Ignacio: *Betiereko itzulera Nietzscheren pentsaeran*
- 3 KANT / HEGEL: *Kant eta Hegel: gerra eta bakeaz gogoetak*
- 4 DUCHET / MARQUARD: *Gizakiaren filosofia ilustratutik antropologia filosofikora*
- 5 LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm: *Metafisikako diskurtsoa*
- 6 ADORNO, Theodor W.: *Musikaren filosofia*
- 7 MARX / ENGELS: *Alderdi Komunistaren Manifestua*
- 8 FOUCAULT, Michel: *Gizakiaren heriotzaz*
- 9 FREUD, Sigmund: *Ilusio baten etorkizuna*
- 10 LEYTE, Arturo: *Heidegger: Hermeneutika eta Funtsezko Ontologia*
- 11 PLATON: *Sokratesen Defentsa*
- 12 BACON, Roger: *Unibertsitatea eta Zientzia Erdi Aroan*
- 13 PORTALIS, J.E.M.: *Frantziako Kode Zibilaren lehen proiektua: Atariko hitzaldia*
- 14 BENGOTXEA, Juan Bautista: *Filosofia eta Zientzia. Vienako Zirkulua*
- 15 WITTGENSTEIN, Ludwig: *Etika, zientzia eta antropologia*
- 16 PLATON: *Ion*
- 17 URIBARRI, Ibon: *Kanten ezagutzaren teoria*
- 18 GARATE, Jenaro: *Gizakia maitagogo da (Nire aitorten filosofikoa)*
- 19 RILKE, Rainer Maria: *Poeta gazte bati idatziak*
- 20 BENTHAM, Jeremy: *Panoptikoa*
- 21 ARRIETA URTIZBEREA, Agustin: *Zertaz dihardu filosofiak?*
- 22 PLATON: *Sinposioa*
- 23 DOMAT, Jean: *Legeen Tratatua*
- 24 BENGOTXEA, Juan Bautista / EIZAGIRRE, Xabier: *Dogmak zientzian?*
- 25 ARREGI, Xabier: *Descartes*
- 26 NIETZSCHE / FREUD: *Nietzsche eta Freud, filosofian eragile*
- 27 ALVAREZ SANTA CRISTINA, Jose Luis: *Etikaren oinarrien bila*
- 28 GROTIUS, Hugo: *De iure belli ac pacis. Gerra eta bakearen zuzenbidea. Testuak*
- 29 AIESTARAN, Ignazio (arg.): *Kant eta modernitatearen iraultza*
- 30 ZABALETA GORROTXATEGI, Iñaki: *W. von Humboldt: hezkuntza eta hizkuntza*
- 31 ITURRIOTZ, Ander: *Giza abere heroikoa kultura homerikoan*
- 32 ARRIETA URTIZBEREA, Agustin: *David Hume: ekintzak, sentimenduak, balioak*
- 33 ZAPIAIN, Markos: *Ia guztiaren funtsaz. Kojève globalizatzaile*
- 34 ITURRIOTZ, Ander: *Lehen filosofia Heladen*
- 35 PUFENDORF, Samuel: *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo*
- 36 ZABALETA GORROTXATEGI, Iñaki: *Paideia eta hizkuntza: euskal hezkuntza*
- 37 AGUIRRE, Javier: *Aristotelesen Metafisikari sarrera*
- 38 INSAUSTI, Xabier / ARRIETA, Idoia: *Hic Hegel, hic saltus*
- 39 FOUCAULT / BENSÂÏD: *Historiaz mintzo*
- 40 JIMENEZ, Jon / OLARIAGA, Andoni: *Modernitatearen auziaz*
- 41 SUAREZ, Francisco, S. J.: *Tractatus De legibus ac Deo legislatore*
- 42 ZABALETA GORROTXATEGI, Iñaki: *Hizkuntzaren zientziak hizkuntzaren pedagogian*
- 43 AZURMENDI, Joxe (arg.): *Filosofia eta poesia*
- 44 INSAUSTI, Xabier / OLIDEN, Irati: *Konpromisorik gabeko filosofia. Alain Badiou*
- 45 ARRIETA URTIZBEREA, Agustin: *Arimak eta balioak*
- 46 ETXARTE, Hedoi: *Wagner auziaz. Wangermée, Clément, Žižek, Badiou*
- 47 AZURMENDI, Joxe: *Gizabere kooperatiboaz*
- 48 SARTRE, Jean-Paul: *Begirada*

IZAN ZAITEZ JAKINKIDE

Harpidetuz

- Euskal Herria **60 €**
- Europa **75 €**
- Mundua **85 €**

Nola jaso nahi duzu?

- Paperean bakarrik
- Digitalean bakarrik
- Paperean eta digitalean

Harpidetuz gero, %30 aurreztuko duzu.

Babesle izanez

120€ ordainduz, Jakinen proiektu berria sustatuko duzu eta paperezko aldizkaria eta aldizkari digitala jasoko dituzue etxean.

Ekarpena eginez

Nahi duzun kopurua

EROSI

Aldizkaria

PAPERA

- Euskal Herria **14 €**
- Europa **17,50 €**
- Mundua **20 €**

DIGITALA

- 14 €**

3 urtetik gorako zenbakiak DOAN eskaintzen dira DIGITALEAN.

Artikuluak

DIGITALA

- Jakinkide bazara **Doan**
- Jakinkide ez bazara **3 €**

3 urtetik gorako artikuluak DOAN eskaintzen dira DIGITALEAN

Liburuak

PAPERA

- Jakinkide bazara **10 €**
- Jakinkide ez bazara **12 €**

DIGITALA

- 4 €**
- 7 €**

JAKINKIDE TXARTELA

Izena

Abizenak

Helbidea

Herria Posta kodea

Telefonoa

Posta elektronikoa

Kontu zenbakia

Kontuaren jabea

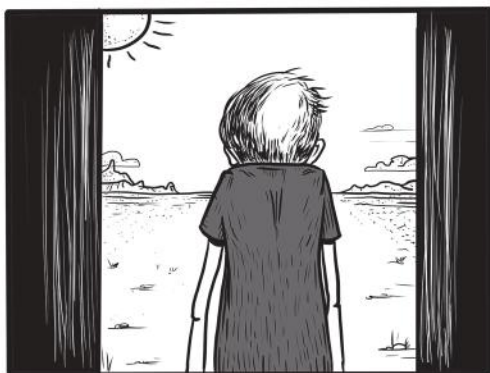
Jakin • *eus*
herria kultura hizkuntza

Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 ANDOAIN
Tel. 943 218092
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus

25 URTEKO AMETSETIK...

...ITZARTU, ETA BAI, ORAINDIK HOR ZEGOEN.

Jakin • eus
herria kultura hizkuntza

Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 ANDOAIN
Tel. 943 21 80 92
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus

